

KONYA

HALKEVİ KÜLTÜR DERGİSİ

MEVLANA



VAHİT
ARMAĞAN

ÖZEL SAYISI

1 9 4 3

MEVLÂNA CELÂLEDDİNİ RUMÎ'NİN

ÖLÜMÜNÜN 670 İNCİ YILINI ANMA İÇİN
17 B. KÂNUN 942 TARİHİNDE, HALK-
EVİNDE YAPILAN MEVLÂNA GECESİ
MÜNASEBETİLE

KONYA HALKEVİ

BÜYÜK ÖLÜNÜN RUHUNU TAZİZ EDER.



MEVLÂNA HAKKINDA BİR MEDHİYE

Mevlâna gibi ne bir biynâ, ne de bir bilgiç bulunur. O, bizzat baki olan sâki'den te'sirli şarab içer. O'nun yanında gerek çirkin gerek güzel hep açıktır, gafiller gibi sofuluk satarak riya ile sakın huzuruna gitme. O, aklın da, fehmin de ötesindedir; ilimden de nakilden de hariçtir. Anın önünde bilgiçlikten, kurrâ'lıktan ne lâf edersin. O, hüsn-ü-cemal denizidir, kemâl içinde kemâldir. O, deryadan bir damla, bütün cihana fazilet ve ziynet vermiştir. Ezelden basiret sahibi olarak gelmiş, anadan âlim olarak doğmuş, velilere safa, sıdık ve basiret ondan yetişmiştir. Gel de, yüz Rüstem pehlivan gibi meydanda O'nun cevelanını gör. Sudan, çamurdan olan anasır meydanında değil, işbu lâmekân alanında seyir-et. O alanda, yüzlerce Rüstem tahassürle ah vah ederek "Ne güzel bir er ki, ihtiyarlıkta yiğitlik ondan bir parçadır,, derler. Onun pek ağır güzünden ve kan saçan kılıncından cihanda harp ve darp ehliyim diyenler susmuştur, mağlûp olmuştur. Bir bölük kal'aya gitmiş, bir alay yersiz yurdsuz kalmış, bir güruh dağa gitmiş, bir kısım da sahralara dağılmıştır. Anın elinden bir kadaha (kadeh) nail olursan ana (ona) toprak gibi alçal ve mütevazı' ol, ki sen, pâk ve temiz olup yücelik yolun tutasın. O, hem sultan, hem asker; O, hem ruh, hem suret; O, hem sahil, hem deniz, hem dalgıçtır. Gözümün gördükleri; şeylere; sözlere sığmıyor; söz ölçeklerine ruh âlemi nasıl sığar. Ey Veled, Mevlâna'yı tavsif ve tarif hususundaki aczini gördün, bu kadarla iktifa et; bu ateş üstüne bir ödağacı kokusu koy da onun rayihasile kanaat eyle.

(Sultan Veled divanı: S. 233 Ankara 1941 N. Uzluk yayımından)



BU SAYIYI NİÇİN NEŞREDİYORUZ?.

(MEVLÂNA'NIN "İDEOLOJİSİ,, TENSİKSİZ
BİR "ÜMANİZM,, dir.)

O, tarih zincirimizin yedi asır gerilerinde bir şâhikadır. O'nun yolu, erkânı, iddiası ne olursa olsun; tuttuğu yolun yeni cemiyete, yeni zihniyete tatbik ve tetabuk kabiliyeti olsun olmasın, bunlar maksadımızın dışındadır.

Bizi O'nun zamanında; san'atta, edebiyatta; üstün mefkûrelerindeki heybet ve ihtişam dehasıyla, ayrı bir âlem olan ruhu, eti, kemîği ile "TÜRK,, oluşu ilgilendirir.

Yedi asır önceki şartlar ortasında; o zaman ve muhitin duyguları içinde enginleşen, gökleşen, deryalaşan bir varlık; beşer'in fezalarını aydınlatan bir ışık; taassuptan, korkudan veya başkalarına beğendirmek şâibelerinden münezze olarak beşerin hür vicdanını veya vicdan hürriyetini temsil eden bir dehâ!.

O, maddeye veya kudreti-külliyeye doğmuş mukaddes aşkın bayrağıyla nâmütenâhilerde seyrân eylemiş, cismiyle veya ruhiyle bütün cihanın denizlerini, deryalarını, dağlarını aşarak âlemleri deverân eylemiş, yanmış, yakmış, aşkın burcunda tahtigâhını kurmuş; san'atı, müziği aşkının ışığıdır. Aşkı san'atıyla dinleşmiş, san'atı aşkından doğmuş; Mesnevî, bu aşkın kitabıdır.

O, hak için, hakikat için; daha başka bir ifade ile hakka, hakikate aşık olmuş, aynı zamanda şahsında; bir ahlak başkumandanlığını ve kötülüklerle, ihtiraslarla, şeytanî nefsanîyetlerle harbetmiş muzaffer bir kahramanlığı temsil eder.

Sadası, edası Peygamberane'dir. Silâhı şefkat ve sevgidir. Bu yumuşak silâha cihanda bir silâh karşı duramamıştır. Ve böylece asırlardır meydanın tek kahramanı halindedir.

ŞİMDİ KENDİMİZE GELELİM :

Türk Milleti, Türk Anası, varlığında bir çok Celâleddin'ler saklayan eşsiz bir hazinedir.

Yeni zaman, yeni muhit ve yeni şartlar içinde de vakıt vakıt fışkıran ve cihanın gözünü kamaştıran dehâların "Sır-ı hikmeti, Raz-ı hilkati,, buradadır. Mevlâna'yı anmak; anlamak, anlatmak istedik.

Bunun için bütün memleket mütefekkirlerinden yazı istedik. Bu istegimizde sınırlarımızı da aşarak yabancı mütefekkilere de başvurduk.

Bizim aradığımız muayyen bir şey değildir. Bilâkis mütefekkirlerin nasıl gördüklerini anlamak, kültür gelişmemize hizmet olacaktı. Çünkü bizim Türk'lükten ve Türk kültüründen özke bir dâvamız yoktur.

Standardize edilmiş fikirler istemedik ve istemiyoruz. Bunun için müracaat ettiğimiz âlimlerin itkan kalitelerine değil ilim ve fikir değerlerine ehemmiyet verdik. Bu zatların akidelerine, din ve milliyetlerine bakmadan onlardan yalnız fikir istedik.

Esasen Mevlâna da muayyen din ve milliyet sınırlarını çoktan aşmıştır: "Onun İdeolojisi tensiksiz bir Ümanizm'dir,, denebilir.

Onda bütün milletlerin müşterek en iyi hikmetleri ve hükümleri okunur. Onda her millet kendi moral arzularını bulmakta gecikmez.

Mevlâna, varlığını temiz bir ahlak ve ruh ateşiyle aynalaştırmıştır. Bundan ötürü Mevlâna'nın, eserlerinde herkes kendini ve kendinin en iyi, en güzel tarafını görür. Her dinden, her millettten herhangi mütefekkir, Mevlâna'yı tanımışsa, beğenmiş ve yalnız beğenmekle kalmamış meftunu da olmuştur. Bu beğeniş, herhalde Mevlâna'nın, eserlerini onlara beğendirmek için yazdığından değildir. Her kese kendini ve eserlerini beğendirmek ve sevdirmek bir bakıma şahsiyetsizlik olur. Gerçekten her kese kendini beğendirenler, ekseriya başka arzulara uysallık karakterindeki silik adamlar olabilir. Amma Mevlâna, hiç te böyle değildir. Onun beğenilmesi, mütefekkirlerin de semt-ür-re'sinde samedanileşen bir Dehâ oluşundandır.

Lâtin, Anglosakson tarihinde de bir yığın dehâlar vardır. Onların görüşü ve eserleri de bugünkü hayata ve yeni zihniyetlere tıptı tıpına uymaz. Bu şüphesizdir. Fakat onların eserlerinin bir harfini, Garp Kültürü ihmâl etmemiştir.

Garplılar, bunların klâsiklerle yeni hayatın ve yeni tefekkürün vetirelerini geçen hiçbir asırda ve halde aslâ ihmâl etmemişlerdir. Aristo'dan Eflatun'dan Hügo'ya, Kant'a kadar binlerce yılın yetiştirdiği büyüklerin eserlerine klâsik damgası altında mukaddes birer mevki ve mâna vererek yeni ilim ve hakikat cereyanlarında, tarihî birer kıymet ve istiştah kaynağı olarak muhafaza edegelmışlerdir.

Biz de Cumhuriyet'le beraber bu nurlu yola katıldık. İbn-Sinâ'lar, Fârâbî'ler, Mevlâna Celâleddin'ler, Aşîr - Nevâî'ler, Sinan'lar gibi sayısız Türk dâhilerini ilim ve kültür âlemine hakkıyla tanıtmalı, onları ilim ve kültür tarihindeki mevkillerine mutlaka oturtmalıyız.

Bunlar bizim tarihimizde, istikbalimiz için, en kıymetli güc ve kuvvet menbalarımızdır. Biz onlarda, kendimizi arıyoruz; kendimizi buluyoruz.

Türk milleti geçmişte, dünyaları avucunda bir elma kadar küçük gören; Sıyt-ı teshiri Şark'ı, Garb'ı titreten; nice Başbuğlar ve bütün dünyaya ilim, fazilet, ahlak taşıyan nice âlimler yetiştirmiştir.

Yeni şartlar ve yeni zihniyetler ölçüsünde dünyayı hayrete düşüren Dehâ'larımız yakın geçmişimizin ve hâl tarihimizin şâhikalarıdır.

ATATÜRK - İNÖNU'nun, yedi asır sonra unutulmasına, anılmamasına hangi Türk!.. kaildir?...

İşte (MEVLÂNA) bu görüşten doğmuştur.

H. KARAGÖLLE

SAYIN MAARİF VEKİLİMİZ TARAFINDAN GÖNDERİLMİŞTİR :

Ana yurdumuzun tarihinde XIII cü asır en karışık devirlerden biridir. Anadolu Selçukları dışarıdan idare edilir hale gelmiş, istilâlar, vatan toprakları üstünde Türk milletini türlü bakımlardan parçalamış bir haldedir. İşte bu devirde Belh'den hicret etmiş tanınmış ve nüfuzundan korkulmuş bir Türk ailesinin çocuğu, hayatının iç ve dış cephelerinde perişanlık gösteren büyük Türk kütlesine, belki de bu cihetteki önemli hizmetini kendisi duymadan, gönülden birleşme imkânını hazırlamıştır. Mevlâna, bu gönül birliğinin unutulmaz yaratıcısıdır.

Hayatından sonra gelen asırlarda bu birliğe çağıran duygulu ses, bütün şark âlemine yayıldı. Yalnız Osmanlı cemiyetinde değil, Hindistan'ın en kuytu yerlerine kadar, oraların türlü renkte ve sesteki kuşlarının cıvıltıları üstünde bir manevî feryat gibi yüzlerce ve yüzlerce yıl ölümlü insanların yüreğine ölmezliğin sırrını üfledi. Bizde taassubun iki güzel sanatı çatkın kaşlariyle hoş görmediği zamanlarda Mevlâna, şiir ve musiki ile Türk vicdanlarını katılaştırmaktan kurtardı. Onlara, şiirin ve musikinin yaşartıcı yumuşaklığı içinde hayatın ızdıraplarına tatlı bir dünya görüşüyle bakmayı öğretti.

Mevlâna insan kütlelerini parçalayan, insan ruhlarını zincirliyen, insan gönüllerini esir eden bütün bağları ve inanları bir tek varlığın ateşinde eritmek için yaşadı. Kendisi de o ateşte eriyerek ince bir varlık halinde kendinden sonra gelenlerin gönüllerine sindi. Cami, kilise, savmaa, ve daha ne kadar tapınak varsa hepsini bir gördü. Hepsindeki insanları Bir'e tapınanlar halinde gösterdi. "Her Peyganberin, her Velinin bir mesleği vardır. Fakat değilmi ki hepsi, halkı hakka ulaştırıyor, birdir.,, Mevlâna öldüğü gün, ona ağlayanlar yalnız müslümanlar değildi. Cenazesinde göz yaşı döken müslümandan başkalar pek çoktu.

Mevlâna Türkdü, Türklüğünü saklayan Türklerden değildi. Muhacirliğini ve Türklüğünü böyle ifade etti :

BİGÂNE MEGİRİT MERA ZİN KÜYEM,
DER KÜYİ ŞUMA HANEİ HUD MİCÜYEM;
DUŞMEN NEYEM ERÇEND Kİ DUŞMEN RUYEM
ASLAM TÜRKEST EGERÇİ HİNDİ GÜYEM (*)

Türk olmayanların ona sahip çıkmak için ettikleri gayretler, Türklüğünün ayrı bir delili sayılabilir. Rubailerinden bir kısmını tercüme ettiğim zaman başa koyduğum bu dört satır, müsteşrikler arasında

(*) Yabancı bellemeyin, ben de bu eldenim. Sizin Diyarınızda kendi ocağımı aramaktayım. Düşman gibi görünüyorsam da düşman değilim. Hintçe söylüyorum amma aslım Türktür.

eski bir itikadı sarstığı için sorgu ve tenkid mevzuu bile olmuştu. Mevlâna, din ve mezhep anlayışı bakımından çok geniş düşünceli oluşuyla belki de Anadolu'daki hristiyanların Türk olduğunu bir içgüdü halinde duymuştu. Devrinin edebî tesirlerinden tamam sıyrılıp Türkçe söyleseydi, eseri, kabuğu ile de bizden olurdu. Fakat, gerek kendi deyişleri, muhtevası, itibariyle okadar Türkdü ki; gerek kendinden feyiz alarak Türkçe söyleyen Âşıkpaşa ve Yunus okadar çok Mevlânadan idiler ki, onun Farscasını, ona mahsus bir Türk diyeleği gibi görmek hatalı olmaz.

Kültür Tarihimiz içinde Mevlânayı tanımak ve bilmek birinci işlerden biridir. Onun, kişiliğinin kutsal tarafını bir yana bırakarak, tam İnsan varlığı ile görülüp gösterilmesi bu bakımdan çok lüzumludur. Işık kaynaklarını, etrafını saran haleleri silerek görmedikçe asıllarını anlamak mümkün olmaz. En büyük insanları bile insanlık hududu içinde görmekte, onları daha iyi görmek için en şaşmaz yöntemi bulabiliriz. Hümanist bir anlayışla eserini henüz bizim yapmaya muvaffak olamadığımız mükemmeliyette kendi dilinde yazıp basan yabancılar, bizim daha varamadığımız bu muvaffakiyete bu anlayış yolundan varmışlardır.

Şahsıma gelince : Ben Mevlânayı sade bir eser olarak değil, çocukluğumdanberi bir ses, bir gönül sesi ve gönül havası olarak duydum ve sevdim. Benim için O, bir hayat unsuru gibi oldu. Bu öznel tarafı, daima ona hayranlığım olarak içimde sakladım. Onu sadece milletin ulu kişilerinden biri olarak değil, kendimi ondan bir parça ve onu kendimden bir şey olarak hissettim. Ona ve eserine hizmet etmekte kimi çalışır gördümse yürekten takdirimi kısırganmadım Mevlâna bugün de bizim için içli bir nay sesi, bugün de derin bir şiirin nefesi, ruhlarımızdaki derin ve metafizik kaygıların mânalı bir aksidir.

10/XII 1942

YUCEL

ÜSTAT VELED ÇELEBİ TARAFINDAN GÖNDERİLMİŞTİR :

Mevlâna gecesi teşebbüsüne, o kapının kullarında olmaklığım hasebiyle cihan cihan sevindim. Allah Erenler destginiz olsun. Bu emektar ihtiyardan yazı istiyorsunuz, sin-nü-sâlim dolmuş, gözüm dimağım yorulmuş olması hasebiyle size istediğim gibi bir yazı takdim edebilmekliğim muhaldir. Kaldı ki şu inayetnamenizde Cenab-ı Hüdaven-digârimiz vasfında yazılan cümleleri gençliğimde ve vakti-neşatımda bile bilüp bulup yazabileceğimde mütereddidim. Meselâ: Mevlâna'nın tasavvufi sözleri derler; Mesnevî şerif tasavvuftan bir kitaptır: diyenler var. Eğer tasavvuftan murad; meselâ: Şeyh-i-Ekber Hazretlerinin "Fütuhât-ı Mekkiye," leri gibi âsar-ı-mebrûke ise fakıyr, Mesnevî şerifi ve sair âsar - aliyelerini hiç de onlara benzetemem.

Nasıl benzeteyim ki fakıyr, Fütuhât'ın çok yerlerini anlayamadım. Meselâ Baş tarafında: hurufu-hecânın iki kısım olup birbirleriyle muharebeleri var.. Erenler hakkıyçün aslâ muahaze ve sair terbiyesizlik hatırıma gelmez. Kemâli-ihlâsla zihnimi yordum, anlayamadım. Kitab-ı şerifin ne tarafını karıştırdımsa - hiç anlamadım, demeyim - derin zevk alıp sahifelerce okuyamadım.

Şu sözlerden maksadım şudur ki : Benim anladığıma göre ne Mevlâna o zatlar gibidir, ne de âsar-ı celileleri tamamiyle o vâdidedir. Yoksa bunlar ehlullahı-kiram oldukları cihetle bittabi' gittikleri yol birdir.

Bu günün âteşin zekâ ve dehasına anlatacak bir lisani - beyan ile vasfı Mevlâna'da, zatı-ulyalarının (Türk'ün tefekkür ve Beşer âsarı dehasının sembolü) tarzında vasıflarını fakıyr, bu üslubla yazamazdım. Kezâlik (muztarib beşeriyete ferah ve sürur veren mütevekkil, müteşebbis, azimkâr felsefesinde) kelâmı-âlileri bast-ü-şerh edilince Mevlâna'nın Mesnevîi-şerifde tuttuğu mesleki-celil anlatılmış olur ki İnsan, bu ibareyi teemmül ettiği esnada hatırına "bu bir kitab-ı-sûz'dur, fehm-iden ehli-hâle,, mısra' bercestesi gelir; hele esnayı-kelâmda (hiç olmazsa Garb'ın bildiği kadar tanıtmak) serzenişi, Türk erbabı-kalemni epeyce utandırırsa gerektir.

Vâkı'â abdi nâçiz gençliğimde Cenabı-Mevlâna'ya ve mevlevîliğe ait haylı yazılar yazdımsada, ne diyeyim, tab'ımdaki fitrî hamul'den mi; her nedense kendim meydana çıkaramadım ve bunları candan neşr-ü-ış'a edecek bir yâr-ı vefadar bulamadım. (Vâkı'â... büyüklerimize yâr-ı-bâ- vefası nice eser yazdırıp neşreylemişlerse de bizim gibi kalender

meşreblerin yazılarını hangi Dünya evlâdı yazacak, çizecek, neşreyleyecek...).

Şarkın tefekkür âleminde; değil bizim gibi zavallıları, beşeriyet âleminde ender zuhur etmiş olan Mevlâna gibi bir mütefekkir bile Garb'ın mütefekkirleri kadar tanıyıpta tanıtamadığımıza zatı-âlileri izharı teessüf buyuruyorlar.

Bunu burada bırakalımda cenabı-Mevlâna'nın sûrî ve ma'nevî hayatları ve Maarif ve hakâyika müteallik âsarı aliyeleri hususunda fakıyrden yazı istemelerine gelemim. Vallahi aziz erenlerim, bu gün Mevlâna'yı bir parçacık tanıtabilecek yazı yazmak için epeyce zaman dimağı yormak ve günlerce uğraşmak lâzımdır ki - inanmanızı çok rica ederim; erenler hakkıyçün; gözüm, dimağım buna müsait değildir. Bu bapta biraz yazılarım var ve mufassal, muhtasar menakıb-ı Celileye müteallik eserlerim de mevcut ise de tek nusha oldukları cihetle diyar-ı-âhara gidip gelmesi ve elden ele gezmesi fakıyri düşündürür.

Eğer burada emin bir bildiğiniz bunları alır, bunlardan istediğini veya hepsini istinsah ederse veya emin bir elle oraya, zatı ulyalarına giderse inşaallah hem matlup hasıl olur, hem de kitaplardan emin bir şekilde istifade edilmiş olur.

Fakıyre erzan buyrulan şu inayetnamei aliyelerindeki Mevlâna hakkındaki vakkafane beyanatı aliyeleri bu bapta kâfi surette ilim ve vukufu-ârifanelerine delâlet eylediği cihetle doğrudan doğruya sizin kendinizin kâfi surette bir yazı yazmanızı fakıyr kâfi ve vâfi bulurum.

Eğer âsarı Mevlâna'dan bir nümune icab ederse, en meşhuru olan Mesnevîi-şeriften, niyet açar gibi, bir sahifeyi açıp yirmi otuz beyit-şerifi Türkçeye çevirivermek kâfidir sanırım.

Böyle mebrûk bir vesile ile fakıyri-hakıyri yâd buyurduğunuzdan dolayı zatı ulyalarına ve ocağımızdaki bilcümle ihvanı-bâsafaya ihdayı tahiyat ve teslimat eylerim. 22 Teşrinievvel 1942

VELED ÇELEBİ

ÜSTAT FERİT KAM TARAFINDAN GÖNDERİLMİŞTİR:

Cenab-ı- Mevlâna hakkında kırk yıl evvel şu kıt'ayı söylemiştim :

Şemsi Tebrizi arar destine almış meş'al
Gece gündüz dolaşıp Pir-i- felek dünyayı

Didei encüm ile tâ bekıyamet arasa
Ne bulur bir daha Şemsi ne de Mevlânayı

* * *

Yegâne Şemsi - Hüdadır Cenabı Mevlâna
Hulus-ü- kalb ile kıl intisab Mevlâna

Tarıykı aşkı hakıykîde rehberin olsun
Kitabı pencüm hakdır kitab-ı- Mevlâna

25/X/942

FERİT KAM

M E V L Â N A

"İSLÂM ve TÜRK ÂLİMLERİ İÇİN O,
ŞAN İLE DOLU BİR MEFHARETTİR,,

Babamdan mevrus bir meclubiyetle Hazret-i- Mevlâna'ya küçük yaşımdanberi meftunum. O'nun Mesnevi'sine, ondan nebean eden hikmete, lisanına, görüşüne, duyusuna, gösterişine, duyduuşuna hayranım.

Kaç kereler O'nun âyinde gaşyolarak, tennureleri içinde dönen müritlerin semalara tayaraneder gibi deveranlarına takılarak mestoldum.

Bazı keder ve gussa zamanlarımda hâlâ Mesnevi'ye el uzatır, O'nun yaprakları arasında hayatın elemeleri için bir tesliyet ararım.

Bu büyük zatın kadîrini ölçebilecek bir mıkyaş bulamıyorum.
İslâm ve Türk âlimleri için O, şan ile dolu bir mefharettir.

H. Z. UŞAKLIGİL

MEVLÂNÂ

BİZE NE ÖĞRETİYOR?

Çin denizi sahillerinden ta Atlantik denizi kıyılarına kadar uzanan pek geniş saha üzerindeki muhtelif müslüman kavımlarının müşterek bir medeniyeti vardı: İslâm medeniyeti. Bu medeniyetin kurulmasında, yayılmasında, büyümesinde hizmetleri geçen milletlerin başında Türkleri görüyoruz. Filhakika İslâmın büyük müfessirlerini muhaddislerini, fakihlerini, lûgatçıları, ediplerini, filozoflarını, riyaziyecilerini... hep Türkler yetiştirmişti. Bunun gibi İslâm tasavvufunun en mümtaz bir siması da necib Türk kavımına mensuptur. Çünkü şark ve garba ait edebî muhalledat içinde pek yüksek bir kıymeti olan Mesnevî'yi Mevlâna Celâ leddin ibda' etmiştir. Acaba o yüksek Pîr bu nefis, selis ve ruhnevaz kitabıyla bize ne öğretmek istemişti? Bu pek açık bir şeydir. Çünkü onun gayesi ümmetinden olduğu ahir zaman Nebî'sinin maksadından başka ne olabilirdi? Hazreti Muhammed kendisinin memuriyeti insanlara mekârimi ahlâkı öğretmek olduğunu haber vermemiş mi idi? İşte bunun içindir ki Mevlâna'nın da en yüksek emeli Âdem oğullarına edebî öğretmek olmuştur. Görmezmissin ki onun öğütlerini dinlemiş ve onun çizdiği yolda yürümeğe dikkat etmiş olan insanların en cahilinde bile yürüyüşünde, oturuşunda, söz söyleyişinde, başkalariyle olan muamelelerinde bir nezaket, bir incelik, bir zarafet tecelli ediyor. Birçoğu haşin; mütecaviz, had ve hak naşinas olan eğri insanları biraz doğrultmak ve yumuşatmak için Mevlâna onlara bazı pek büyük mutasavvufa üstadları gibi gayet derin ve anlaşılması son derece müşkil meseleleri anlatmağa yanaşmamış, bilakis herkesin ve çocukların bile anlayacağı bir tarzda temsiller ve hikâyelerle edibin ne olduğunu telkin ve tefhim etmiş,

از خدا حوسیم توفیق ادب

بی ادب محروم کشت از لطف رب

beyitiyle edepsiz bir kimsenin Allahın lûtfundan mahrum kalacağını ihtar ve Tanrıdan edeb için tevfik ve inayet dileyelim diye tavsiye etmiştir. Mesnevî'nin hikâyelerinde Ahu, Bûlbûl, Doğan. Hüd Hüd, Tûtî gibi kuşlardan başka Kurd, Deve, Arslan... gibi hayvan adlarına sık sık tesadüf olunur. Fakat Simsime, Ankay-i Muğrib, Rahmut. Fehvaniyyet... gibi, gamız tasavvuf ıstılahları görülmez. Bununla beraber o basit ve sevimli hikâyelerin içine sırası düştükçe 1 - Hilkat, 2 - Ruh, 3 - Kaza ve kader - cebir ve ihtiyar, 4 - Haşir ve neşir, 5 - Hayat - mevt, 6 - güzellik ve çir-

kinlik... gibi en gamız metafizikî meselelerin de serpiştirilmiş olduğunu söylemeliyim. Meselâ; madamki Allahın iradesi taalluk etmeksizin hiç bir şey yapamıyoruz ve hiç bir yaprak bile ağacından düşmüyor, ohalde insanlar fiillerinden niçin mes'ul tutulsunlar? Pek tabii herkesin aklına gelen bu sorunun cevabını hazreti Pîr ne güzel vermiştir. İstemediğiniz, beğenmediğiniz bir işi birisinin yaptığını gördüğünüz vakit ona darılıyorsunuz, niçin böyle yapıyorsunuz diyorsunuz. Çünkü o iş ondan sâdır olmuştur. O işin mucidi, hakiki faili Allah'tır; diyerek susup oturmuyorsunuz. İşte bundan dolayı Mevlâna bize :

فعل حق وفعل ما هر دو بین

diye ihtar ediyor.

Bazı şeylere iyi veya güzel, diğer bazı şeylere de fena veya çirkin diyoruz. Acaba nefs-ül- emirde böyle iyilik veya fenalık yahud güzellik veya çirkinlik var mıydı? Birşey alelittlak güzel veya çirkinmidir? Yüksek hakimimiz bu meseleyi kendine has olan tatlı, sevimli ve gönül alıcı üslubiyle nekadar güzel ve akla yakın misallerle anlatmıştır. Mademki ekvan içinde hiç birşey batıl ve abes olarak yaratılmamıştır, ohalde âlemde hiçbir şeyin iyiliği veya fenalığı mutlak değil nisbîdir.

زهر ماران مارا باشد حیات

نسبتش با آدمی باشد ممات

Yani zehir yılanlara hayat ve insanlara nisbet olunursa ölüm olur.

خلق آبی را بود دریا چو باغ

خلق خاکی را بود آن مرک و داغ

Filhakika bizim gibi toprak üstünde yaşamak için yaratılmış olan mahlûkat deniz içinde nasıl yaşayabiliriz? Fakat deniz, su içinde yaşayan balıklar için gül bahçesi gibidir.

Fakat edeb nasıl elde edilebilir?

Biliyoruz ki insan evvelâ bir hayvandır, yer, içer, yürür, yatır, kalkar. Hayatını temin için her hayvan gibi yiyeceğini aramağa, bulmağa savaşı. Yine her hayvan gibi neslini idame için icab eden şeyleri yapmağa tab'an mecburdur. Fakat bu hayvanî hayatın zaptı ve tanzimi son derece müşkildir. Onu itidal dairesine sokmak büyük bir mücahedeye mutavakkıftır. Kitaplarımızda o hayvanî hayata nefsi emmare diyorlar. Tütün içmekteki mazarratı herkes bilir. Nefes almakta zahmet çeken, öksürükten dermanı kesilen bir adama hekim sigara içmemesini tenbih eder, bununla beraber o tenbihe de lüzum yoktur, çünkü tiryakinin kendisi de o zararı bilir. Fakat yine o ibtilâsından vazgeçemez, çünkü nefsini yenemez, yenmesini bilemez. İnsanların dağlarda ve ormanlarda kendi âlemlerinde gezen vahşi atları, filleri ele geçirip terbiye ettikleri

ve onların üzerlerine bindikleri, sulara, rüzgârlara, elektirike kumanda ederek bu tabîî kuvvetleri kendi işlerinde kullandıkları halde kendi elleri altında olan nefislerini yenememeleri ne büyük bir acz ve nekadar şaşılacak bir şeydir. ? Velhasıl insana insanlığın meziyet ve şereflerini unutturan, insanları birbirine düşman eden hep bu nefsi emmaresinin ihtiraslarına mağlûbiyettir. Hazreti Pîr bir insanın bu nefsi emmaresine nasıl galebe edebileceğini güzel hikâyeler ve pek realist bir üslubla öğretiyor. Bununla beraber, onun yüksek görüşüne göre insanın yalnız nefsi emmaresini yenmesi de kâfi değildir. Aklını işletmesi parlatması elzemdir. Çünkü akıl onun öğrettiklerine göre insan için oruç ve namazdan da efdaldır.

بس نكو گفت آن رسول خوش جواز

ذرة عقلت به از صوم و نماز

Fakat aklın salâhiyeti ve kudreti ne dereceye kadardır ? Hazreti Pîr kitaplarından da anlaşılacağı üzere Eflâtunu biliyor, Aristoyu da biliyor. Yunan felsefesini islâm maarifine sokan ve onu şerh ve tevsi' eden Farabiyi, İbni Sinayi de gözden geçirmiştir. Hattâ Aristo'dan Farabiye geçen ve onun tarafından biraz daha ikmal edilmiş olan akli-evvel nazariyesini benimsemiş olduğunu Mesnevî'nin birçok beyitlerinden anlıyoruz. Meselâ :

نی که اول دست یزدان مجید

از دو عالم پیشتر عقل آفرید

beyiti iki âlemde evvel aklın yaratılmış olduğunu haber veriyor. Bu mülâhaza Farabî felsefesinin temeli olan (akli-evvel) nazariyesidir. (1)

Fakat neden Aristo üstadı Eflâtunu beğenmeyip red ediyor ? Neden birinin ak dediğine öteki kara diyor?. Heraklitos'un ağladığı şeylere Demokrit niçin gülüyor?. Büktrat evet derse Calinos hayır diyor?. Bu filozofların hepsi gayet keskin zekâlı derin birer mütefekkir olduğu halde hiç birisi diğerini tasdik etmiyor, bilâkis tekzib ediyor. Kâinat mütenahi midir ? değil midir? madde veya ruh var mıdır yok mudur ? Bu suallerin içinde hâlâ bucalayıp duruyorlar, felsefeye dalan bir genç ne olsun? Nominalist'mi, Conceptualist'mi, Realist'mi, idealist'mi.. ne olsun ? Yoksa pusulayı şaşırان cas cavlak bir septique mi olsun?. İşte bu olayı inceleyen hazreti Pîr, aklın salâhiyet ve kuvveti derecesini araştırmış ve o âlet ile mabad-et-tabîî meselelerin halledilemeyeceğine hüküm eylemiştir. Hem bu akıl dediğimiz fakülte aslında herkesde mütesavi midir, yoksa mütesavi değilse sonradan ilimle ve tecrübelerle mi çoğalıyor ? Bu bile filozoflarla ehli sünnet âlimleri arasında halledilememiştir.

Hazreti Pîre göre insanların akılları asıl fitrette birbirinden mütefavettir, mütesavi değildir. Bazı kimselerin akli daha doğduğu vakit yüksek bir derecede bulunur, bazılarının akli da az olur. Fakat açamadığı ve açamayacağı sırları acaba başka bir vasıta ile açmak, hadi-

(1) İbni Sina hakkında ki büyük kitaptaki (İbni Sina - tasavvuf) adlı makalemden mufassal izahat vardır.

selerle onların masdarı-tecellisi olan hakikat arasındaki perdeyi kaldırmak, akıl ve mantığın erişemediği yüksekliğe ve içine giremediği derinliğe ruhun sezîş kudretiyle erişmek mümkün değil midir. Vakia akıl eserden illetten ma'lule intikal ederek illetlerin illetine yükseliyor. Fakat böyle istidlâlî Raisonement yolile vacibin vücudunu isbat eden delillerin her birini ileride bir filozof Kant çıkıp birer birer çürütmemiş mi idi ? İşte böyle bir ihtimali düşünmüş olan hazreti Pîr o kıyas ve istidlâl yoluna gitmekten ve ateşin vücudunu dumanından anlamaktan ise doğrudan doğruya ateşi dumansız olarak görmeği tercih ediyor :

کردخان او را دلیل آتشت

بی دخان مارا دران آتش خوششت

Onun tedrisatına göre insanlarda akıldan başka gökleri delen, mesafe bilmeyen, her karanlığı aydınlatan, ölüyü diriltten bir kudret vardır. Onun bu kudretine aşk diyoruz. Bulunduğu küşede kendi halinde rahat rahat duran bir adam birkaç kadeh bâde içtiği vakit yüzü kızarır, harekete gelir, coşar, terennüm ve rakseder. Neden ? Çünkü o bâdenin içinde aşk kaynıyor. Ney üflendiği vakit onu dinliyenlerde derin bir safa hasıl oluyor, ruhu yükseliyor, neden ? Çünkü Ney'in içinden aşk ateşi çıkıyor. Fakat şunu haber vereyim ki o aşk ateşi hazreti Pîr'e bedenen gelmiyor, bâdede ve neydeki ateşi o veriyor. Hazret kendi zatı-kudsisine mevhub-u-Hüda olan bu tevfiği ne güzel anlatıyor :

داد ازماست شد نی ما ازو

قلب ازما هست شد نی ما ازو

Bunun içindir ki hazreti Pîr bize bu aşk bahsında :

جمله معشوقست و عاشق پرده

زنده معشوقست و عاشق مرده

Hakikatı-ulyasını haber veriyor.

Filhakika Eflâun'un hayrı-âlâ (le bien suprême), Aristo'nun İlet-i ulâ (Anangi Stuten), Plotin'nin vahid (Tô-en) Leibniz'in âhad (Monade), Spinoza'nın Etendu, Descartes'in namütenahî ve ekmel mevhub, Fichte'nin ben (Moi), Hegel'in Fikri (Idée), Konte'un (Noumène), Hamilto'nun gayrı meşrut (Inconditionné) ... gibi her bir Filozofun ayrı ayrı bir isimle haber vermek istediği hadiselerin öbür tarafındaki mutlak varlığa erişmek ve onun içinde erimek için tek bir vasıta ancak aşk olduğuna şüphe yoktur. Zatı-Mutlakı bir tarafa bırakalım, hattâ bugün bizi hayretlere düşüren en büyük keşf ve icatların sebebi bile bir âlimin müteveggil olduğu ilmi araştırmalara olan aşkı olduğunu görmüyor muyuz ? Onların bu aşk saikasıyle her mahrumiyete katlandıkları ve bazan hayatlarını bile feda ettiklerini terceme-i hallerinde okumuyor muyuz ? Şu halde hakikat ve onun masdarı olan hak, aşk olmayınca nasıl idrâk edilebilir ? (Menakip) sahibi Eflâkî'nin yazısına göre : Gazalî (Muhammed) İslâm âleminde en yüksek bir âlim ve pek

büyük bir mütefekkir olduğu halde hakikatı bilmek hususunda kardeşi Ahmed Gazalî'ye aslâ yetişememiştir. Çünkü kardeşi Ahmed'de olan aşkın bir zerresi bile onda yoktu (1)

1 — Gönünde bu aşk olan adam bütün insanları sever, bütün eşyaya hikmet ve muhabbet göziyle bakar.

2 — Hayatı ve hayatın müşkilâtını cesaretle karşılamak için hali elden geldiği kadar tahsin ve ıslâha çalışır ve âtiden ümitvâr olarak yaşar.

3 — Varsın köpekler havlasın, kargalar çirkin sesleriyle ötsünler, o da bülbül gibi gülistanda çağlar.

İç aydınlığı: —

Tabiatla insanları en çok korkutan hâdise güneşin batmasıyla her tarafa karanlık basmasıdır. İnsan koyu bir karanlık içinde önündeki insanı, ağacı, hayvanı değil kendi parmağını bile göremiyor. Onun için beşerin en büyük çalışması o karanlığı giderecek bir ışığı bulmak olmuştur. Çıra, Çırağ, Şem'a, Mum, Zeytinyağı kandili, Petrol ve Asetilen lâmbaları ve nihayet elektrik fener ve ampulleri asırlarca müddet o ihtiyacın icbarıyla çalışarak bulunmuştur. Fakat o kandiller, mumlar ve ampuller yalnız sokaklarımızı ve odalarımızı yani dışımızı tenvir ediyor. Acaba içimizdeki karanlık bizim için o maddî karanlıktan daha fena değil mi? İnsandaki kibir ve nahvet, hased, kin ve nefret ve istihza gibi mezum hasletlerin kaynağı hep o iç karanlığı değil midir? İrfanın ve marifetin en yüksek derecesi insanın kendisini bilmesi imiş. Milâddan daha 450 sene evvel Sokrat bu hakikatı haber vermişti. Şarkta ve garpte bütün irfan sahipleri o düsturu tâlim etmişlerdir. Hazreti Pîr dahi onu tekrar etmiş, ve insanın batınını, sırrını tenvir edecek yolları göstermişti. İnsan için o vasıtalarla tenvir ettiği vakit kalbi uyanır. Yalnız uyanır değil, orada yeni bir nur doğar ki şiddeti güneşin ziyasından artık olur. Tevhid nuru olan bu ışık kulun gönlünde Allahın tevfik ve inayetiyle yandığı için Hazreti Pîr, umum için bu münacatta bulunuyor:

هم توز یارب ازان آب طهور
تا شود این نار عالم جمله نور

Hazreti Pîr'in tasdikine göre öyle bir nur parlayan gönülde gayet güzel bir dirilik hasıl olur ve dünyada Cennete girilmiş bulunur;

(1) Eflakî'nin kitabındaki bu fıkrayı bana üstad Tahir Olgun gösterip hatırlatmıştır. Bundan dolayı kendisine teşekkür ederim. Bu münâsebetle benimde hatırıma Gazalî'nin şu mısraı geldi:

ما طلب کردیم واحد یافته

Yani biz aramıştık. Fakat Ahmed bulmuştur.

ancak bu hayatı kalemle, sözle tasvir etmek mümkün olmaz. Onun için büyük üstadımız:

در زبانه چون نمی آید چه سود!

diye teessûf ediyor:

Ancak güneş bize ne kadar ve ne kadar uzaktır! Fakat ufuktan doğduğu vakit ziyası derhal bize erişiyor. Onun gibi hakikatı müşahade ve iyan mertebesi de bizden yüzbin senelik bir mesafeden uzaktır. Fakat Allah isterse o nuru bize bir ân içinde eriştirebilir. İşte ondan dolayı ümitsizlik caiz değildir.

Herkes geçinmesini temin için bir san'at öğrenmelidir. Büyük üstadın öğrettiklerine göre insanlara hareketlerinde tatbik edecekleri bir kanun, bir yol, bir şeriat vermiş oldukları için en büyük insanlar Peygamberlerdir. Böyle olduğu halde onların her biri bir san'at işliyerek geçinmelerini temin etmişler ve kimseye el açmamışlardı. Meselâ büyük peygamberlerden Davud'un sesi son derece güzel ve kendisi kavminin ulusu olduğu halde cenk erlerinin üzerlerine giydikleri zırhlar imal eder ve o sayede geçinirdi. Bunun için herkes enbiyanın bu sünnetine uyarak bir san'at öğrenmelidir.

Musikî'nin büyük ehemmiyeti:

Eski Yunan'ın yetiştirdiği filozoflardan birisi vardır ki Riyaziye ilimlerindeki büyük ve mühim keşifleriyle hâlâ adı sık sık anılır. Bu filozof Fisagor dediğimiz Epitagore'dir. Öğütleri gerçekten derin olan bu filozof eski zamanın bütün ledünni ilimlerini Mısır'da uzun seneler sülûk ve mücahideden sonra öğrenmişti. Mısır'dan esaretle Babil'e götürülen ve oradan kurtulduktan sonra evvelâ Yunanistan'a ve oradan Cenubî İtalya'daki Kroton şehrine gidip yerleşen o yüksek üstad orada eski dünyanın en meşhur bir mektebini tesis etmişti. Bu müessese hem mektep ve hem bir savmea idi. Oraya girmek için gayet sıkı bir imtihanı geçmek lâzımdı. Ahlâkça zayıf, iradesi gevşek, ciddiyet ve ve-kardan mahrum çocuklar oraya kabul edilmezdi. Bundan başka o mektebe girenlerden mutlak bir sükût istenirdi. Fisagor onlara o zamanın ilimlerini ve bilhassa hesap, hendese ve tatbikat ilimlerini öğrettikten başka Tanrıya ve ondan sonra ana ve babaya hürmet ve muhabbeti talim ederdi. Talebe tazimen onun adını ağızlarına almazlar ve Fisagor'dan bahsetmek lâzım geldiği vakit yalnız "O buyurdu,, derlerdi. İşte bu üstadın talebesini terbiye hususunda müracaat ettiği bir vasıta dahi musiki idi. Çünkü ruhu yüksek ve lahutî âlemlere yükseltmek için en müessir bir vasıtanın musiki olduğunu tecrübe etmişti. Mevlevîlik adabında müşahade ettiğimiz samt ve sükût kaidesiyle musiki tedrisatının hazreti Pîr'den daha iki bin şu kadar sene evvel kadim Yunanistan gibi medeniyetin beşiği ad olunan bir kıt'ada dahi kabul edilmiş olması düşünülecek bir şeydir.

Profesör : M. ALİ AYNİ

ÜSTAT FUAT HULUSİ DEMİRELLİ TARAFINDAN GÖNDERİLMİŞTİR :

Erişilmez bir yücelik olan Mesnevi mübdiinin binbir yüzlü varlığı etrafında dolaşmak benim gibi âcizlerin haddi ve kârı değildir. Bununla beraber vaktimin ve gücümün yettiği kadar arzunuzu yerine getirebilmiş olmak için aşağıdaki satırları karaladım :

ErmeK İstersen

ErmeK istersen gönül esrarına,
Dinle neyden ayrılık destanını.
Mevlevi irfanının şehkârına
Sor büyük ruhun büyük hicranını.

Açtı Mevlâna ilâhî nura yol,
Şerhedip yurt aşkının Kur'anını.
Derse vaktin geldi, âşık, kurban ol,
Canla hoşnudet cihan cananını.

11-1-1943

F. H. DEMİRELLİ

MEVLÂNA KİMDİR ?

MEVLÂNANIN BİR ŞİİRİ

Mevlânânın Divanı kebirini arasına mütalâa ettikçe bazı şiirlerini defterime kaydetmiştim. Bunları sonra Türkçeye terceme ettim. İki bin beş yüz beyte yakın topladığım bu şiirleri, imkân müsait olursa kitap halinde basdırtmak niyetindeyim.

Bu mütalâa ve tercemelerim esnasında Mevlânânın şiirlerinden bir kaçı dikkat nazarımı pek ziyade üstüne çekti. Onlardan birini şuraya yazıyorum :

چه پادشا است ازخاک پادشا سازد
ز بهر يك دو كدا خویشتن كدا سازد
بمردہ بر كزرد مردہ را حیات دهد
بدرد نكرد درد را دوا سازد
چوبادر افسراند زياد آب كند
چو آب را بدهت جوش ازو هوا سازد
نظرمكن بجهان خوار كانهجهان فانيست
كه او بماقبش عالم بقا سازد
ز كيميا عجب ايد كه زر كند مس را
مسى نكركه بهر لحظه كيميا سازد
كسى كه بى قلم والى به بخانه
هزار صورت زيبا برآى ما سازد
هزار لیلی و مجنون برآى ما بر خاست
چه صورت است كه بهر خدا خدا سازد

Tercemesi:

Bütün mükevvenatın ezeli ve ebedi hükümdarı olan Allah öyle bir Padişah'tır ki topraktan Padişahlar yaratır, bir iki yoksulun hatırı için kıyafetini değiştirerek kendini yoksul şekline kor. [Yani hiç bir şey mesabesinde olan beşeriyetin kadrini yükseltmek için kendi beşeriyet kıyafetine girer.]

Ölmüşün yanından geçer, ölüye hayat verir. Derde bakar, derdi aynı deva eder.

Havayı dondurur, su yapar. Suyu kaynatır, hava yapar.

Bu cihan fânîdir, diye cihana hor bakma, zira o, âkıbet onu baka âlemi yapar.

Kimyanın bakırı altın yapmasına taaccüp olunur ama bakıra bak ki her lahzada ne kimyalar yapar.

O, öyle bir kudret sahibi zattır ki fırçasız, boyasız, kalemsiz putha-nede bizim için binlerce güzel ve gönül çeken suretler tersim eder, tasvirler yapar...

Evet... bizim için binlerce Leylâ, binlerce Mecnun zâhir oldu, görün-dü. Hayranım : o ne füsunkâr suret, o ne yüksek kudrettir ki kendi ma-budiyeti için mabut yapar, yaratır.

Mevlânânın bu şiiri hakikaten berceste bir şiirdir, bir şâheserdir. Hakkın vahdet ve tevhidinde ne kadar ince nükteleri bedî bir beyanla ifade ediyor. Birkaç satır içine sığdırılan bu güzel ve lâhutî mânalar birkaç kitap dolduracak kadar uzatılmaya, izaha değer nükteleri ve ha-kikatları kendinde toplamıştır.

(Bu cihan fânîdir, diye cihana hor bakma, zira Hak, âkıbet onu beka âlemi yapar.)

Söz, cemiyet, fert, vahdet bakımından ne derin bir hikmet felsefesi-dir.

Mevlânânın fikir ve felsefesinde hayat, vahdet, aşk esastır. O, mükev-venatta ölmeyen bir hayat görür. O ölmeyen hayat, yalnız renk ve şek-lini arasına değiştirir. İşte okadar.

Mevlâna, nazarlarıyla bütün kâinatı tahlil eder, Gözlerindeki nur, tabiiyatın, mafevkattabiiyatın en derin, en gizli noktalarına kadar uza-nan ilâhî bir projektörün huzmeleridir, zerrelere varıncaya kadar ışıyla aydınlatır, en ince noktalarını görür. Onun için fikirlerinde, sözlerinin nükte ve felsefesinde mucizeler yaratmıştır.

Bu şiirin maânî kısmı bu kadar yüksek ve ilâhidir. Ayrıca fenne ta-alluk eden noktaları da pek dikkate lâyıktır;

Bakırın kimyadaki, sanayideki mühim mevkii hakkında varid olan beyanları, hava ve suya aid keşifleri bugün fennin son terakkisinde cidden hayrete lâyık bir yer alır.

Mevlâna, bu şiirinde diyor ki :

(Havayı dondurur, su yapar. Suyu kaynatır, hava yapar.)

Havanın suya kalbi tecrübeleri 1823 senesinden itibaren yani bun-dan 119 sene evvel başlamıştır. İlk tecrübeyi yapan İngiliz fen adamlarından (Faradey) dir. Bu adam birçok gazleri mayi haline getirmiştir. 1634 de (Tillorier), (Fradey) in yaptığı tecrübeleri tevsi' etti. 1845 te (Fradey) 7 gaz hariç olmak üzere bütün gazleri mayi haline getirdi. 1898 de Müvellidülma' mayi haline getirildi. Son bulunan gazlerden Helyum gazı 1908 senesinde nâkıs 267 derecede mayi haline getirildi ki bu, in-sanlar tarafından elde edilen en büyük soğuktur. Katı soğuk nâkıs 273 derecedir.

Alman fen adamlarından Münihli (Linde) ve Fransız mütefenninlerin-den (Clodel) bir makine yaparak 1895 de havayı sînâî bir surette su haline getirdiler.

Halbuki koca Mevlâna, bunu yedi asır önce keşfetmiş ve bir beytin-de de sarâhaten söylemiştir.

Mevlânânın sözleri sureta bir tasavvuftur. Fakat o, tasavvufdan da öte Rabbanî ilmin kaynaklarından fışkıran bir tasavvuf ki tıbbî bir ha-yât zülâli gibidir; feyyaz ve berraktır.

Mevlânânın sözleri sureta bir şiirdir. Fakat, şiirden daha yüce mâ-naları söyleyen bir şiir ki musikinin terennümlerinde dalgalanan ve ruhlara kadar te'sir eden lâhutî bir lisanın ahengine gizlenmiş olan be-yan gibidir; neş'eli ve derindir.

Mevlânânın sözleri sureta bir sanattır. Fakat o, sanatlerden daha ince, daha canlı nefiselerin ve bediaların birbiriyle pek zarif ve ünsi-yetli bir şekilde imtizaç ve intibakındaki ahengin irtisam eden portresi gibidir; tabîi, canlı ve nurlu bir tablo...

Mevlâna yalnız bir mutasavvif değildi. Mahiv ve sahvi kendin-de toplamış ve mahiv içinde sahib kudretini göstermiş yüksek bir kabi-liyetti. Hakkın cezebatı içinde kendinden geçerek gene Hak ile kendi-ne gelen Mevlâna aynı zamanda fevkalâde bir şair, bir hakîm, bir mu-tasavvif bir mürşid, bir âlim, bir ârif, ve müstesna bir dâhiydi. Beşeri-yet için meziyet ve fazilet olan her sahada Kemalini göstermiştir. Turan-da, İranda, Hindistanda, Şarkta, Garpte sözlerindeki cevherlerden kalb-lerin üzerine yüksek namını tebcil eden âbideler dikmiştir. Hele aşkda :

(Öyle bir aşka daldım ki evvel ve sonra gelenlerin aşkı, benim bu aşkımda müstağrak oldu gitti...)

Diyecek kadar yükselen bir kemâl şâhikası, bir nur semasıydı.

Gene bazı kısa görüşlü kimselerin tahmin ettikleri gibi :

Mevlâna şeyda bir ârif, eserleri de şeyda bir ârifin cûş-u- hurûşundan ibaret sözler değildir. Belki o, ilâhî bir ârifdi ve şiirlerini söylerken de âşikane coşardı. Fakat bu, Mevlânânın hududsuz meziyetlerinden biriydi. Onda daha çok yüksek bir kabiliyetin sözleri, eserleri görülüyor. Zira münhasıran bu mertebede kalan kimseden yukarıya yazdığım şiir gibi sözler ve bilhassa Mesnevî gibi bir kitap zuhur edemezdi ve edemez.

Mevlâna çok yüksek bir tahsil gördü. Asrının en büyük âlimlerin-den en yüksek ilimleri okudu. Esasen Mevlânaya da bu yaraşırdı. Babası Sultan-ül-ulemadan tutunuz da ecdadının parlak silsilesine bakınız; bü-tün bir ilim ve irfan hanedanının maddî ve mânevî ihtişamı gözlerinizi kamaştırır.

Soyu soppu hep urefa ve ulema olan Mevlânânın babası : Sultanül-ulema Bahaeddinülveled Mehemedi Belhî, mürebbisi : Seyid Sırdan Burhaneddin Muhakkıkı Tirmizî, müsahibi hem efkârı : Meşriki-envâr Şemsüddin-i Tebrizî gibi her biri irfan âleminin en seçgin, en yüksek makamlarına yücelmiş olan değerli ve müstesna zatlardı.

Eserlerindeki ince nükteleriyle, fikir ve felsefesiyle fazıl-ü- dehası-na Şark ve Garbı hayran eden ve pek nadir bir kabiliyet olan Mevlâna,

böyle bir ilim ve irfan hânedamının feyiz ve nuru içinde eşsiz, çok yüksek yetişti.

Mevlânânın mütalâa hayatında en ziyade tettebbu ettiği zatler :

Sultan Mahmudu Sebükteginin saltanatı zamanında istihar eden ilâhî şairlerden (Hadikatülhakika ve Şeriatüttarika) adlı manzum eserin sahibi Hakîm Senayî (Ebülmeccid Mecdudü - Gaznevî) ile urefânın beliglerinden (Tezkiretülevliya, Esrarnâme, Mantıkuttayır, Pend) adlı eserlerin müellifi Nişapurlu Şeyh Feridüddini Attardır. O Seyh Feridüddini Attar ki Mevlâna altı yaşında olduğu halde babası ile birlikte Nişapurdan geçerlerken o değerli çocuğun alınında parıldayan büyüklük yıldızını sezmiş ve Esrarnâme adlı eserinden bir nushasını namına ithaf etmişti.

Mevlâna bu zatleri beğenmekle beraber fikir ve felsefesinde kendine mahsus, ayrıca ve müstakillen bir irfan mektebi açmıştır ki onun müessisi kendisi ve kendisinin yüksek ilâhî duygusudur.

Mevlâna aynı zamanda "Rabab,"a bir tel ilâve edecek kadar musiki fenninde de derin bir üstadı. Bulunduğu asrın taassubu içinde Ney, Çenk, Rabab, Tef çaldırarak mânevî ve ruhanî bir rakıs ile ibadet âlemi tesis etmek büyük bir inkılaptır. Fakat Mevlâna dînin özüne, hilkatın sırlarına hakkıyla nüfuz etmişti. Herhangi bir muterize karşı idealini ilim ve hakikat yönünden izah etmeğe ve onu ikna' eylemeğe muktediri. Zaten hayat ve menakıbından de anlarız ki herhangi bir mehasde olursa olsun onun irfan ve dehası, karşısındakini daima ilzam etmiş, O, hiç bir zaman ilzam olunmamıştır.

Mevlâna, yalnız kendini kendi önünü aydınlatan bir ışık değildi. Bütün insanîyet âlemini aydınlatan, onlara nur şehrahları açan bir ilim ziyası, bir irfan güneşi idi.

İlmen ve asaleten bu kadar yüksek olan Mevlânânın mânevî makamları için zâhirde olduğu gibi bâtında da beşerî havsaların alabileceği derecede bir pâye göstererek bu yönden halkta azçok realizm prensiplere göre bir fikir hasıl edebilmek kasdiyle kendinin ilâhî unvanına nisbet edilerek anılan ve tanılan mânevî müessesenin umumî muhitinde vaktiyle yapılan bir tasnif ve tertipte: Melevilerin yedi kutbu meyanında dahil olarak gösteriliyorsa da kanaatimce bu tasnif itibariyle de Mevlâna kutublerin kutbu idi. Oğlu Sultan Veled bizzat bu yedi kutuptan birisi olduğu halde gösterdiği yüksek ârifâne bir tevazuun sevgiyle kendisini o sayıya katmamıştı, Sultan Veledin bütün hayat ve eserleri, bunun canlı birer şahididir.

Şu yazımın başlığı olan Mevlâna kimdir?...

Mevzuu için cildler dolusu yazı yazmak lazımdır. Biz bu derin ve geniş mevzuu, Mevlânânın ebedzinde ilmi hayatını teyideden ölmez eserlerinden aldığımız fikir ve ilhamlara müstenid şu makalemizin hacmına göre kendi anlayışımız objektifiyle bir levha halinde küçülttük. Meselâ: Ucu bucağı olmayan bir gül bahçesinden bir ufak köşe, yahut engin denizlerden bir avuç su aldık.

ŞİİRLER SENDEN ALIR BİR FEYZİ LÂHUTİ EDA,
SÖZLERİNDEN DUYDUĞUM SESLERDİR AVÂZİ HUDA

EY BUYUK DÂHİ; CELÂLUDDİN, SULTANOLKELİM,
HER TERÂNEN AŞKDAN BİR ÇENK, İLÂHİ BİR SADA

*
*
*

Cumhuriyet devrine gelinceye kadar yazık ki edebiyatımız ve bilhassa matbuatımız Mevlânânın Divanı kebirinden, Mesnevî gibi diğer eserlerinden lâzım geldiği kadar istifadelerle zenginleştirilememiştir.

İstibdat fikirlerinin ilim hayatımıza kadar tesir ettirilmesi milletimiz için çok mühim, çok zararlı mahrumiyetlere sebeb oldu.

Ben şimdi kendi kendime düşünüyorum : Asırlarca evvel Mevlâna, şiirlerinde bugünkü fen terekkiyatına uygun ve belki de yeni yeni keşifler için nüve teşkil edecek mühim nükte ve hakikatler terennüm ediyor da bilmeyoruz. Yahut kısmen biliyoruz da bildiğimizi bilmeyoruz. Kendi varlığımızdan, kendi evimizin içindeki zengin hazineden gafiliz... Neden ?

İşte bizim asıl kusurumuz buradadır. Bence Şarkın en büyük noksanı budur. Eskiden fen ve ilim teşkilâtsızlığıdır. Kendi kanaatimce Şarkın şimdiye kadar marifet ve medeniyette geri kalmasının birinci sebebi, herhangi bir kıymeti lâıyk olduğu derecede benimsememesi ve onu göstermek için de icablarını yerine getirememi ; olmasıdır.

Senelerce evvel Şarkın bu terakkisini gören Garp ilim ve edebiyat âlemi, Şark semasının parlak ufuklarında ve geniş sahalarında sezdikleri o nuru, o hazineyi kendi içlerinden müsteşrikler çıkarak bulmaya ve budukları cevherleri de avuç avuç almaya başladılar, Bir asra yakındır devam eden bu faaliyet adımlarında İngilizler, Fransız ve Almanlara nisbetle birinciliği kazanırlar.

İngiliz müsteşriklerinden Prf. (Nicholson) 1925 senesinden beri Mevlânânın eserlerini incelemekte ve İngilizceye de terceme etmektedir.

1927 senesinde, Mevlânânın bazı şiirlerini terceme ederek bastırdığım [Deste gül] adlı eserimin mukaddimesinde müsteşriklerin Mevlânaya karşı gösterdikleri alâkayı tebarüz ettirmiştim.

Biz Türküz. Türk milleti verimli bir meyve ağacıdır. Kökleriyle daima kendi feyiz kaynağından hayat nusuğlarını almak ister, aldıkça kuvvetlenir, kuvvetlendikçe teneffüs için dalları medeniyet havasına, marife ziyasına doğru yükselir, uzanır. Her tarafa, Garba da ... Müntehayi Garba da...

Konya Halkevi çok yerinde, çok uyanık bir teşebbüste bulundu: Belhede doğan ve Konyadan âfaka nurunu saçan irfan güneşi Mevlâna için bu sene bir gün yaptı. Milletler arası o büyük Türk âlimini andı, adını tebeil etti. Müteşebbislerini bütün samimiyetimle tebrik ederim.

MİDHAT BAHARİ

MEVLÂNA CELÂLEDDİN

Temâsili hakayıktan nikabı ref' için geldin

Tabâyi'den gubbarı ihtilafı def' için geldin

Dimem gösterdiğin yol halka yalnız bir tarikattır

O bir şehrahi hikmettir, o bir deryayı rahmettir,

O bir derya ki enharı Celâlin insibabiyle

Demâdem yükselen emvacı, nalân piç-ü-tâbiyle

Sürerken sûbesû birden çoşar bi-illeti-zahir

Olur dünyayı sarsan, sed kıran bir lüccei-kahir,

Taşar, taşıkca etrafa bütün yer yer hikem serper

O serpintiyle afakı bütün envare garkeyler.

Fakat Zâtın ve asârın bu gün meçhul ve nâ-mefhum

Bilen de, bilmeyen de nakılı-asarı-Pir'i-Rum.

Kimi (Biçare bir derviş) dir, bir Ârifi-rinde

Ki efkârü-sünühatı cihan durdukca-dır zinde.

Kimi atıl sanır bir mesleki azad-ü-cevvâli

Ki (اعقل) emri münçisile tevfik-eyler ef'ali.

Kimi zıd addeder fen'le o rahî-cezbe-enduzi

Ki hattâ ezkiyayı Garp'tır tıflı nev-amuzi

Ser-i-Mullayı varsın görmesinler layıkı-eklil

Cihanı- marifet yollar ona güldestei tebcil.

Bakin, sûrahi Ney'den fışkıran avâzı-lâhûti

Tutuşturmuş şeratiyle fûshatzarı nasuti!

Hep eş'arı Celâleddin eder te'yidi meşhudat

Ayandır Mesnevisinde bütün ma'nayı mevcudat.

21 Birinci Kânun 1942

HÜSEYİN DANIŞ

در وصف کلام مولانا

درکوش کن تو کفته ملای روم را.

دانی رموز خلقت ارض و نجوم را.

از دل بدر و ساوس ابلیس شوم را.

کز باطن زداید چرک مسموم را.

الخ

خواهی اگر بسینه سپاری علوم را

کری بری به نکته اسرار مثنوی

آیات حکمت است بخوان تا نماید

بشنو بیاتو از دم نای نوای حق

.

26 Kânunuevvel 1942

HÜSEYİN DANIŞ

MEVLÂNA'YI NASIL ANLAMALI

Benden Mevlâna Celâleddini Rumi üzerine düşündüklerimi yazmamı istiyorsunuz. Böyle bir yazı yazabilmek için Mevlâna'yı yalnız işitmek, hattâ dikkatlice okumak yeter mi? O'nun eseri üzerinde yıllarca durmak, O'nun eserini yaşamak ta gerekmez mi? Ancak böyle, fenâ-fil-Mevlâna olduktan sonradır ki Mevlâna'nın sırlarla dolu olan mutlak varlığına erişilebilir.

Siz bu incelikleri benim kadar değil, benden iyi bilirsiniz. Bilmeseydiniz kendiniz kadar ince ruhlu bir insan olamazdınız. Hal böyle iken yine de benden bir cevap bekliyorsunuz, Öyle sanıyorum ki eğer bu sefer de, doğru yanlış, bir cevap vermiyecek olursam bana, bu yeni fakat çok yakın dostunuza güceneceksiniz. Onun için Mevlâna üzerine düşündüklerimi değil, ancak duyduklarımı, sezebildiklerimi yazayım. Bu duygular ve bu seziler bilimsel bir nitelikte olmadıklarından günahsız kalacaklardır. Allah hepimizin hüküm ve muhakeme yanıtlarımızı bağışlasın!

Ben Mevlâna'nın pek büyük bir insan olduğuna inananlardanım: Niçin? Bir tarikat mukallidi değil, bir tarikat kurucusu ve yapıcısı olduğu için. Bence bir tarikat dinden bir ayrılış ve ulusun kendi varlığına bir geliştire. Eğer böyle olmasaydı ortada yalnız basma kalıp dinler kalır, tarikatlar çıkmazdı. Hıristiyanlık olsun, İslamlık olsun, genel inanları ve törenleriyle uluslararası olgulardır. Halbuki tarikatlar bu uluslararası kurumların uluslaşmış biçimleri ve belirtileridir. Tarikatler dinlerin ulusal gelenekleriyle yoğrulduktan sonra doğarlar.

Mevlâna mevlevilik tarikatini yaratarak gerçi İsa ve Muhammet gibi yepyeni ve üniversal bir din ortaya koymuş değildir. Ancak o, islâm dinini Arap geleneklerinden kurtararak türkleştirmiştir: 1) Türk dansını dine sokarak. 2) Türk musikisini dine sokarak. 3) Türk edebiyatını dine sokarak. 4) Türk ahlâkını dine sokarak. 5) Türk felsefesini dine sokarak.

Gerçi Mevlâna'yı Acem dili, zümre musikisi, ney kullandığı zaman yadırgamamak elde değildir. Fakat Mevlâna'yı iyi anlamak için bütün bu medenî ve aristokratik kalıpların altında çalışan asıl benliğini bulmak gerektir; bu Farisi Acemin değil, Türkündür, bu musikide halk ağzı da vardır. Bu ney kavalıdan azmadır, bu tasavvut alaturkadır, Mevlâna cinsi, özü, dileği Türk olan bir Türktür:

«Aslem Türkest egerçi Hindu gûyem.»

«Hintçe bile söylesem yine de Türküm ben» diyor kendisidir.

Divanı Kebir onun felsefi başeseridir. *Divanı Kebir* ve *Mesnevî* şimdiye kadar şerh edilegelmiştir. Fakat şarih kimdir? Anlaşılamayan bir metni

anlaşılır bir duruma getiren değil mi? Halbuki anlaşılan bir şeyin ne şarihe ne de şerhe ihtiyacı yoktur! O, güneş gibi gözlere çarpıcı ve bu gözlerden içeriye süzülücüdür. Gün aydınlatılacak bir şey değildir. Öyle ise Mevlâna'yı doğrudan doğruya anlamak gerektir. Nasıl? Bir felsefe sistemini anlar gibi! Bir felsefe sistemi nasıl anlaşılabilir? Yaratıcı ilkelere kadar sokularak, asıl kaynağı bularak. *A priori* söyliyelim ki bu Türk tarikat babasının eseri felsefi bir metotla incelenecek olursa ulusal felsefemizin mistik özü yakalanabilecektir.

Bir Pir, bir tarikat kurucusu nekadar büyük olursa olsun, ulusun duyuncun bütün cevherlerini taşıyamaz. Her tarikatta bu ulusal duyuncu tan yalnız bir parça vardır. Ulusal duyuncu ise bir göldür. Gölü anlamak için ırmakları ayrı ayrı tanımak gerektir. Mevlâna Celâlettini Rumi'nin eserinde bulduğumuz cavheri Türk tarikat kurucularının başında Hacı Bektaşî Veli'nin cevherine yaklaştırmalıdır.

Sözün kısıası: 1) Mevlâna bir din Türkçüsüdür. 2) *Divanı Kebir* ve *Mesnevi* orijinal bir Türk hayat felsefesi taşımaktadır. Mevlâna, Bektaşî Veli ile birlikte anlaşılmadıkça Türk felsefesi bütün olarak anlaşılamaz.

İşte üstadım; ben Hazreti Mevlâna için bunları ve bu kadarını sezebiliyorum; kusura bakmayın.

Ankara : 7/1/1943

İ. H. BALTACIOĞLU

MEVLÂNA'NIN TÜRKLÜĞÜ MESELESİ

Konya'nın olduğu kadar Türklüğün, Türklüğün olduğu kadar insanlığın ebediyete kadar ıftihar edeceği *Büyük Adam* hakkında, *Konya Halkevi*'nin alâka göstermesi, hakkında kültürel bir tezahür hazırlanması, gerçekten Millî bir uyanış hareketi sayılabilir.

Muhtelif *Büyük Adamlar* için hazırlanan merasimler münasebetiyle söylediğim veya yazdığım gibi, bu gibi tezahürler, ilkin O *Büyük Adamlara* karşı duyulan saygı hislerini, fakat daha ziyade onları bizlere bağlayan bağlıkları belirtmek için bir fırsat addolunmalıdır. Felsefesinin ve Şi'rinin inceliklerini salâhiyet sahiplerinden dinlemekliğimiz lâzım gelen büyük şahsiyetin ötedenberi bir mesele olan "Mevlâna'nın Türklüğü", üzerinde düşündüklerimi naklederek, O'nu *Büyük Türklüğün* dünyasına bağlayan bağları belirtmek istiyorum.

Herhangi bir ecnebi Edebiyat tarihini, hattâ en son zamanlarda yazılmış herhangi bir ecnebi Ansiklopediyi açınız: *Mevlâna* Acem kültür tarihine mal edilen bir şahsiyettir. Bir zamanlar bizde de bu yanlış görüşün taraftarları vardı. Şimdiye kadar bu meselenin iç yüzünü ne memleketimizde, ne de aldanan ecnebi ilim mahfellerine karşı derli toplu anlatan bir yazı veya bir risalenin mevcut olup olmadığını bilmiyorum. Mevlâna'nın Konya ile, bu Türk şehri ile alâkasından bahsedenler, O'nu âdeta İstanbul ve İzmir'le alâkasından bahsedilen *Lamartine*'e yaklaştırır gibi bir tavır takınırlar. Bir farkla: Acem şairi, her nasılsa geldiği Konya'da daha fazla oturmuş ve nihayet burada ölmüştür. Ümit olunur ki "Konya Halkevi", nin himmetiyle bu çeşit davranışın doğru olmadığını memlekette ve hâricte anlatmak zamanının geldiği artık anlaşılsın.

Önce hâdiseye işaret edelim:

XIII üncü asırda BELH'ten hicret eden bir aile, döne dolaşa Anadolu'ya geliyor. Devrin Türk Sultanı tarafından Konya'ya davet olunuyor. Ailenin reisi *Bahaeddin Veled*, burada zamanının icabı olan Harsî irşad vazifesini ifa etmekte, delikanlı oğlu *Celâleddin* kendisine yardım eylemektedir. Bir müddet sonra Baba ölünce yerine delikanlı geçiyor. Tedris ve irşad işi, eldeki eserlerin metnine göre, Acemce cereyan etmiştir. O halde biz Konya'ya İran'dan gelmiş, İran'lı bir şahsiyet ile karşılaşmaktayız. Bu vaziyette nasıl olur da onu, Türk kültür ve edebiyat tarihinin malı addedebiliriz?

Hâdiseyi objektif olarak ele alalım ve bazı noktalar üzerinde duralım. 1 — *Mevlâna*'nın ATA ve doğuş yurdu olan Belh, Namık Kemal'in "Türkistan-ı- Kebir", dediği mıntakanın kadim bir şehridir. Bu şehrin 10-13 üncü asırlardaki "Ethnique", vaziyeti, bize bir Türk şehri gösteriyor. Gerçi BELH'ten hicret eden Sultan Bahâeddin ailesinin, aile içindeki görüşme lisanının Türkçe olduğunu söylemek için tamamiyle aydınlan-

miş bir vaziyette değiliz. Fakat Ana dilinin Acemce olduğunu söylemek için de aynı müşkül vardır. Bilâkis muhitin etnik manzarası, birinci ihtimali daha çok kuvvetlendirmektedir. Sonra o asırların hercümercisi içinde Baba'yı ve Oğlunu, devrinin tabiriyle "Diyar-ı Rum,"a sevk eden, ilkin Erzincan'a, sonra Lârende ve Konya'ya getirten saikin psikolojisi tahlile değer. Bu nokta herhalde Etnolojik—Kültürel bir monografi'nin mevzuunu teşkil etmektedir. İhtimalki *Mevlâna*'nın fizik yapısına aid tasvirler de böyle bir monografinin unsurları arasına girecektir.

II — *Mevlâna*'nın ikinci yetiştirme ve olgunlaşma yurdu olan Konya, Namık Kemal'in "Türkistan" dediği memleketin en eski bir Türklük merkezidir. Belh'ten gelen çocuk burada delikanlı oluyor ve irşad işini üzerine aldığı yirmiyedi yaşına kadar burada olgunlaşıyor, kemale iriyor. Genç mutasavvıf şair, felsefî şiirlerini Türkçe ile değil, Acemce ile yazmaya başlamıştır. Fakat bu, irşad esnasında konuşulan lisanın da Acemce olduğunu söylemeyi icabettirmez. Zamanımızdaki vâizlerin "KUR'AN,"dan Arapça bir sureyi Arapça, zamanımızdaki konferansçıların büyük bir Alman veya Fransız mütefekkirinden bahsederken Ana fikirlerini ifade eden sözleri onların asıl metinlerinden nakletmeye çalışmaları nevinden, *Mevlâna* da Türklüğün bu koyu merkezinde kendi "Mesnevi,"lerini Acemce söylemiş, fakat izahlarını herhalde Acemce yapmamıştır. Son zamanlarda, değerli Türk âlimi Pr. M. Şerefeddin'in çalışmaları, bu ciheti aydınlatacak vaziyettir. Bir Türk şehrinde başka bir Türk şehrine gelen ve buradaki Türkü irşad eden birinin şiirlerini Türkçe yazması ise ayrıca ele alınacak tarihî ve sosyolojik bir meseledir.

III — O halde mesele şu noktada toplanıyor: *Mevlâna*'nın eseri, mademki bugün *Sa'dî*'lerin, *Hafız*'ların dili ile yazılı eserler meyanındadır, onu bu dil ile yazılı edebiyatın sahibi olan Kavm'ın tarihine maletmek lâzım değil midir? Bu pek mantıkî görünen sual, kültür çevrelerinin mantıkî ile karşılaştırılmadıkça çok aldatıcı olacağından; nitekim aldatmıştır; hakikatta bu, meselâ Arapça yazmış olan Farab'lı filozof Farabî'nin Araplığa ve Arap felsefesine, meselâ zamanımızda Fransızca şiir yazacak bir Türk'ün Fransız edebiyatına mal edilmesi gibi bir davranışın başka bir numunesidir. Eğer maksat bir lisanın nerelere ve ne gibi şerait altında yazıldığı, hangi yabancı milletlerin harsî hayatına tesir ettiğini göstermek ise buna kimsenin bir diyeceği yoktur. Fakat hemen ilâve edelim ki *mevlâna*'ya "Poète Persan," "Persische Dichter," diyen ecnebi gibi içimizde de böyle düşünen bazı gafiller, bundan fazla birşey düşünmektedirler: *Mevlâna*, Konya'da yaşamış bir Acem şairidir. Böyle bir hüküm ise, kültür sosyolojisi bakımından tamamen hatalıdır. Zira kültür sosyolojisi, her asrın veya devrenin kendine mahsus bir "Şekil-Forme, Gestalt,"ı olduğunu bu "Gestalt," anlaşılmadıkça, içindeki zihni, hissî davranışların anlaşılamayacağını gösteriyor. O halde yapılacak şey, 12, 13, hattâ 14 üncü asırlardaki Anadolu'nun harsî "Şekli,"ni kavramak, ondan sonra bu şekil içindeki ferdler ve eserleri hakkında hüküm vermektir.

Böyle bir tecrübe, *Mevlâna* hakkında şimdiye kadar yapılmamıştır. Buna rağmen varılacak neticeye peşinden işaret etmekte ilmi bir mahzur görmeyoruz: Nasıl XVII nci asra gelinceye kadar büyük Avrupa milletleri, müşterek kültür dili olarak Latince'yi kullandılar ise, bu kullanma onları ve büyüklerini nasıl Fransızlıktan Almanlıktan... ilh çıkarmadı ise aynıyle *Farab*'lı *Farabî*'nin Arapçayı, *Belh*'li *Celâleddin*'in Acemceyi kullanması öylece onları Türk'lükten çıkaramaz. Bizde Rönesans ve tesirleri vukua gelinceye kadar bu hâlin = yani Arapça ve Acemceyi kültürel tezahürlerde Türkçenin fevkinde düşünmenin = devam ettiği şüphesizdir. Bu günlerde hakkında bir eser intişar eden ve "Harîri gibi Arapça," "Sa'dî gibi Acemce," şiir söyleyen Abdül'aziz Mecdî efendi, bu ananın hâlâ aramızda devam eden bir misali addedilebilir.

Şüphesiz milliyet ideolojisinin tesiri altında böylece "Anadilin," üstünde bir yabancı dilin kıymetlenmesi, üzerinde durulacak bir hâdisedir.

Fakat bu hâdiseyi, kendi devrimizin mantığı ile değil, alâkalı şahsiyetlerin asırlarına rücu' ederek o devirlerin mantığı ile ve "Gestalt,"ı içinde düşünürsek vâzîyet tamâmîle başkalaşır, hattâ o devirlerde Türkçe yazmanın gayri mantıkî olduğu neticesine bile varılır. Eğer bir marazılık varsa bu, şahsiyetlere değil, şahsiyetlerin içinde yetiştiği edebî ve felsefî müesseselere aittir.

IV — Fakat asıl mesele, *Mevlâna*'nın temsil eylediği felsefî doktrin'in, Türk "Halk ruhu - VOLKSGEIST," ile alâka derecesidir. Türkün İslâmdan önceki dinî hüviyeti, İslâmî devrede ne derece ve ne gibi şekiller altında devam etmiştir? Türk ezoterizmi ile alâkalı olan bu mühim meseleyi incelemek suretiyle *Mevlâna*'nın Türklüğü, her türlü ırk, soy ve dil ile ilişkili deliller dışında, "HEGEL,"in "Halk ruhu," dediği ve sosyologların "Millî Seciye," ismini verdikleri manevi realite ile de ısbat edilebilir? Sema' ile Ney, aceba "Türkistan-ı Kebir," in ezeli maneviyetinden kopup Bahâeddin Veled ve oğlu Celâleddin vasıtasıyla "Türkistan,"a gelmiş olan Halk'vârî Türk estetiğinin incelmış, billurlaşmış istihaleleri midir? Pro. Köprülüoğlu Fuad gibi salâhiyetli bir ilim adamımızın vaktiyle Fransa'da ortaya attığı bu dâva, *mevlâna* vasiyesiyle ele alındığı ve incelendiği takdirde, mıntaka farkı olmaksızın "Türk ruhu,"nun devamlılığı üzerinde düşünecek Türk tarih, san'at ve ahlak felsefeleri için bereketli ipuçları elde edilmiş olacaktır. Bu çeşit felsefî fa'aliyet zeminleri arasında ben; bilhassa Türk ahlak felsefesine ilişen tarafı, yeni yetişen Gençlik için çok va'dedici buluyor ve:

بشنو ازنی چون حکایت میکند

از جدا بیها شکایت میکند

şairiyle bu günkü Türk genci arasında asrımızın sosyal ve ahlakî psikolojisi ile de anlaşabilecek bir bağlılık kuran Türk Feylesofunu bekliyorum.

FINDIKOĞLU ZİYAEDDİN FAHRİ

İstanbul Üniversitesinde İctimaiyat Profesörü

SAYIN Dr. İSMÂİL HAKKİ MİLÂSLI TARAFINDAN GÖNDERİLMİŞTİR :

Hazreti Mevlâna قدس الله سره العالی nin mübarek adının lâıyk olduğu saygı ile anılmasına vesile olmak için vefatı tarihine müsadif günde çıkarılması mütesavver mecmuaya benim de bir yazı yazmam için teklifte bulunuldu. Buna karşı ben o Hazret hakkında ne yazabilirim. Bahusus Monlâ Cami merhumun yazdığı meşhur dört mısra' var iken daha ne yazılabilir. Bence o kâfidir dedim. Öyle kalmış idi. Sonra düşündüm, Monlâ Caminin yazdığı o icaz ve i'caz nümunesi kelâmı tekrarlamak ve aklımın erdiği kadar şerh ve tefsirine çalışmak arzusuna düştüm. Onun şerh ve tefsirinin ne kadar güç ve ne kadar geniş olduğunu bildiğimden bir ara onu hakkile yapamamak korkusu ile sarsıldım. Niha-yet aczime bakmayarak şu satırları yazmağa karar verdim :

Meşhur olduğu üzere Monlâ Cami merhum Hazreti Mevlâna için :

آن فریدون جهان معنوی بس بود برهان قدرش مثنوی
من چه گویم وصف آن عالیجناب نیست پیغمبر ولی دارد کتاب

“Maneviyat cihanının biricik sultanı olan o Hazretin kadir ve kıyme-tinin büyüklüğüne bürhan olarak mesnevi kâfidir. O çok yüksek zatın vasfına ben ne diyeyim : Peygamber değildir fakat kitabı vardır; buyur-muştur.

Evet; şüphesiz Hazreti Mevlâna maneviyat cihanının bir feridunu, eşsiz bir hükümrandır. Şark ve Garpta onun ayarında bir kimse daha yoktur. Varsa gösterilsin.

Ve evet; onun yüksek kadrinin burhanı mesnevisidir. “Kelâmından olur malûm kişinin kendi miktarı,, Peygamber değildir. Fakat peygamberlerin getirdikleri sözleri hakkile bildiren kitabı vardır. Bu kitabın ne olduğunu yine kendilerinden öğrenelim :

Mesneviye mukaddeme olarak yazdıkları mübarek satırlarda : Mes-nevi hakka varmak ve yakın hasıl etmek için sırların keşfi hususunda dinin üç usulü, yani üç kökleridir : buyurur.

Bu üç kök şeriat, tarikat ve hakikat mertebeleridir. Mevlâna şu :

من بندهٔ قرائم اگر جان درام خاک ره احمد مختارم
کرتفل کند جز ازین کس از گفتارم بیزارم ازو و ازان سخن بیزارم

“Ben kur'anın kölesiyim. Eğer canım varsa. Ben Hazreti Muhammed'in yolunun toprağıyım. Eğer bir kimse benim sözlerimden bunun gayri

birşey naklederse ben o kimseden ve naklettiği o sözden bizar olurum. Mealindeki kelâmını tekrar ettirerek mesnevisinde toplamış olduğu şeri-at, tarikat ve hakikat mertebelerinden bütün sözleri Kur'andan ve Pey-gamber efendimizden almış olduğunu ve kendisine bunların dışında bir söz atfedenden çok incineceğini pek güzel anlatır.

Şeriat bu üç kökün birincisidir ki onunla yola girilir. Tarikat o kök-lerin ikinci mertebesidir. Onunla şeriata girilen yoldan ileriye doğru yürünür. Bunu Hazret :

چونکه باشیخی تودور از زشتی روز و شب سیاری و درکشتی
درپناه جان جان بخشی توئی خفته اندر کشتی و ره میروی

“Sen Şeyh ile beraber oldukça çirkinlikten uzaksın. Gündüz ve gece seyyarsın ve gemidesin;

Can bağışlayan canın sığınağındasın, gemi içinde uyursun ve yol gi-dersin,, buyurarak bildirir.

Hakikat mertebesi yolun sonudur. Oraya varan kendisinden ve her şeyden geçebilendir. Hazret :

اکه راکه شناسد کسی که رست زلا زلا که رست بکو عاشق بلادیده
پیش دیده دوعالم چودانه پیش خروس چنین بود نظر پاک کبریادیده

“Allahı kim anlar?. Lâ'dan kurtulan kimse. Lâ'dan kim kurtuldu söyle : İmtihan görmüş aşık, gören gözün önünde iki cihan horosun önünde dane gibidir. Allahın kibriyasını, ululuğunu görenin pâk bakışı böyle olur”

یک حملهٔ مردانهٔ مستانه بکردیم تا عالم بدادیم و بمعلوم رسیدیم
با آیت کرسی سوی عرش پریدیم تاحی بدیدیم و بقیوم رسیدیم

“Merdane mestane bir hamle ettik: Öyleki ilmi verdik ve malûma erdik. Ayeti kürsü ile arş tarafına uçtuk. Öyleki hayyi gördük ve kay-yuma erdik” ve

بسو زید آتش تقوا جهان ماسوی الله را بزد برقی زالله و بسو زایند تقوا را
İtteku ateşi masevaullah dünyasını yakdı, Allah'tan bir şimşek çaktı ve takvayı yakdı.

اتصالی بی تکلیف بی قیاس هست رب الناسرا باجان ناس

“İnsanlarile rabları arasında niteliksiz ve kıyassız bir bitişlik var-dır,, gibi hakikatden dem vururlar.

تو برای وصل کردن آمدی نی برای فصل کردن آمدی

sen ara bulmak için geldin, ara açmak için gelmedin,,

هر که عیبی گفت آن بر خود فرید

ای خنک جانی که عیبی خویش دید

“ey kendi aybını gören mutlu can, kim bir ayıptan bahsetse kendi üstüne alan mübarek kimse.”

gibi ahlâkıyata aid gayet güzel vecizeleri vardır.

خجالت باشد دلیل اختیار

زاری باشد دلیل اضطرار

“Yapılmaması lâzım olanı yapmakta zaaf halimiz ızırara ve onu yaptıktan sonra utanmak duymamız ihtiyara delildir.” Kelâmı ilmi kelâma, ruhiyat ilmine ait gayet kıymetli eşsiz bir düsturdur.

Bir vakitler Fransız ruhiyat âlimlerinden Hanri Maryon adındaki zatın “İlmi ahlâk dersleri,” kitabını tercüme ile meşgul bulunuyordum. Bir itikad hakkında kanaat getirmek için vicdan vakiatına yani insanın ruhunda duyulan hallere bakmak lâzımgeldiği bahsinde idim. Bunu anlatacak bir beyan şekli arayordum. Bir gün İstanbul’da Beyazıt cami-i-şerifine gitmiştim. Muhterem Şeyh Ahmed Remzi efendi Mesneviden ders okutuyordu. Dinledim. Bu beyti okuttuğunu işittim ve derhal aradığım şekli bulduğumu anladım ve Allaha şükrettim. Şimdi her gün Mevlânânın ruhuna üç İhlâs ve bir Fatiha okurum. Ve bu beyti (Hakikatı İslâm) in kadere iman bahsine de yazdım. Sahife 69.

Hasılı Mesnevî Şerif temâmile Kur’ana dayanan bir ilim ve irfan hazinesidir. Şeriat, tarikat ve hakikat mertebelerine dair emsalsiz beyanları vardır. (1) Onlardan ve Hazreti Mevlânânın yüksek ruhanîyetinden edilen istifade ve istifazeler bambaşka irfan tecellileridir. O cihetledir ki Mevlevî ariflerinin mümtaz ve müstesnahları meşhur ve maruftur.

Mevlevîlere has âyinlerin tarab ve neş’esine doyulmaz. O lâhuti ra-

(1) Şeriat, tarikat ve hakikat mertebelerinin ne demek olduklarını bir vakit Bur-sada bir Mürîd Mürşidinden sormuş. Mürşid: Oğlum bunlar söz ile anlatılamaz. Sen yarın erkenden sabah namazına Ulu camiye gidersin Orada minberin yanında bir hoca görürsün, önündeki kitabı okur ve bazı şeyler yazar. Ona bir tokat vur, ne yaparsa aldırma geç. Daha ötede tesbih ile meşgul birisi vardır. Ona da bir tokat vur, ne yaparsa onu da görme geç. Daha ötede kendisinden geçmiş, dalgın du-ran bir insan vardır. Ona da bir tokat vur. Üçünün de tokata karşı yaptıklarını gel bana söyle demiş. Mürîd de mürşidinin dediği gibi yapmış. Hoca tokatı yiyince hemen kalkmış, tokatı atana o da bir tokat indirmiş, Tesbih çekmekle meşgul olan tokatı yiyince başını çevirerek tokatı atana şöyle bir bakmış. Dalgın duran insan ise toka-tın atıldığından haberi olmamış gibi durmuş, halini hiç bozmamış. Mürîd mürşidine gördüklerini olduğu gibi anlatmış. Mürşid de : Hoca şeriat mertebesindedir. Tokata tokatla mukabele eder. İkincisi tarikat mertebesindedir. Tokatın haktan geldiğini bilir. Fakat hangi yezid vasıtası ile olmuş diye bir bakar. Üçüncüsü hakikat mer-tebe-sine ermişlerdendir. Her şeyin haktan olduğunu bilir ve razı olur. Onun için halini bozmamıştır diye izahta bulunmuş.

kisılardan alınan feyze nihayet olmaz. Hazret bu zevkin, neş’enin, tar-bın nereden geldiğini,

اگر بیاد رسیدی چرا طرب نکنی

اگر یار نداری چرا طلب نکنی

“Eğer yârin yok ise (yani gönlünde Tanrıyı bulmuş değilsen) niçin aramıyorsun, eğer yâre ermişsen niçin ferahlı ve sevinçli değilsin,” diyor.

Allahın dostlarının, evliyasının dünya ve ahiretleri için müjdelenmiş, korkudan, hüzünden mahfuz oldukları Kur’an Kerimde bildirilmiş değil midir ?

Her halde “Muhakkak Allah bir kavimde olan iyiliği o kavim vicdan-larındakini bozmadıkça bozmaz,” fehvasınca Mevlâya ve Mevlânaya ihlâs ile bağlılık var olmak şartı ile Mevlevî ve Mesnevi feyizlerinin her daim var olacağına şüphe edilemez.

Ankara : 5/12/942

Dr. İSMAİL HAKKI MİLÂSLI

MEVLÂNA - MUSİKİ

Koleksiyonumda Mevlevî âyinlerinden yirmi yedisinin notası var. Bunları onbeş yıl önce yazdım. Sonra Rauf Yekta, Zekâî dede, oğlu Hafız Ahmet, Ali Rifat ve Dr. Suphinin bulundukları (tasnif ve tesbit heyeti) nin yazıp İstanbul konservatuarı tarafından bastırılan âyinlerin notaları da bunların yanındadır.

Cenup Afrikasında topraklar arasından çıkan bir elmas külçesi elbette kıymetlidir; ama, bu külçenin bir üstat elinde traş edildikten sonra aldığı şekil ve kazandığı kıymet çok daha büyüktür. Ben Mevlevî musiki-sinde titizce işlenmiş bir mücevher değeri bulurum.

Sözleri Mevlânânın rubâilerinden, gazellerinden veya mesneviden seçilen Mevlevî âyinlerini fars dilinde olduğu için iyi anlıyamam, ancak işlenmemiş Türk nağmesini anladığım gibi işlenmişini de, bir kuyumcunun elmaslar için anladığı kadar olmasa bile, oldukça seçebildiğim için sözlerini iyi kavrayamadığım bu eserlerdeki nağmelerin dizilerini ve istiflerini, bunların sanatını görebilirim.

Âyinleri niçin seviyorum? Herhalde mistik ruhlu olduğum için değil. 15. ci asırda yapılp bugün hâlâ tazeliğini muhafaza eden çinilerle döşenmiş bir duvar, abanozdan yapılmış bir çekmece veya kutuya yorgunluk ve bıkkınlık duyulmadan yapılan sedef yahut fildişi işlemeler, bir santimetre karesinde elliden fazla atması bulunan ve genel heyeti ile dikkatli bir ressamın fırçasından çıkmış sanılan ince bir ipek halı, bende ne tesir yaparsa bu âyinler de bana aynı sanat, zevk, sabır, titizlik tesiri yaparlar.

Mevlevî, hattâ sadece derviş olmuş olmadığım halde Mevlevî âyinlerinin bende bıraktığı tesir onların Türkler tarafından bütün sanat kabiliyetleriyle ortaya konan birer musiki âbidesi olmasından ve yalnız musiki aşk ve ruhundan doğmasından dolayıdır.

Mevlevîler musikinin haşmetli saraylarını yapmışlardır. Türk ruhu bu süslü ve ihtişamlı musikiyi yarattığı gibi onun sade güzelliğini de yapmıştır. İşte Mevlevî âyinlerinin karşısında Bektaşî nefesleri, kı ötekilere tavus kuşu dersek bunların adı güvercin olmuş olur. Birisi ifrat derecede süslenmiş, gururlu, vekarlı, heybetli; beriki ise sade güzel, civelek, zariftir. Her iki musikinin sözlerinden birkaç örnek verirse aradaki farkın yalnız musiki bakımından değil, şiir bakımından da farklı olduğunu görürüz.

Bak ki güneşin bugün feri var evferi var
Zira bu günün günler içinde feri var
Hâkîlere gökten gelir ihsan-ü seda
Der: müjde bugün sizlere lutfün yeri var

★

Aşksız gönülün neşatı efzun olmaz
Aşksız da vücut güzel ve mevzun olmaz
Yüz katra buluttan denize yağsa eger
Aşk olmaz ise o dür-ri meknûn olmaz

★

Vardır aguşunda her demde meşâma bûy-i yâr
Gelse ağuşunda kalsa bir zaman şayet nigâr
Yüz ateş, bâde ateş, aşk ta ateş hoş her üçü
Can bu mahlutî ateşlerden eder hep ah-ü zâr

★

Tatlı kelamin bal gibi mânaları pek saf olur
Bu çeşmimin kanlı yaşı dinsin yanımda gel otur

★

Meyhanede aşk kurdu bana hayme-i râna
Gördü beni o dilber-i aşk etti müdâra
O dilber-i ayyarı ben ettimse de takip
O lahza hemen etti güzel rûyini ihfa

Naklettiğim bu şiirler Nayî Osman dedenin Uşşak makamındaki âyinden alınmıştır. Aslı Farsça olup bunlar aslın tercemesidir. (Bk. Mevlevî âyinleri, 3, İstanbul konservatuarı, S. 398).

Bektaşî nefeslerinin güftelerinden de birkaç örnek:

Hasan dedenin (Eşref oğlu al haberi) deye başlıyan sabâ makamındaki nefesinden:

Adam vardır cismi temiz
Abdest alır olmaz temiz
Halkı dahleylemek nemiz
Bilcümle vebal bizdedir.

★

Hayatının bir nefesinden :

Aşk harmanında savruldum
Hem elendim hem yuğruldu
Kazana girdim kavruldum
Meydana yenmeğe geldim

Başka bir nefesten :

Hak perestiz gerçek eriz
Ademe biz baş eğeriz
Birbirimiz pek severiz
Bektaşiyiz halis özü

Nesimden bir nefes :

Ben melâmet hırkasını kendim giydim eğnime
Âr-ü namus şişesini taşa çaldım kime ne
Gâh çıkarım gökyüzüne seyrederim âlemi
Gâh inerim yeryüzüne yâr severim kime ne
Gâh giderim medreseye ders okurum hak için
Gâh giderim meyhaneye dem çekerim kime ne
Gâh giderim bağima gül derlerim yâr için
Ben yetirdim o yâr için ben toplarım kime ne
Sofular haram demişler bu aşkın şarabına
Ben doldurur ben içerim günah benim kime ne
Sofular secde ederler meclisin mihrabına
Yâr eşiği secdegâhım yüz sürerim kime ne
Kelp rakıp böyle diyormuş güzel sevmek pek günah
Ben severim sevdiğimi günah benim kime ne
Ey Nesimî sorsalar-kim yârin ile hoşmusun
Hoş olayım olmayayım yâr benimdir kime ne

Yukardaki âyin ve nefes güftelerini ikisinin de (Pir) leri Türk olan tarikatların felsefelerini göstermek için yazdım. Bunun bahsimize olan münasebeti Türklerin muhtelif anlayışlara hitabederken onların ruhlari- na verilecek azığın cinsini nasıl ölçtüklerini göstermek ve şiirden ör-

nekler getirerek musikide de öyle yapıldığını bildirmektir. Musiki nota- larını herkes okuyabilseydi bunları yazmağa mahal olmazdı. Ve demek istiyorum ki Bektaşilik sadelik ve basitlik içinde çalışırken Mevleviler de daha yüksek âlemlerde dolaşırlar. Bektaşî nefesleri sözlerle olduğu gibi musiki ile de yüreklerde coşkunluk yaratır, onlar rindtirler, Mevle- vilerin âyinleri ise ağır, sanatlı, ruhlari dinlendirici, sükûn vericidir.

İnsanların coşmağa, hararetlenmeğe olduğu kadar dinlenmeğe de ihtiyaçları vardır. Ruhlar bu iki kutup arasında kuvvetlenir.

Mistisizm devri artık geçmiştir, İnsanlar gittikçe daha dinamik olu- yorlar. Yirminci asırda bir milletin yaşaması için geçmiş yılların hasret ve iştihakına kapılmak tehlikelidir. Maddileşen ve maddeleşen dünya içinde mâna halinde kalınamaz. Biz nefesleri de, âyinleri de yalnız es- kiden yaşanan ahlâkın çerçevesi içinde görürüz. Mohaç ovasında Bâli bey süvarilerinin yalın kılınç hücumlarıyla yarattıkları şehamet sahnaları gibi bunları da tarihin bedii eserleri sayarız. Tank ve tayyare devrinde Bâli bey süvarileri neyse yirminci asırda da âyin ve nefes odur. Tarih sevilir : Ataların eserlerini yaşatır da ondan.

Mevlevî musikisinin bildiğimiz eserleri İtrî'den öteye müphemleş- mektedir. Bugün İtrî'den berisini iyi biliyoruz, ötesini kıyas ile anla- maktayız. İtrî 1631 de öldüğüne göre Mevlâna ile aralarında birkaç yüzyıllık mesafe vardır. Bu bahsi aşağıda aydınlatmağa çalışacağız, Şimdilik Mevlâna ile musikinin münasebet ve ilgisi üstünde kısaca du- rahım.

Rahmetli Rauf Yektâ'nın (Makasid-ül elhan-Meragalı Abdülkadir) den alıp naklettigine göre (sema'nın peygamber Muhammed tarafından dahi yapıldığı rivayet olunmaktadır. Bir şairin okuduğu manzume karşısında hazreti Muhammed coşup raksetmiş, hattâ oynarken hırkası yere düş- müştür. Hazır bulunanlar arasında Muaviye :

— Ey Allahın elçisi, ne güzel oynuyorsun, deyince Muhammed'te cevap olarak :

— Sus ya Muaviye, sevgilisinin adı zikrolunurken harekete gelmiyen insan kerim değildir) diye yazmaktadır.

Yine Rauf Yektâ'nın yazdığına göre (Eski Türklerin şamanlık adı verilen dinlerinde birtakım merasim ve âyinler yapıldı. Bu âyinlerin nasıl yapıldığına dair etraflı malûmatımız yoksa da bunların içinde dinî mahiyeti haiz rakısların bulunması ve bu rakısların da Mevlevilerin ra- kıslarına benzemesi ihtimali çok kuvvetlidir.) Ve sonra Avrupalı yazıcı- lara dayanarak bugün dahi Asyada aynı rakısların yapıldığını ilâve ediyor.

Şuhalde Mevlevilerin rakısları dinî ve millîdir. Rauf Yektâ şu satır- ları aynen yazıyor :

(Mevlânânın Orta Asyada Belh şehrinde doğmuş ve pek genç yaşında Konyaya gelmiş bir Türk olduğunu düşünerek, yaşadığı mistik hayatın icabı olarak vakit vakit mânevî, ruhanî zevk ve neş'e ile coştugu, mu-

tasavvıflar lisanında vecd-ü hâl ve cezbe denilen hâlet-i ruhiye ile hal-
lendiği vakit -ta şamanlık devrinden beri- Türklerin ana yurdunda cari
olan tarzda raksetmiş olduğuna şüphe etmemekliğimiz lâzım gelir.)
(Eski Türklerin diâf raksını Anadolu'ya getirenlerin biri de Mevlâna ol-
duğu bu suretle kabul edilince, Mevlânadan sonra onun tarikatine gi-
renlerin aynı tarzda raks ve kendi tabirlerince sema' ettiklerine, daha
türkçesi döndüklerine ve nihayet Mevlânanın oğlu veya hafidi zamanın-
da tertip ve ihdas edilen musikili ve rakıslı Mevlevî âyinlerinin tarihi
menşeinin de en eski Türk raksı olduğuna muhakkak nazarı ile bakabi-
liriz). (Bk. Mevlevî âyinleri, İstanbul konservatuarı neşriyatı, Türk mu-
sikisi klasiklerinden, C. 6, 1934, İstanbul).

Bu satırları burada muhakeme etmeğe lüzum yoktur. Söylemek iste-
diğimiz şey Mevlânanın musiki karşısında raksettiğidir ve anlaşılmakta-
dır ki eski Mevlevî âyinleri Mevlâna tarafından değil, onun oğlu veya
torunu tarafından tertip ve tanzim edilmiştir.

Diğer bir rivayet vardır ki onu da Rauf Yektâdan alıyorum : Mevlâna,
Konyadaki medresede ders verir ve vaaz ederdi, zahidâne bir hayat ge-
çirirdi. Mevlâna bu esnada raks etmezmiş. Tebrizli Şemseddin Konyaya
gelince Mevlâna tasavvufa merak sardırır ve Şemseddinin tavsiyesile
raksa başladı. Mevlâna neşelendikçe kaval ve ney çalanları çağırır,
onlara çaldırır, kendisi de sema' ederdi. Sultan Veled'in (Rebapname)
sine göre de Mevlânanın kendisi rebap çalardı.

Konyadaki yeşil kubbenin bitişiğindeki dergâhın 1220 de Âbid çelebi
tarafından kurulduğu ve esasları sultan Veled tarafından tesbit edilen
Mevlevî mukabelesinin ondan sonra yoluna girdiği tahmin olunuyor. O
halde bildiğimiz âyin bestelerinin İtrî'den öte tarafındaki mesafe dört
asıra kadar inmiş oluyor.

İtrî'den, yani 17. asırdan sonra yaşayan musiki elimizdedir, ondan
öteye dört asırlık musikinin şekli ne idi ? Bize göre İtrî bu bahiste yeni
bir şey ibda' etmemiş, eskisi üstünde işlemiş ve çalışmış olacaktır, Ken-
si de Mevlevî olan İtrî'nin mensup olduğu tarikatın ananelerine aykırı
birşey yapmış olacağına inanılmaz.

Bildiğimiz Mevlevî âyinlerine İtrî'nin meşhur naati ile başlanırdı.

(Yâ habib-Allah resul-i halik-ı yektâ Tüyi) diye başlayan bu naatin
nağmeleri nesimî hava içinde dolaşmağa başladığı vakit başlar eğilir,
gözler kapanır, ruhlar seçkin ve çekici nağmelerin uçtuğu âlem içinde
sâkin dururdu. İtrî'den önce bunun gibi bir naat okunur muydu ? Bilmi-
yoruz. Yoksa yine Rauf Yektânın kendi kendisine sorduğu gibi ney ile
bir taksim yapılmak ile mi âyine başlanırdı ? Burası da bilinmiyor.

İtrî'den sonra bahsettiğimiz naat bitince Neyzenbaşı bir taksim ya-
pardı. Bu da dikkatle ve sükût içinde dinlenirdi. Yapılan ney taksimi
çok defa önceden kararlaştırılmazdı. Neyzenin yüreğinden hangi makam
doğarsa o makam üzerinden taksim yapıldı ve taksim biter bitmez
hangi makamda karar verdiyse o makamdan bir peşrev çalınmağa baş-
lanırdı. Kudümzenbaşı peşrevin ilk (düm) ünü urduğu anda ayağa kal-
kılır, yavaş adımlarla, hattâ ayaklar kudümün darpları ile hiss olunacak

derecede âhenk ile atılarak alanın kenarında üç defa dolaşılır, peşrev
bitince asıl âyin başlardı.

Biz bu okunan âyinlerin en eskilerini araştırmaktayız.

Mevlevî âyinlerinin kaç tane olduğunu bilmiyorum. Otuzdan fazla
olduğunu söylüyorlar. Bende yirmiyedisinin notaları var. Bunlar arasında
üç eserle nâyi Osman dedeyi, yedi eserle de İsmail dedeyi görüyoruz.
Sadık, Kühî Abdurrahman, Abdürrahim Şeyda, Seyit Ahmed ağa gibi
isimler de var ki bunların hepsi İtrî'den sonra gelir. Yalnız elimizde
Pençgâh, Dügâh, Hüseyinî makamlarına aid olmak üzere üç âyin var ki
kimin eserleri olduğu belli değil. Mevlevîlik âleminde bunlara (Beste-i
kadim) denir.

Çok araştırdığımız halde bu üç mühim eseri yaratanların adlarını
öğrenemedik. Rauf Yektâ, bu hususta Mevlevîler arasında dolaşan riva-
yetleri şöyle sıralıyor :

1 — Molla Cami ile Abdülkadir, Fâtih Sultan Mehmedî ziyaret etmek
üzere İstanbula gelirlerken Konyaya uğramışlar, orada iken Meragalı
Abdülkadir üç âyin bestelemiş. Sonra Fâtihin ölümü Konyaya erişince
İstanbula gelmekten vazgeçmişler ve memleketlerine dönmüşler.

2 — Âyinlerin üçü de Molla Cami tarafından bestelenmiş.

3 — Beste-i kadim denen âyinler Meragalı Abdülkadirin oğlu Ab-
dülaziz, yahut torunu Mahmut tarafından bestelenmiş.

Fakat yine Rauf Yektâ her üç rivayet üzerinde incelemeler yaparak
bunların doğru olmayacağına dair şu mutalaalarda bulunuyor :

1 — İstanbul 856 H. de alınmıştır Abdülkadir ise 838 de yani İstan-
bulun fethinden 19 yıl önce ölmüştür. Rivayetin birincisi bu bakımdan
sakattır. Abdülkadir 826 H. de yazdığı (Makasid-ül İlhan) ı ikinci Murad
adına yazıp takdim ettiğini söylediğine göre onun Bursaya geldiği muh-
temeldir. Konyaya uğrayarak bu âyinleri bestelediğine ise inanılmaz.
Kezâlik Cami'nin ölümü 898 H. de olmasına göre onun ölümünden 72
yıl önce bestelenen bir âyinde Cami'nin bir rubâisinin bulunmasına im-
kân yoktur. Halbuki Pençgâh âyininin üçüncü selâmında Cami'nin eser-
lerinden birisi bulunmaktadır. O halde (Beste-i kadim)lerle Abdülkadirin
ilgisi olamaz.

2 — İkinci rivayetin doğru olması düşünülebilir, ama, Cami'nin yaz-
dığı (risale-i musiki) nin başında gençliğinde musiki ile meşgul ise de
sonra terk ettiği bildirilmiştir. O halde Cami'nin söylemediği şeyi ona
atfetmemelidirler.

3 — (Nükave-tül edvar ve (Makasid-ül edvar) adlariyle birer kitap
sahibi olan Abdülaziz ve Mahmudun eserlerinden musiki nazariyeleri
ile uğraştıkları okunuyorsa da bestekârlıkları hakkında malumat yoktur.
Mesnedi bulunmıyan bir rivayete doğru denemez.

O halde Mevlevî âyinleri arasında bulunan ve adlarına (Beste-i ka-
dim) denen bu üç eski eser kimin mahdır ? Pençgâh âyinde Cami'nin
bir şiiri bulunduğu ve Cami'nin 817 - 898 H. yılları arasında yaşadığı-
na göre bunların 850 H. (1447) tarihinden önce bestelenmiş olduğu dü-

şünülemez, bu kadar mülahazadan sonra denebilirki elimizde bulunan âyinlerin en eskisi bu gün 495 yaşındadır.

Buraya kadar geldikten sonra Rauf Yektâ kendisine en katî görünen hükmü şöyle veriyor:

(Bu tarihlerde Konyada çelebi Emir Âdil ve Karahisrda (Abâ puşi Veli) gibi ilim ve ırfanları ile büyük bir şöhrat kazanmış zatlar Mevleviliğe herkesin teveccühünü celbetmişti. Hattâ Fâtih ikinci Mehmed bile çelebi Emin Âdilden arakiye giymiş, onun müridi olmuştu. O sırada Konya ve Karahisar tekkelerinde yapılan parlak Mevlevi âyinlerinin velvele ve debdebesi hakkında (Sefine-i Mevleviyan) da bir çok tafsilat vardır. Demek ki o tarihe kadar yapılan Mevlevi mukabelelerine Mevlânânın gazellerinden, rubâilerinden, mesnevisinden müntahap bazı parçalarında bugün tamamen uydurulmuş olan - besteler okunduğu halde o asrın Mevleviliği seven bir bestekârı bu müteferrik bestelere teberrüken bir şekil ve nizam vermek istemiş, ve (beste-i kadim) denen âyinleri tanzim etmiştir.)

Rauf Yektânın bu söyleyişlerine göre (Beste-i kadim) ler Fâtih devrinde ve ondan önce yapılmış oluyor. Fakat yapanları bilmiyoruz ve bilemeyeceğiz.

(Beste-i kadim) lerin nağme ve edâlarına bakarak sahiplerini bulmak ta mümkün olmuyor. Nağmeler ve diziler tıpkı el yazısı, yahut imzalar gibi sahibinin hüviyetini anlatabilecek vasıfları haiz oldukları halde bunlardan mânalar çıkararak hakikati bulmak yine müşküldür.

(Beste-i kadim) ler İtrî'den sonra yapılanlardan farklı değildir. Musiki bakımından da onlardan daha basit görülüyor. Hattâ denebilir ki bunlar kendilerinden sonra yapılan âyinlere gerek tertip, gerek nağme, hattâ söz bakımından örnek olmuşlardır. İşte (Beste-i kadim) ler arasında bulunan Pençgâh âyininin üçüncü selâmından birkaç beyit ki bunları İtrî ve ondan sonra gelenler tarafından yapılan âyinlerde de göstermekteyiz:

Ey ki hezar aferin bu nice sultan olur
Kulu olan kişiler Hüsrev-ü hakan olur
Her ki bu gün Veled'e inanuben yüz süre
Yoksul ise bay olur bay ise sultan olur

Bizim incelemelerimize göre eski ve yeni âyinler arasında, onları besteliyenlerin üsluplarından başka bir fark görülemez. Esas değişmiştir, klişe o klişedir. Bunlara bakarak tekrar teyid edebiliriz ki İtrî dahi Mevlevi musikisine yeni bir nizam vermiş değildir. Din derecesinde önem verilen tarikatlerde yenilikler daima fena gözle görülür ve onda yenilik yapmağa kalkmak hoş görülmez. İtrî dahi gördüğü yoldan yürümüş, musikideki kudretini aynı yollarda göstermiştir. Yalnız şunu biliyoruz ki İtrî'den sonra Mevlevi musikisi tamamen mazbuttur.

Türk klasiklerini inceden inceye tetkik etmiş bulunanlar Mevlevi musikisinin de notasızlık yüzünden hayli değişmiş olduğunda birleşmiş-

lerdir. Onsekizinci yüzyılın yarısından beri Türk notası mevcut olduğu halde bu eserler o vakit notaya alınmış olsaydı bu gün tam asılları elimizde bulunacaktı. Notaya alınmaları zamanımıza kadar gecikmiştir.

Eskiden notaya değer verilmez ve besteler hangi neviden olursa ağızdan geçilirdi. Hattâ bir eseri meşketmek için büyük külfetlere katlanılırdı, ama, öğreten kimse o eseri istiyerek ve ya istemiyerek az çok değiştirirdi. Bunu kendi nefsimizde duyduğumuz çok tecrübelerle biliyoruz. Mevlevi âyinleri de bu suretle az çok nağme değiştirmişlerdir. Örnek olarak İtrî'nin meşhur naatını ele alabiliriz:

Yukarda söylediğimiz İtrî'nin meşhur naatı son zamanlarda Mevlevi dergâhlarında usulsüz olarak okunurdu. Rast makamında olan bu naat'a, okuyanlar tarafından hislerine ve zevklerine göre çeşniler verilir, nağmeler katılırdı. Halbuki eseri inceliyen son zaman müzikologları bunun serbes ve uzun hava şeklinde usulsüz ve ölçsüz olmadığı sonucuna vararak hepsi de ayrı ayrı araştırmalara koyulmuşlardı. 1939 kışında Hüseyin Sadettin Arel, Beyoğlu halkevinde verdiği bir konferansta bu naatı bir heyete okutturmuştu. O İtrî'nin Mevlevi naatı ile Sümer musikisi arasındaki benzerliği belirtmek için gösterdiği bu örnekten, okuyanlar Şark musikisini bilmedikleri için-bir şey anıyamamakla beraber, (Türkî darp) denilen 18 dörtlük olarak yazıldığını görüyorduk. Konferans sahibi de bu hususta önceden dikkatimizi çekmişti.

Dinlediğimiz naatın notaları elimizde değildir. Onun için bir şey diyemeyeceğiz. Ancak Hüseyin Sadettin Arel ile Dr. Suphi arasındaki sıkı münasebete bakarak ötekinin Beyoğlu halkevinde okuttuğunu, berikinin kitabında aramakla hata etmiş olmayacağımıza inanıyoruz.

Bundan başka Türk musikisini çok incelemiş olan üstadım Rauf Yektâ ile yine üstadım Zekâi dede oğlu Hafız Ahmet Irsoy'un baş başa vererek aynı eserin söylediğimiz gibi (Türkî darp) usulü ile bestelenmiş olduğu neticesine vardıktan sonra yazdıkları nota dahi elimizdedir. (Bk. Ameli ve nazari Türk musikisi - Dr. Suphi, C. 2, S. 50, İstanbul. 1935) ve (Bk. Mevlevi âyinlerinin tarihi menşei - Rauf Yektâ, Mevlevi âyinleri, 1, İstanbul konservatuarı, 1934, İstanbul).

Her iki notayı yanyana koyup aradaki farkı ölçenler aynı eserin ruhunu bozmamakla beraber birbirine uymıyan yazılışları hemen kavrarlar. Dr. Suphi, yazdığı notada Hüsameddin dedenin okumasını esas tutmuştur. Söylediğine göre Hüsameddin dede bu eseri en güzel okuyormuş. Rauf Yektâ ile Hafız Ahmed Irsoy'a gelince, bunların da Hüsameddin dedeyi dinledikleri Kuşkusuzdur, başkaca Hafız Ahmed Irsoy bu eseri babası Zekâi dededen geçmiştir, ve o kırk yıl önce öğrendiği bir eseri aslâ değiştirmeden okuyabilen tek üstattır. Babası Zekâi dede dahi aynı eseri mutlaka Hamamci oğlu İsmail dede gibi bir çok âyinler bestelemiş olan büyük üstattan, yahut o derecede iyi okuyanlardan öğrenmiştir. Fakat bildirdiğimiz notaları inceliyenler aradaki farkı mutlaka görürler. O halde eskiden nota yok iken bir eserin muhtelif ağızlarda değişikliklere uğradığı su götürmez hakikatlerdendir. Yine söyleyelim ki

yapılan değişiklikler eserin ruhunu ve esasını bozmamış, ufak tefek arızalara uğratmıştır.

Mevlevi âyinlerinde kullanılan ika'ların sayısı sekizden ibarettir: 1) Muzaaf devr-i kebir, 2) devr-i kebir, 3) devr-i revan, 4) Düyek, 5) evfer, 6) Frenkçin, 7) Aksak semai, 8) yürük semai.. Bunları Rauf Yek-tâ bildiriyor. İka'ların ölçüleri malumdur: 14 ikilik, yahut 14, 8, 9, 12 dörtlük, yahut 14, 10, 6 sekizliktir. Âyinin musikisini idare eden kudümzenbaşı kudüme bu adetlere göre daplar urur. Bu basit bir uruştur. Aynı ika'ları süslemek, yahut maruf tabirile velveleli urmak için çok uğraşmıştır, ve çok ince hesaplardan sonra bu da yapılmıştır ki bu gün bunun erbabı pek azalmıştır.

Edebiyatımızın tarihi yazıldığı için Mevlevi şair ve edipleri biliyoruz.

Can meşalesidir bu sönmek olmaz

Can vermek olur da dönmek olmaz

yahut:

Sen yârini bîhaber mi sandın

Yoksa seni terkeder mi sandın

dendiği vakit Şeyh Galibi hatırlarız, ve onun edebiyattaki yeri hemen zihinlerimizde belirir. Mevlevi musiki bilginleri bu bahtiyarlığa nail olamamışlardır. Genel olarak (dede) tabiri eser sahibinin Mevlevi olduğunu anlatır. Herkesin (dede) dediği zat Hamamcı oğlu İsmail dededir. Zekâî, Osman, Salih dedeler bundan ayrıdır. Ve Mevleviler arasında başta İtrî olmak üzere Hafız Şeyda, Seyit Ahmet... gibi pek çok büyük üstatlar sayılır. Türk musikisi için iki kutup aranırsa basitlik içinde güzellik gösteren Bektaşî nefesleri, süs, ziynet, ihtişam örnekleri aranırsa Mevlevi âyinleri gösterilebilir.

Mevlânânın mesnevisi edebiyat ve felsefe tarihinde yer almıştır. Bence mevlâna yolunda yapılan musiki eserleri mesneviden hiç te aşağı kalmaz.

Dr. OSMAN ŞEVKİ ULUDAĞ

ÜSTAT TAHİR OLGUN'UN MEKTUBUNDAN :

Hazret-i Mevlâna'nın hayatile felsefesinin tahlili teklifine dair olan emirnamenizi aldım. Pîrimin tezkir ve tebcili için bir eser tedvinine teşebbüs edilmesinden dolayı eski bir Mevlevî'nin duyacağı kalbî ve ruhî bir minnetle şükranlarımı arz eylerim. O eserde yazısı bulunacak faziletli zevat sırasında âcizinizin hatırlanmasına da ayrıca teşekkür ederim. Bununla beraber mevzuun ehemmiyet ve azameti karşısında acz-ü- noksanımı söylemekten kendimi alamam.

Hayat ve irfanı tasvir olunmak istenilen o pek büyük zat :

لقمة هر مرغی انجیر نیست

Buyurur ki «İncir, her kuşcağzın lokması olamaz» demektir.

Aşk kim kalbe gıdadır ne yenir, ne yutulur.

Bir demir leblebidir çiğneyene aşk olsun

Evet, Mevlâna'nın kudsî hüviyetini tarif edebilmek, benim gibi kuşcağzların ağzına sığmayacak bir lokma, yahut bizim gibilerin çiğneyemeyeceği demir bir leblebidir. Binaenaleyh onu bihakkın anlıyanlara ve anlatabilecek olanlara aşk olsun.

Cenabı Pîr :

مادح خورشید مداح خود است

Buyurmuştur ki «Güneşi metheden, kendi gözünün iyi gördüğünü methetmiş olur» mealindedir. Abdiaciz, O güneşe bakabilecek göze malik olmadığım gibi o parlaklığı kavrayabilecek nazara da sahip değilim.

Molla Cami gibi zahir ve batını mamur bir ârifin :

نیست پیغمبر ولی صاحب کتاب

Yani «Peygamber değil amma kitabı var» diye anlatmak istediği, Şeyh Galip misilli sözlerinin esrarını Mesnevî'den aldığını söyleyen mülhem bir Şairin :

Akranına bilvücuha faik

Peygamber Rum denilse lâyük

Dediği Sahib Mesnevî hakkında ben ne diyebilirim ve ne cür'etle onu tahlile kalkışırım ?

Katrallar çün vardılar deryaya hamuş oldular

Denilmiştir. Aciziniz gibi ancak kendi dereciğinde şırıltısı işidilen damlacıkların, o marifet ummanı kıyısında sesleri kesilmesi; hem tabiat icabı, hem edep ve terbiye iktizasıdır.

Yine o Pîr-i Ekber :

يك دهان خواهم چو پهناى فلك
تابكويـم مدح آن رشك ملك

Yani «Meleklerin gıpta ettiği o zatı meth edebilmek için Felekler kadar geniş bir ağız isterim» buyurur.

Benim de o vüs'atte ve Mevlâna gibi:

وحى حق والله اعلم بالصواب

Mısraıyla anlatılan sözler intak eyliyecek bir kariham olsaydı ezeli ve ebedî hayranı bulunduğum o hakikat fezasının genişliğiyle yüksekliğinden belki bir parça bahsedebilirdim.

Mâzeret; Allahın indinde de, büyük adamlar nezdinde de kabul olunur. Binaenaleyh kaldıramıyacağım böyle bir yük altında ezilmekten affımı dilerim.

Yalnız (Mevlâna'nın Felsefesi) ta'biri hakkında bazı maruzatta bulunacağım. Bu cür'etimin de müsamaha buyurulmasını rica ederim :

«Mevlâna Feylesof değildi, Sofi idi».

Yakın zamanlarda herkeste ve herşeyde felsefe aramak ve şarkın ricalini garbın adamlarıyla ölçmeye davranmak moda halini aldı. Bu moda, yahut bu merak ilcasile felsefeye hiç münasebeti bulunmayan Sofiye hazaratına da feylesofluk isnat edilmeye başladı.

Bendenizin öyle yüksek bilgilere aklım ermemekle beraber felsefe ile tasavvufun ayrı iki meslek olduğunu ve felsefenin menşei akıl, tasavvufun me'hazı nakil bulunduğunu biliyorum. Feylesoflar arasında (ری = Reybî) lik, (ایقانی = İkanî) lik gibi muhtelif düşüncüler mahsulü mütehalif mezhepler olduğu halde irfanlarının esası tevhit olan Sofiye'nin efkâr ve ezvâkıda tamamiyle bir ittihat bulunması, o iki mesleğin menşei ve me'hazlarındaki başkalıktan ileri geliyor sanıyorum.

Zaten benim zannıma da hacet yok. Tasavvuf erbabı, felsefeyi ve müntesiplerini kabul etmiyor. Sırası geldikçe bu iki meslek arasında yakınlık bile olmadığımı söylemekten geri durmuyor. Meselâ: Zahir ve batın ilimlerini cem' ile hem medrese, hem tekkede muhterem tanınmış olan Molla Cami (لجۃ الاسرار = Lühcet-ül-esrar) isimli kasidesinde :

حکمت یونانیان پیغام نفس است وهوی
حکمت ایمانیان فرموده پیغمبرست

Yani «Yunan feylesoflarının hikmeti, nefsin ve havanın verdiği vesvesedir. Ehl-i- iymânın hikmeti ise Peygamberin buyurdıklarıdır» diyerek felsefe ile tasavvufun ayrı ve birbirine aykırı olduğunu açıktan açığa söylüyor, yine o kasidede İbni Sina gibi bir dehayı - aklî sahibi için: «از علی جوہر کہ بوی بوعلی مستقدرست» yani «manevî rayihayı hazret-i Ali'den ara. Ebu Ali'nin kokusu kerihdir» demekten çekinmiyor.

Hazret-i Mevlâna'nın pederi Sultan-ül-ulema'nın, yurdu bulunan Belh'ten çıkmasına da bu ayrılık ve aykırılık sebep olmuştu.

Sultan-ül-ulema âlim ve ârif bir Sofi olduğu için zamanında felsefiyat ve akliyat ile uğraşanlara atar tutardı ki onlar arasında meşhur (Fahreddin Razî) de vardı. Bir gün Belh hükümdarı, Fahreddin ile birlikte cami'ye gelmiş, Sultan-ül-ulema'nın vâzını dinlemek için oturmıştu. Sultan-ül-ulema, Yunan hükemasının felsefelerini ve onların eserleriyle uğraşan zamanı ukalasını tenkit ediyordu. Söz arasında «Bir takım kimseler, Allah kelâmını bırakıyorlar, feylesofların eskimiş ve bıkılmış sözlerini okuyup anlamıya çalışıyorlar. Bu gibiler nasıl kurtuluş ümidinde bulunabilirler?» dedi. Bu söz, Fahreddin Razî'ye dokunduğu için hükümdarı Sultan-ül-ulema aleyhine kıskırttı. Nihayet Sultan-ül-ulema ve o vakit çocuk bulunan Hazret-i Mevlâna'nın hicreti vukua geldi.

Mevlâna'nın menakıbına dair yazılmış olan kitapların hepsinde bu hâdise kayıtlıdır. Mesnevî'de ve (فنائی الله، بقا بالله) mes'elesinin tahkiki sırasında :

اندرین بحث ابرخرد ره بین بدی
فخر رازی رازدان دین بدی

Yani «Bu bahiste akıl, yol seçebilseydi Fahreddin Razî, dinin esrarına vukuf peyda etmiş olurdu» denilmiş olması da o tarihî kaydın doğruluğunu gösterir.

Bizzat Mevlâna'nın felsefeyi ve feylesofi telâkkisine gelince Mesnevî'nin dördüncü ve ikinci ciltlerindeki şu beyitlerden anlaşılır :

بیشتر اصحاب جنت ابله‌ند
ناز سر فیلسوفی وارهند

Yani «Feylesofluk sırrından kurtulmaları için ashab-ı cennetin çoğu safdil kimselerdir»

مقری میخواند از روی کتاب
ماءکم غوراً ز چشمه بندم آب
آب را در غورها پنهان کنم
چشمه هارا خشک و خشکستان کنم
آب را در چشمه که آرد دگر
جز من بیمثل بافضل و خطر
فلسفی منطق مستهان
میکندشت از سوی مکتب آن زمان
چونکه بشنید آیت او از ناپسند
گفت آریم آب را ما باکنند

ماز زخم بیل و تیزی تبر
آبرا آرم از پستی زبر
شب بخفت و دیداد یک شیر مرد
زد طبایحه هردو چشمش کور کرد
گفت زین دو چشمه چشم ای شقی
باتبر نوری بیار ار صادقی
روز بر جست و دو چشمش کور دید
نور فائض از دو چشمش دور دید
کر بنالیدی و مستغفر شدی
نور رفته از کرم ظاهر شدی
لیک استغفار هم دردست نیست
ذوق توبه نقل هر سرمست نیست

Yani «Bir çocuk, Mushaf'dan (ان اصبح ماء کم غوراً فن یأتیکم بماء معین) âyetini okurdu ki meali şu idi: Suyu menbaından kesersem, onu toprağın derinliklerinde gizlersem, kaynakları kurutur, bulundukları yerleri çorak bir hale getirirsem, o suyu benim gibi emsalsız bir fadl-ı kerem sahibinden başka tekrar kim çıkarabilir? Mantıkçı ve hakir bir feylesof o sırada mektebin yanından geçiyordu. Âyeti işidince lâıksız bir kimse olduğu için: Biz kazma ile kazar, kürekle toprağı atar, suyu aşağıdan yukarıya çıkarırız! dedi. Gece rüyasında gördüğü arslan gibi bir adam, ona bir tokat vurdu iki gözünü kör ettikten sonra: Şaki herif; sözünde sadıksan iki gözünün kaynağından nur çıkar bakalım dedi.

Feylesof, sabahleyin sıçrayıp kalkınca gözlerinin kör olduğunu, feyizli rüyet nurunun onlardan uzaklaştığını anladı.

Eğer tazarru ve istiğfar etseydi gözlerinin sönen nuru, hakkın keremile yeniden parlardı. Lâkin istiğfar etmek de elde değildir. Tövbe zevki, her sarhoşun mezesi olmaz» Mevlâna, bu beyitlerde feylesofu (müstehan) kelimesile tahkir ettiği gibi:

Birinci ciltte de :

فلسفی منکر شود در فکر و ظن
کوبرو سررا بران دیوار زن
فلسفی مر دیورا منکر شود
درهماندم سخره شیطان بود

Yani «Feylesof, fikir ve zan ile meşgul olur da onların fevkindeki şeyleri inkâr eder. Sen ona: Git de başını duvara vur! de. Feylesof,

Şeytana da inanmaz, fakat o anda Şeytanın maskarası olur!» Beyitlerle feylesoflar hakkında ulu orta sözler söylemiş, felsefenin me'hazı olan aklın bile maakulat haricine çıkamayacağını, aşkı İlâhî gibi fevkalakıl olan zevkiyatı idrâk edemeyeceğini:

عقل در شرحش چو خر در کل بخفت

شرح عشق و عاشق هم عشق کفت

Yani «Akıl, aşkın şerhinde çamura batmış merkep gibi âciz kaldı. Aşkın da, aşkılığın da hakikatını söyleyecek yine aşktır» beyitle ifade eylemiştir.

Buraya kadar olan perişan sözlerimden ve arz ettiğim misallerden Hazret-i Mevlâna'nın feylesof olmadığı ve bütün Sofiyye ricali gibi felsefeye iyi bir nazarla bakmadığı anlaşılmıştır sanırım. O halde feylesof olmıyan Mevlâna'nın felsefesi de olmıyacağı pek tabiidir.

* * *

Ankara Kütüphanesinin müdür muavini fazıl ve muhterem bay Ahmet Remzi'nin Mesnevî'den toplayıp ta (Münacat-ı Hazret-i Mevlâna) adını verdiği tazarruatı bendeniz vaktile tercüme etmiş ve mukaddimesinde şu sözleri de söylemişim:

«... İhtimal ki Mesnevî'de (Şi'riyet) arayanlar, onun muktebesatında da bunu bir nakisa-i edebiye sayarlar. Lâkin bilmelidirler ki Mesnevî'de şiir değil, maarif ve hakayık ve tevhide müteallik dekayık bulunur. Mesnevî'nin:

مثنوی ما دکان وحدت است

غیر واحد هر چه بینی آن بت است

Yani «bizim Mesnevî, vahdet dükkânıdır. Münderecatında Vahit'ten başka ne görürsen o, puttur» buyuran Nâzım-ı Vahdetperestî:

کافیہ اندیشم و دلداری من	کویدم مندیش جز دیدار من
خوش نشین ای کافیہ اندیش من	کافیہ دولت تویی در پیش من
حرف چه بود تا تو اندیشی ازان	حرف چه بود خار دیوار رزان
حرف و صوت و کفت را برهم زدم	تا که بی این هر سه باتو دم زدم

Demiştir ki «Ben kafiye düşünüyorum, sevgilim ise benim didarım-dan başka şey düşünme. Ey benim kafiye endişim; benim indimde kafiye-i devlet sensin. [ki vuslat demektir] Binaenaleyh hoş ve âsûde olarak karşımda otur. Harf nedir ki onunla meşgul olacaksın? Harf nedir? Bağların etrafındaki dikenden duvar gibidir. Ben harfı da, savtı da, ondan mütehassıl kelâmı da ortadan kaldırır, bu üçünün tavassutu olmaksızın seninle konuşurum diyorum» mealindedir.

Demek ki Hazret-i Mevlâna; şairliği ve dâhilîliği değil, ancak ve ancak İlâhîliği düşünmüş ve onu gaye edinmiş.

Şurası da bilinmelidir ki Cenab-ı Pîr efendimiz, hakayıkı Rabbanîye neşri emeline mukabil kafiyeperdazlık hevesile söz söylemiş olsaydı İran edebiyatının eş'ar-üş-şuarası olurdu, fakat Sâdât-ı Urefâ ve Hazarat-ı Sofiyye'nin Mevlânası olamazdı...»

Şu satırları aşağı yukarı yirmi sene evvel yazmıştım. Mevlâna'nın şâirliği hakkında bugünkü kanaatım da budur. Nitekim kendisi de :

شعرچه باشد بر من تا که ز من لاف ازو

هست مرا فن دگر غیر فنون شعرا

Yani «Şiir, benim indimde nedir ki onunla öğüneyim. Şâirlerin fûnun-u edebîyesinden pek başka benim bir fennim vardır» diyor.

Diğer yazılarına gelince: Vücudu; hakkın zuhuru, mevcudatı; hakkın müzahiri görmüş, o görüşle hilkatı ve onun en bedî' bir eseri olan insanîyeti, enfûsî ve âfakî olarak anlatmak için yazmıştır. مولی‌المارفین = hazretleri, Mesnevî'nin birinci hikâyesine başlarken :

بشنوید ای دوستان این داستان

در حقیقت نقد حال ماست آن

Yani «Dostlar, şu hikâyeyi dinleyin. Doğrusu o hikâye değil, bizim halimizin ayınadır» buyurur ve Mesnevî'de beşerin en âlî ve İlâhî faziletlerini tasvir eylerken en süflî ve denî ihtiraslarını da ortaya kor. Bunların birincisinden maksadı: O faziletleri kazanmaya tergîp, ikincisinden muradı: O ihtiraslardan kurtulmaya teşviktir...

Mevlâna'yı anlatmak için değil, emirnamenize cevap vermiş olmak için söyleyebileceğim sözler bundan ibarettir.

TAHİR OLGUN

Değerli âlimlerimizden İsmail Fennî Ertuğrul'un "Mevlâna Celâlüddin-i Rumî'nin Şems'i Tebrizî,, divanından (*) ve diğer muhtelif yerlerden alıp terceme ettikleri müntahap parçalar.

جهان چه دارت در کف که آن عطای تونیست

چه کوهری که کسیرا بکف بهای تونیست

سزای بنده مدده کر چه او سزای تونیست

سزای آن که زید بی رخ توزان بتراست

Sen ne cevhersin ki bahana hiç kimse mâlik değildir. Cihan neye mâliktir ki senin atıyye ve ihsanın olmasun. Senin ruhsarından mahrum olarak yaşayanın çektiği cezadan daha fena ceza var mıdır? Kulun her ne kadar sana lâıyk değilse de onu cezalandırma.

باشنا نرهد چونکه آشنای تونیست

میان موج حوادث هر آنکه افتاد دست

فتاش کیرچو او محرم بقای تونیست

بقا ندارد عالم و کر بقا دارت

Hâdisatı âlemin dalgaları içine düşen yüzmekle kurtulmaz, çünkü o senin âşinâ ve dostun değildir. Âlemin bekası yoktur, varsa bile onu fânî addet, çünkü o senin bekana vakıf değildir.

چه خوش لقا بود آنکس که بی لقای تونیست

چه فرخ است شهبی کاو رخ تراماست

که خاک بر سر جانی که خاکپای تونیست

نثار پای تو خواهم هر دمی دل و جان

Senin ruhunla mat olan şah ne kadar mes'uttur!. Senin yüzünden mahrum olmayan kimse ne kadar hoş bir likaya mâliktir. Gönlümü ve canımı her an senin ayaklarına atmak isterim. Senin ayaklarının tozu olmayan canın başına toz saçılınsın. (1)

چه نامبارک مرغی که در هوای تونیست

مبارکست هوای تو بر همه مرغان

دلی که سوخته آتش بلای تونیست

ز زخم تو نکریزم که سخت و خام بود

Senin havan kuşların cümlesine mübarektir. Senin havanda olmayan kuş ne kadar nâ mübarektir. Senin zahminden kaçmam, çünkü senin belânın ateşine yanmayan gönül katı ve hamdır.

کدام ذرد که سرکشته شای تونیست

کرانه نیست ثنا و ثنا کران ترا

جفا مکن که مرا طاقت جفای تونیست

نظر آنکه نظمی بنظم میکوید

Senin medh-ü-senâna ve senâkârlarının nihayeti yoktur. Hangi zerre senin medhinle hayran ve serkerdan değildir. (Nizâmî)nin nazm ile dediği gibi: Cefa etme ki benim senin cefana takatım yoktur.

(*) — Hazreti Mevlâna bu dîvanı, kendi Şeyhi olan Şems-i Tebrizî'nin ibkayı nâmı için yazmıştır.

(1) — "Her an sana kemâli-huzû" ve huşû ile arzı ubudiyyet etmek isterim. Sana ızhârî-zillet ve ıftikâr etmeyen can gamnâk ve mükedder olsun,, demektir.

کدام شاه که از جان و دل کدای توست

جمال و مفضل آفاق شمس تبریزی

Âfâkım cemâl ve mefhari olan Şems'i Tebrizî: Hangi padişah can ve gönülden senin dilencin değildir?

هر نه نقش را که دیدی جنس زلا مکانست
کر نقش رفت غم نیست اصلش چو جودانست
هر صورتی که دیدی هر نکته که شنیدی
بد دل مشو که رفت آن زیرا نه آن چنانست

Gördüğün her nakşın cinsi (aşk) lâmekân'dır, nakış gitti ise gam değil; gördüğün her suret, işittığın her nükte fenâ bulduğundan dolayı gamkîn olma, zira hâl böyle değildir.

چون اصل چشمه باقیست فرعش همیشه ساقیست
چون هردو بی زوالند از چه ترفافانست
جانرا چو چشمه دان وین صنمها چو جوها
تا چشمه هست باقی جوها ازو روانست

Asıl menba' bakî olunca onun fer'i daima sâkîdir (solar), bunların her ikisi de zeval bulmayınca (kesilmeyince) niçün feryadüfğan ediyor-sun? Can'ı menba' ve bu mahlukatı nehir gibi bil (tasavvur et), menba' bakî oldukça ondan nehirler akar.

غمرا برون کن از سرو بن آب جو همی خور
از فوت آب مندیش کین آب بی کرانست
زان دم که آمدستی اندر جهان هستی
پیشست که تا بر سقی بنهاد ز دبانست

Gamı zihninden çıkar, ve bu nehir suyunu daima iç, suyun kesileceğini düşünme. Çünkü bu su nihayetsizdir. Bu varlık âlemine geldiğin ândenberi kaçabilmekliği için senin önüne bir merdiven konuldu.

اول جاد بودی آخر نبات کشتی
آنکه شدی تو حیوان این بر تو چون نهانست
کشتی از آن بس انسان با علم و عقل و ایمان
بشکر چه کل شد آن تن که جزء خاکدانست

Evvelâ cemad idin sonra nebat oldun, olvakıt hayvan oldun (bunun nasıl olduğu) senin için gizlidir (bir sırdır) (*). Ondandır İlim, Akıl ve İyman'la muttasıf İnsan oldun. Bak, Arzın bir cüz'ü olan Ten, nasıl Kül oldu.

ز انسان چو سیر کردی بی شک فرشته کردی
بی این زمین از آن پس جای بر آسمانست
باز از فرشتگی هم بگذر برو در آن یم
تا قطره تو بحری کرد که صد عثمانست

Seyr ve sülûk edince insandan şüphesiz Melek olursun. Toprakdan hakedildikten sonra yerin Gök oldu, Meleklikten de geç, o deryaya git ki senin damlan yüz ummana bedel olan bir derya olsun.

(*) - Maksat: "İnsan evvelâ cemad idi, sonra cemad nebat oldu, Nebat dahi hayvan şekline girdi, demek değil, "mevâlîdi-selâse tedricen vücude geldi, Râhu-a'zam her şeyin isti'dâdına göre tedricen tezahür etti, demektir.

کرپر کشت چشمست چه غم چو جان جوانست

بگذر ازین ولد تو میکو زجان احد تو

Bu oğuldan (hayatı - dünya zinetlerinden) geç. Candan daima: Sen birsin: de. (zikrullah ile meşğut ol. Eğer cismin ihtiyarladya gam çekecek ne var, can gençtir.

آن روح را که عشق حقیقی شمار نیست
نابوده به که بودن او غیر عار نیست
در عشق مست باش که عشق است هر چه هست
بی کار و بار عشق بر یار بار نیست

Aşkî-hakîyî gömleğini giymeyen ruhun yokluğu iyidir. Çünkü onun varlığı âr ve şînden başka bir şey değildir. Aşkta mest ol ki her ne varsa o aşk'tır. Aşk alış veriş olmayınca yâre yol yoktur.

کویند عشق چیست بگو ترک اختیار
هر کاوز اختیار زست اختیار نیست
عاشق شهنشاهیست دو عالم برو نثار
هیچ التفات شاه بسوی نثار نیست

Aşk nedir? derler. Sen deki: ihtiyar ve iradenin terkidir. Her kim ki ihtiyardan halâs olmamıştır, onun ihtiyarı yoktur. Âşık padişahların padişahıdır. İki âlem onun ayaklarındadır. Padişah, ayaklarında olan şeye hiç iltifat etmez.

عشق است و عاشق است که باقیست تا ابد
دل جز برین منه که بجز مستعار نیست
تا کی کنار کبری معشوق مرده را
جان را کنار کبر که اورا کنار نیست

Tâ ebed baakî olan şey aşk ve âşıktır. Başka şeye gönül verme ki o âriyyetten başka bir şey değildir. Ölü bir ma'sûku ne zamana kadar derâguş edeceksin? Canı derâguş etki onun nihayeti yoktur.

آن کز بهار زاد بمیرد که خزان
کلزار عشق را مدد از نو بهار نیست
آن کل که از بهار بود خار یار اوست
و آن می که از عصیر بود بی خمار نیست

Baharda doğan şey güz mevsiminde ölür. Aşk gülzarına nev-bahardan imdat yoktur. Baharda husule gelen bir gülün arkadaşı dikendir. Ve sıradan hasıl olan şarap humarsız değildir.

نظاره کر مباش در این راه منتظر
والله که هیچ مرگ بتر از انتظار نیست
بر نقد قلب زن تو اگر قلب نیستی
این نکته را کوش دار کرت کوشوار نیست

Bu yolda seyirci bir müntazır ve müterakkıp olma, Allaha kasem ederim ki intizardan beter hiç bir ölüm yoktur. Eğer kalp (sahte) değilsen gönlünü hakîyî akçe üzerine bas. Eğer küpen yoksa bu nükteyi dinle.

بر اسب تن ملرز و سبکت پیاده شو
پرش دهد خدای که برتن سوار نیست
چون روی آینه که بنقش و نکار نیست

Ten atının üzerinde titreme, yükü hafif piyade ol. Allah ten üzerine suvar olmayana kanad verir. Endişeleri bertaraf et, üzerinde nakş ve suret olmayan aynanın yüzü gibi tamamiyle temiz kalpli ol.

چون ساده شد ز نقش همه نقشها در اوست
زان ساده روی روی کسی شر مسار نیست
آینه ساده خواهی خود را در او نکیر
کورا ز راست کوی شرم و حذر نیست

Ayna nakıştan hâli olunca, nakışların cümlesi ondadır. Bu temiz yüzlüden hiç kimsenin yüzü mahcubolmaz. Temiz ayna istersen onda kendine bak. Çünkü o, doğru söylemekten utanmaz ve sakınmaz.

چون روی آهی ز تمیز این صفات بیافت
تا روی دل چه باید کورا غبار نیست
لکن میان آهن و دل این تفا و تست
کین راز دار آمد و آن راز دار نیست

Demir yüz, fark-u-temyizden bu saflığı bulunca, kalbin tozdan ârif olan yüzünün neye ihtiyacı vardır? Lâkin demir ile kalb beyninde şu fark vardır ki kalb sır saklar, demir ise sır saklamaz.

دلاچه بسته این خاکدان برکدرانی
از این حظیره برون برکه مرغ عالم جانی
تو یار خلوت نازی مقیم پردر رازی
قرارگاه چه سازی درین نشیمن فانی

Ey gönül geçmek üzere olan bu dünyaya niçin bağlandın? Bu ağıldan uç, çünkü sen ruhanî âlemin kuşusun. Sen sır perdesinin arkasında mukıym halvetgüzin nazlı yârsın, bu fânî makamda niçin karargâh itti-haz ediyorsun?

بحال خود نظری کن برون برو سفری کن
ز حبس عالم صورت بمرغزار معانی
تو مرغ عالم قدسی ندیم مجلس انسی
دریغ باشد اگر تو درین مقام معانی

Kendi hâline bir nazar et, dışarı git; suret âleminden kuşlarla dolu olan maâlî âlemine bir sefer et. Sen âlemi-kudsînin kuşu, meclisi-ün siyetin nedimisin, eğer bu makamda kalırsan yazık olur.

همیرست زسموات هر صباح ندایت
که ره بری بنشانه چو کرد ره بنشانی
براه کعبه وصلش بین بهر بن خاری
هزار کشته شو قد داده جان بجوانی

Her sabah sana: ne zaman yolun tozunu bastırırsan, mahalli-maksudun yolunu kazanırsın: diye bir nida gelir. Visal kâbesinin yolunda bak, her dikenin kökünde binlerce bülbüller (âşıklar) ölmüşler, merdane can vermişlerdir.

هزار خسته درین ره فروشدند و نیامد
زیوی وصل نسیمی زکوی دوست نشانی
بیاد بزم و صالح در آرزوی جالش
قتاده یخبراند ز آن شراب که تو دانی

Bin hasta bu yolda öldüler, vuslat kokusunu getiren latif bir rüzgâr dostun köyünden bir nişan getirmedi. Onun bezmi-visalının hatırasıyle cemalının erzusunda onlar bildiğin şaraptan sergerdan olarak düştüler.

چه خوش بود که بیویش بر آستانه کویش
برای دیدن رویش شی بروز رسانی
حواس جثه خود را بنور جان تو بر افروز
حواس پنج نمازست و دل چو سبع مثانی

Onun hanesinin eşiği üzerinde onu görmek için, bir geceyi gündüze erdirsen ne hoş olur!. Kendi cesedinin hasselerini camının nuriyle ten-vir et. "Havassıhamse", namazdır ve gönül seb'a-mesani (fatiha) gibidir.

فرو خورد مه و خورشید و قطب هفت فلکرا
سہیل جان چو برآید زسوی رکن یمانی
بجو سعادت و دولت درین جهان که نیابی
زبنده کیش طلب کن سعادت دو جهانی

Ay ve güneş ve yedi feleğin mihveri yutulur (görünmez olur), Can süheyli (yıldızı) rüknü - Yemânî (Kâ'benin cenub köşesi) tarafından doğduğu vakit; bu cihanda saadet-ü-devlet arama, çünkü bulamazsın. İki cihanın saadetini onun kulluğunda ara.

حدیث عشق رها کن که آن ره گذر است
تو بنده کی خدا کن بهر قدر که توانی
ز شمس مغر تبریز چو سعادت عقی
که اوست شمس معارف به پیشگاه معانی

Yolcuların (sâliklerin) söyledikleri aşk hikâyesini bırak, sen Allaha kaadir olduğun kadar kulluk et. Ahiret saadetini Tebrizin medarı - fahri olan Şems'den ara, çünkü ruhaniyet tahtının her türlü maarifi haiz güneşi O'dur.

در جان تو جانیست بجو آن جانرا
در کوه تو کانیست بجو آن کانرا
صوفی رونده کر توانی مجوی
بیرون تو مجو ز خود بجو تو آنرا

Senin canında bir can vardır o canı ara. Senin dağında bir mâden vardır o mâdeni ara. Sâlik Sofî, eğer kaadir isen onu kendinin haricinde arama, kendinde ara.

انصاف بد که عشق نیکو کارست
ز انست خلل که طبع بد کردارست
تو شهوت خویش را لقب عشق نهی
از شهوت تا بشق ره بسیارست

İnsaf et ki aşk iyi iştir, bozukluk tabiatın fena olmasındandır. Sen kendi şehvetine aşk ismini veriyorsun, şehvetten aşka varıncaya kadar çok yol vardır.

ای جان از دل تو بر دل من راهست
وز جست آن راه دلم آگاهست
زیرا دل من چو آب صافی خوشست
آب صافی آینه دار ماهست

Ey canan! senin gönlünden benim gönlüme yol vardır, ve o yolu aramaktan gönlüm agâhtır. Çünkü benim gönlüm sâfi su gibi hoştur, sâfi su ayın âyinedarıdır.

اگر بر سر شهوت و هوا خواهی رفت
از منت خبر که بی نوا خواهی رفت
در در کدوری ازین به بینی بمان
کز بهر چه آمدی کجا خواهی رفت

Eğer şehvet ve hava meyl-ü-hâhişiyle gitmek istiyorsan sana haber vereyim ki fakıyr ve mahrum olarak gideceksin. Eğer bundan geçersen ne için geldiğini ve nereye gideceğini ayan olarak görürsün.

گویند مرا که این همه درد چراست
وین نمره و آواز و رخ زرد چراست
گفتم که چنین مکوه این کار خطاست
رو روی و ش بین و مشکل بر خاست

Bana "bu dertlerin hepsi ne içindir, ve bu na're ve âvâz ve sarı beniz ne içindir," diyorlar. Ben de "böyle söyleme, çünkü bu yanlış bir iştir; git onun ay gibi yüzünü gör," dedim, müşkül ortadan kalktı.

چون بت رخ تست بت پرستی خوشتر
چون باده زجام تست مستی خوشتر
درهستی عشق چنان نیست شدم
کار نیستی از هزار هستی خوشتر

Put, senin yanağın olunca putperestlik pek hoştur. Şarap senin ka-dehinden olunca pek hoştur. Aşkın varlığında öyle yok oldum ki o yokluk bin varlıktan daha hoştur.

جهدی بکن از پند پذیری دوسه روز
تا پیشتر از مرگ بمیری دوسه روز
دنیا زن پیوست چه باشد کر تو
با پیره زنی انس نکیری دوسه روز

Nasihat kabul edicilikten dolayı iki üç gün cehdet, tâki ölmezden evvel ölesin. Dünya ihtiyar bir kadındır, ihtiyar bir kadınla iki üç gün ünsiyet etmezsen ne olur.

خود ممکن آن نیست که بردارم دل
آن به که بسودای تو بسیارم دل
کر من بغم عشق تو بسیارم دل
دلرا چه کنم بهر چرا دارم دل

Gönlümü kaldırmaklığım (geri almaklığım) mümkün değildir. Eyisi, onu senin sevdana teslim etmekliğimdir. Eğer ben gönlümü senin aşkının gamına teslim etmezsem gönlü ne yapayım, gönle niçin mâlikim.

ای زخم تو خوشتر از دوی دکران
از جور تو بهتر از وفای دکران
احسان تو بهتر از عطای دکران
دشنام تو بهتر از ثنای دکران

Ey canan! senin açtığın yara başkalarının devasından daha hoştur. İhsânın, başkalarının ihsânından daha hoştur. Cevrin, başkalarının vefâsından; söğüp sayman, başkalarının medhinden daha hoştur.

ای بی تو حرام زندگانی ای جان
سو کند خورم که زندگانی بی تو
خودی تو کدام زندگانی ای جان
مرکست بنام زندگانی ای جان

Ey canan sensiz hayat haramdır, sensiz hangi hayat vardır. Yemin ederim ki sensiz hayat, hayat namiyle ölümdür.

ای کر سنه وصل تو سیران جهان
باچشم تو آهوان چه دارند بدست
لزان زفراق تو دلیران جهان
ای زلف تو بای بند شیران جهان

Ey sevdiğim! cihanın tokları senin visaline açtır. Senin firakından cihanın bahadırları titremektedir. Senin gözlerine karşı âhuların ellerinde ne var. Ey zülfü cihan arslanlarının köstegi olan canan.

ای آنکه بجان این جهان زنده
بی عشق مباش تا نباشی مرده
شرمت باد چرا چنانی زنده
در عشق بمیر تا بمانی زنده

Ey bu cihanın canıyla diri olan kimse, utan. Niçin böyle yaşıyorsun? Aşksız olma ki, ölü olmayasın. Aşk'ta öl ki diri kalasın.

بد میکنی و نیک طمع میداری
با آنکه خداوند کریمست و رحیم
هم بد باشد سزای بد کرداری
کندم ندهد بار چو جو میکاری

Fenalık edersen ve eyilik umarsan, fenalık edenin cezası fenalık olur. Cenab - ı Allah kerim ve rahim olmakla beraber. Arpa ektiğin vaktta Buğday vermez.

گرچه رأی نیست رأیش ندید
عقلها هر عقل را یاری دهد

امر «شاوهرهم» پیا مبرا رسید
مشورت ادراک و هشاری دهد

Re'yinin nazîri olmamaklaberaber Hazreti Peygambere (onlarla meş-
veret et) emri nâzil oldu. Meşveret, idrâk ve akıllık verir. (Bir kaç ki-
şinin akılları yalnız olan bir kişinin) aklına yardım eder.

کز سبکباری بریزد آب رو
ای برادر هیچ کسی را بد مگو

از سبکباران مباش ای نیک خو
کرهمی خواهی که گویندت نکو

Ey eyi huylu olan kimse, hafif meşreplilerden olma. zira hafif meş-
replikten şeref - ü - haysiyet dökülür (muhtel olur). Eğer sana eyi söy-
lesinler istersen, ey birader hiç kimseye fena söz söyleme.

نی نیز بدر باختن حشمت و مال
از قال کسی را نبود راه بحال

این راه حقیقت نشود حل بسؤال
نادیده و دل خون نکنی نیجه سال

Bu hakiykat yolu su'al ile hallolunmaz. Kendini hadem - ü - haşemle
ve mâlden dūr ve mahrum etmekle de hallolunmaz. Gözünü ve gönlü-
nü elli sene kadar kan etmeyince bir kimse kaalden (sözden) hâle yol
bulmaz.

هیپات و هل یعود وقت هیپات

هل يرجع من زماننا ماقده فات

Zamanımızdan fevt olan geri döner mi?. Hiç vakit avdet eder mi?
Nakadar uzak.

امشب چه کند که هر طرف نای و دفست

بیدف و خوشی رقص کند عاشق تو

Senin âşıkın tefsiz ve dilbersiz döner, bu gece ne yaparki her taraf-
ta nay ve tef vardır.

بگریز از آن مکس که بامار نشست

برهیز از آن کلی که باخار نشست

Dikenle beraber oturmuş bir gülden sakın, yılanla birlikte oturmuş
olan sinekten kaç.

در زخم زنی زخم سنان خوششت

جانی و جهانی که جهان باتو خوششت

Öyle bir can ve cihansın ki cihan seninle hoştur, ve eğer yara açar-
san senin mızrağının yarası hoştur.

از حکم حقست و از قضا قدرت

در ظاهر و باطن آنچه خیرست و شرست

Zâhirde ve bâtında hayır ve şer olan şey, Cenabı Hakkın kazâ ve
kudretindendir.

بیرون ز کفایت توکار دیگرست

من جهد همی کنم قضا می گوید

Ben cehdider dururum, kazâ "senin kifâyetinden hariç başka işler
vardır," der.

رستم باید که کار نامردان نیست

هر کس نکشد کان کان ارزان نیست

Yay çekmeyen kimse yaya lâıyk değildir, buna Rüstem gerek. Bu
nâmertlerin işi deyildir.

مردم برسد بهر چه همت در نیست

نومید نمی شود دل عاشق مست

Serhoş âşık ümit kesmez, İnsan himmet ettiği her şeye irişir.

فریاد مکن سوخته خام که دید

فریاد همی زنی که من سوخته ام

Ben yandım deye feryâdedip duruyorsun. Feryâdetme. Ham bir şeyin
yanmış olduğunu kim gördü?.

وزنی بکراف باطلی حق نشود

توحید حلول نیست نابودن تست

Tevhid hulûl değildir, senin yok olmağıdır; yoksa beyhude lakır-
dı ile batıl bir şey hak olmaz.

درویش کسی باشد که جان می بخشد

درویش کسی نیست که نان می طلبد

Ekmek isteyen kimse derviş değildir, derviş o kimsedir ki can bağış-
laya.

که در بر و کاه درکنارت باشد

سرتیز چو خار باش تا یار چو کل

Diken gibi ucu sivri ve keskin ol, yâr gül gibi kâh senin göksünde
ve kâh yanında olsun.

سمی شکر نعمت قدرت بود

چیر تو انکار آن نعمت بود

Çalışma, kudret nimetinin şükrü olur; senin Cebriye mezhebine kaail olmaklığın o ni'meti inkâr olur.

کل یوم هو فی شأن بخوان

مرد رابی کار و بی فعلی مدان

O hergün büyük bir işdedir (mealinde olan âyeti) oku ve ouu (Cenabı Allahı) işsiz (âtil) bilme.

کوی نومیدی مرو امید هاست

سوی تاریکی مرو خورشید هاست

Ümitsizlik köyüne gitme (me'yus olma) ümidler vardır, karanlık tarafına gitme, güneşler vardır.

کار پا کاترا قیاس از خود مکیر

کرچه مانند در نوشتن شیر و شیر

Her ne kadar süt demek olan Şir ile Arslan ma'nasına olan Şir yazıda bir birinin nazîri ise de, pâk olanların işini kendine kıyas etme.

هر دونی خور دند از يك آنجور

آن یکی خالی و آن پر از شکر

Kamışın her ikisi de bir gölden su içtiler, amma bunların birisi boş ve diğeri şekerle doludur.

زر قلب و زر نیکو در عیار

بی محک هر کز ندارد اعتبار

Sahte altın'la eyi (hâlis) altının ayarda mehenksiz aslâ itibarı yoktur.

چیست توحید خدا آموختن

خویشتن را پیش واحد سوختن

Allahın tevhîdini öğrenmek nedir? Kendini, bir olan Cenab Hak önünde yakmaktır (kendi varlığını mahvetmektir).

او جانست و جهان کآلبد

کآلبد از جان پذیر نیک و بد

O (Cenabı Hak) candır ve cihan kalıp gibidir. Kalıp, eyi ve kötüyü candan alır.

کر تو زبند خوش بیرون آیی

کارت همه سر بر سر پسندیده شود

Eğer sen beğendiğin şeyden kurtulursan, senin bütün işin baştanbaşa beğenilir.

هر کس هوس سخن فروشی داند

من بنده آنم که خموشی داند

Herkes fesâhat ve belâgat satmayı bilir, ben susmayı bilen kimsenin bendesiyim.

چون باد بهار عشق جنبان کردد

هر شاخ خشک نیست رقصان کردد

Aşk baharının rûzgârı harekete gelince, kuru olmayan her dalı raksettirir.

آبی که ترا تیره کند زهر بود

زهری که ترا صاف کند آب بود

Sana keder veren bir su zehirdir, seni kederden âzâde eden bir zehir sudur

خواهی که ز هیچ کس بتو بد نرسد

بد کوی و بد آموز و بد اندیش مباش

İstermisinki hiç himseden sana fenalık irişmesin, fena söyleyici, fenalık öğretici, ve fenalık düşüncü olma.

خشم آلودست اگر چه با ماست صنم

در چاه رسیده ام ولی بی رسم

Mahbube her nakadar bizimle beraberse de gazablıdır, kuyuya irişdim velâkin ipim yok.

ای دل مبر امید که در روضه جان

خرما دهدت شاخ درخت بید

Ey gönül! can bahçesinde söğüt ağacının dalı sana hurma vereceğini ümetme.

دشمن اگر چه دوستانه کویدت

دام دان زدانه کویدت

Düşmen eğerçi sana dostâne söz söylerse de, sen bunun sana dânen bahseden tuzak olduğunu bil.

تا بدین ضد خوش دلی آید بدید

رنج و غمرا حق پی آن آفرید

Cenabı Hak renc - ü - gamı anınçün halk etti ki bu zıddiyet sebebiyle gönül hoşluğu zâhir ola. (Çünkü eşyâ ezdâdiyle münkeşif olur.)

میوه اش باشد شفا و عافیت

صبر اگر تلخت و لکن عاقبت

Sabır hernekadar acı ise de âkıbet, onun meyvesi şifâ ve âfiyet olur.

بدو نکر بدو دیده که داد دیداری

بیا و جانب آنکس برو که پایت داد

Gel ve sana ayak veren Zatı - Ecelli - A'lâ tarafına git, sana görme-yi verene iki gözle bak.

بر کسی نکیرم ننگ من زیرا خوشم چون گلستان

در کف ندارم سنگ من با کس ندارم جنگ من

Benim elimde taşım, kimse ile kavgam yok; kimseyi tahkiyr etmem, çünkü: Gülistan gibi hoşum.

لیک از تلخی بعد حق به است

بی شک این ترک هوا تلخی ده است

Şek ve şühesiz bu havâyı - nefsi terketmek acılık verir, lâkin Cenabı Hakdan uzak olmak acılığından eyidir.

نور خواهی مستعد نور شو

دور خواهی خویشانین و دور شو

Nur istersen nura müstait ol, uzak olmak istersen kendini gör ve uzak ol.

نازرا روی بیاید همچو ورد

چون نداری کرد بد خوئی مکرد

Nâz etmeğe gül gibi bir yüz gerektir (lâzımdır) çünkü böyle bir yüzün yoktur, bedhuyluk etme.

اد خلوا الابیات من ابوا بها

واطلبوا الارزاق من اسبا بها

Evlere kapularından giriniz, rızıkları esbabından talebediniz,

چون قبول حق بود آن مرد راست

دست او در کارها دست خداست

Doğru adam Cenabı Hakkın makbulü olunca, onun işlerde eli Allahın elidir.

این جهان کوهست و فعل ماندا

سوی ما آید نداها را صدا

Bu cihan bir dağ ve bizim ef'alimiz nidâdır, nidâların sadası (aksi) bizim tarafımıza gelir.

مهر و رقت وصف انسانی بود

خشم و شهوت وصف حیوانی بود

Muhabbet ve rikkat İnsan sıfatı, ve gazab - ü - şehvet hayvan sıfatıdır.

تخت دل معمور شد پاک از هوا

بر وی الرحمن علی العرش استوی

Gönül tahtı havâyı - nefisden pâk olarak ma'mur oldu, onun üzerinde Cenabı Allah Arş üzerine (Celâline lâyük bir suretle) oturdu (meâlinde olan âyetikerimenin sırrı zâhir oldu. yani onda hâkim Cenabı Hak oldu.

هین مشو نومید خود را شاد کن

پیش آن فریادرس فریاد کن

Sakın me'yus olma mesrur ol. O feryâdresin önünde feryâdet.

G A Z E L

Sinemi ey Şems tâbân eyle Allah aşkına
Ruhi nurunla dırahşan eyle Allah aşkına
Kalmasın mahrumu envarı celâlin bir gönül
Zulmeti nefsi perişan eyle Allah aşkına
Bir şeb hayrette kaldım ki seherden yok ümid
Mihri Mevlânayı rahşan eyle Allah aşkına
Gamden öldüm ey tabîbi Hak yetiş imdadıma
Derdimendi aşka derman eyle Allah aşkına
Ey felek terkit erâzilperverâne gerdişi
Gel biraz merdâne deveren eyle Allah aşkına

İzmir 23 Kânunevvel 1942

Bıçakçızâde
HAKKI

MEVLÂNA ÜZERİNE KONUŞURKEN

Ölümünün 670 inci yıl dönümü gecesinde büyüklüğü önünde birlikte eğildiğimiz Mevlâna Celâleddin ne dillerin tarifine, ne de fânî ve dar gönüllerimizin sevgisine sığabilecek şahsiyetlerdendir. Bütün hayatında söyleyememenin derdini söylemiş bir adamı hangi tarif bize açabilir. Bütün varlığı içine aldıktan sonra sonsuz bir ışık âleminde kendi kendini arayan bir âşık hangi gönül yurt olabilir? Onun dili dilsizliktir. Yeri de yersizlik.

Bununla beraber kekeme dilimizle onu konuşacağız; Konya'da Yeşil Türbe altında onun için bir yer de düşünmekteyiz. Buna mecburuz. Çünkü sessiz, sonsuz, donuk bir bütün olan varlık ülkesinde belirlemek isteyecek her ben, kayalar arasında patlıyan birer dinamit gibi büyük sessizliği parçalayıp ondan sözler, durgun denizi kıvıldatıp ondan dalgalar, gecenin derinliğinde çakıp ondan şimşekler çıkarmaya düşkündür. Bozmadan yapılamıyor; Diriliğin sırlarını ancak ölü cesetlerini kesip biçmekle öğrenmiye çalışmak zorundayız. Büyük, bütün ve sonsuz bir varlığı kendi dışında düşünebilmenin adı olan "ben," bu varlığı dağıtıp un-ufak etmeden onu kendi içine nasıl alabilir? Bizim sefaletimiz güzelim bütünü sadece parçalamakta değil bir de dönüp bu parçaları kesik sesler üzerine nakşa çalışmaklıgımızdadır.

Mevlânayı, derinliğinde yüzdüğü, aydınlığında kamaştığı, içkisinde esirdiği önsüz, sonsuz, yeri altı yönden dışarı olan (O) ndan ayırıp üç beş cılız kelimenin kanatlarında birbirimizin idrakine taşıyacağız. Bu sözlerden anlıyabileceğimiz şey, Mevlânanın kendisi olmayacak; ancak bizim yarattığımız eksik, sönük, silik bir gölge olacaktır.

Tarihin bir adam olarak tanıdığı Mevlâna, bu bakımdan ona bakan gözlerin sayısı kadar çoktur ve çeşitlidir.

Benim tanıdığım Mevlâna her şeyden önce bir âşıktır. Vicdan hürriyeti bu aşkın sütninesi, şiirse, beyanıdır.

Mevlâna, aşka âşık olmuş, onun ardınca dağlar aştıktan, gökler dolaştıktan sonra aradığını yine kendinde bularak visalın bâdesinden başka dudakların tanımadığı tadı ala ala esirmiştir. Mevlâna sevgilisine kavuştuktan sonra gök yollarında mesafeler alarak: "anlıyorum ki şimdi aşk benim ardıma düşmüştür, Dün kadeh beni mestetmişti; öyleyim ki bugün ben onu sarhoş ettim," diyerek yükseklikleri fethetmiş ve "artık içkisiz, kadehsiz de hoşuz; adımız iyi de olsa, kötü de olsa hoşuz; bize sonunuz yok diyorlar; varsın öyle olsun! sonu olmamaktan da hoşuz," diyecek kadar varlığından geçmiştir.

Neyi seversek sevelim içinde Mevlânanın denizlerden engin aşkından bir damla olmıyan aşkımız ancak yalandır. İyiliğe, güzele, doğruya, yurda ve millete, insaniyete yönelen sevgiler, Mevlânanın Tanrıya



varan büyük aşkının yolu üzerinde birer dinlenme yeridir. Bu bakımdan her âşık Mevlânânın aşkında kendi sevgilisinin güzel yüzünü görebilir.

Mevlânadaki büyük aşkı ancak hürriyetin sütnesi emzirebilirdi. Mevlâna aşka korku ve riya yollarından gidemezdi. Onun kanatları softaların ve Papasların takacağı kurşunlarla uçmaktan kalamazdı. Engin vicdanının irşadiyle o bir sıçrayışta dinlerin üstüne çıktı ve bize oradan : Medrese ile Minare yıkılmadıkça; imanla küfür bir olmadıkça, Tanrının kullarından hiç birisi hakkiyle müslüman olamayacağı hakikatını haykırdı.

Mevlânânın hürriyeti, önüne gelene sataşan, hırçın, öfkeli bir hürriyet değildir. O yigit olduğu kadar temkinli; hamleli olduğu kadar muvazenedir.

Mevlânada beyan baştan başa şiidir. Bütün duyguları kelimelerde toplamak mucizesinin şiidir. Başka tılsımı zâten olamaz ki. Söylenemeyeni söylemek, şiir söylemektir. Fecri bekliyen gecenin sessiz düşünüşünden, nur yüzlü kocaların uzun ve beyaz kirpikler arasından yere bakan gözleriyle göklere açılan ellerinden, bir meme çocuğunun annesine gülen güzel gözlerinden, çiçekten çiçeğe sır taşıyan keleklerden, duvardan duvara sükûtu işleyen yarasalardan, karanlığın kara ve yumuşak kadifesi üstüne sönmüş ümitlerin silik kitabelerini dokuyan ateş böceklerinden, ıssızlığın gürültüsünden, süzgün bakışların destanından, gizli bir ahın isyanından bir şey anlamayan, Mevlânânın şirine gelsin! Yanmış dudaklar ney sesinde serin kevserlerin tadını, göz yaşında ilâhi sevgilerin hazzını, yalnızlıkta, bütün varlığın haşır-neşrini bulacaklardır.

Mevlâna uzun tarihimizin engin mazisinde yanan bir meş'aledir. Başımızı arkaya çevirince onun aydınlığında millî varlığımızın uzak ufuklarını görürüz.

Nevlâna, kayıplarımızı kendimizde, aşkına yandığımız sevgiliyi, kendi içimizde aramamız lüzumunu bize öğretirken, Türkün ezeldenberi hürriyete âşık ruhunu tasvir etmiş ve Tanrıya giden yolun da içimizden geçtiğini haber vermiştir.

Mevlânânın şiirlerinde şuurumuz kanat açmış; gönlümüz ölmez güzelliklerle yuzyüze gelmiştir. Sözün kisası bütün insanları en üstün bir birliğin kucasına çağıran Mevlâna, her şeyden önce Türk birliğinin kurucularından biri olmuştur. 17/ XII/ 1942

A. RIZA ÖZKUT

MEVLÂNA CELÂLÜDDÎNİ - RUMÎ

Tâ... küçüklüğündenberi azametiyle, ulviyetiyle nazarlarımı tezyin eden ve semâya doğru baş kaldırmış olan o yeşil kubbe "Kubbei Hadrâ", ye baktığım zamanlarda benliğimi tamamen kendine çektiğini hissedirdim.

Onun şeklini, nukuş ve hutûnunu, etrafına saçtığı parlak, rengârenk şûlelerini gördükçe, altında yatan o büyük ölüyü düşündükçe ruhum, hayretler içinde ve derin bir san'at zevki ve hüznle memzuç pâyansız bir hürmet ve sevgi duyardı.

Bu "Kubbei Hadrâ", ki : Kemalatın bütün şâhikalarına kadar yükselmiş ve nihayet bundan yedi yüz bu kadar sene evvel bu varlık âlemine vedâ etmiş olan ve bu gün hârikalar saçan eserleriyle aramızda yaşamakta bulunan bir vücudükâmil ve muhteremin, Mevlâna Celâlüddini Rumînin ebediyen âramgâhıdır.

Bu büyük zat hayatta iken, söylediği şu :

بعد از وفات تربت مادر زمین مجوی

در سینه های مردم عارف مزار ماست

beyitiyle dünyanın âlâyişine kıymet vermediğini bildirerek öldükten sonra mezarının böyle muallâ kubbeler altında değil, irfan sahiplerinin sinelerinde gömülü olmasını istemiş idi.

Filhakıyca Koca Pîr yalnız yeşil kubbe altında yatmasıyla değil, istedikleri gibi, şimdiye kadar âriflerin, âşıkların saf sinelerinde ulviyet ve ruhaniyeti ile yer tutmuştur. Bundan sonra da saf kalblerde ebediyen hürmetle, mahabbetle yaşayacaktır.

Bu mukaddes mahallin dış kapısından avlusuna girdiğimde, gözümün önünde beliren öbek öbek muhtelif çiçeklerle bezenmiş kameriyelerden intişar eden cazibedar kokular, şadırvanların âhenktar nağmeleri, mevkiin samtü - sükûne bürünmüş ruhaniyeti bütün varlığıma nüfuz eder kendimi ta'rife sığmaz bir başka âlemde bulurdum.

Mevlânânın huzurlarına hürmetle girdiğim zaman, ruhum uhrevî bir hayata dalıp gider ve bir istîğrak içinde bulunurdum.

Bâzen Koca Pîrin hayâlî şahsiyyetinin, vekarı - âşikanesile kabrinden çıktığını ve kalbimin derinliklerine nüfuzeden nazarlarla bana bakarak kendinin şu beyitini okuduğunu işitir gibi olurdum :

کر بشکند این جام من غصه نیا شام
ساقی دیگر آن جامی در زیر بغل دارد

nağmelerile bu kadar kemalâta ma'kes olan ruhunun nâsud âlemindeki cism-i-unsurîsini değiştirdiğinden hiç gussa ve elem duymadığını ve âlemi-ervah içinde başka bir suretle câvidanî bir hayat sürmekte olduğunu anlatıyor gibi geliyordu.

Meşrep ve mesleki aşk-u-takvâyı terennüm eden ve mesnevî ve Divanîkebir ve sair muteber eserleriyle insaniyetin maddî, ma'nevî i'tilâsına çalışan bu büyük insanın yüksek hüviyyetini anlatmak mümkün değildir.

Yalnız Monla Camî'nin Mevlâna hakkındaki şu kıt'asını zikretmekle iktifa ederim :

آن فریدون جهان معنوی
بس بود برهان قدرش مثنوی
من چه گویم وصف آن عالی جناب
نیست پیغمبر ولی دارد کتاب

FAİK SOYMAN

MEVLÂNA'NIN TASAVVUFU VE AVRUPA İDEALİST FİLOZOFLARI İLE BİR MUKAYESESİ

Yazan
M. MUHLİS KÖNER

Mevlâna gibi Şark ve Garb'ın en büyük dâhisinin tasavvufî fikirleri üzerine söz söyleyebilecek kudrette olmadığımı bilirim. Fakat bir Âlimin yanında bir ilim muhibbi, bir büyük sanatkârın madununda bir amatör bulunduğu gibi ben de nihayet bir meraklıyım, ve sözlerimin kıymeti de ancak okadardır, ve bu teselliyle mevzua giriyorum :

Mevlâna'nın tasavvufu ve Mevlâna bir feylezof mudur?...

Mevlâna'nın tasavvufunu izah için felsefe ile tasavvuf arasında bir-biriyle hiç münasebeti olmayan derin başkalığı tebarüz ettirmek lâzımdır.

I: Felsefe, eşyanın mahiyetine nüfuz için âlimlerin araştırmalarından çıkan neticeleri terkiyetmeyi esas tutarak nihayet, aklî neticeler elde ettiği halde tasavvuf; aklı, bilakis hakîyate vusul için bir ayak bağı bilir. Şöyleki: Psikolojiye göre akıl ve idrâkin esası ihsaslardan ibaret olup âlemle irtibatımız ancak bu vasıtalarla olduğu halde tasavvuf bunun büsbütün âksine olarak hasseleri asıl hakîyati sezmenin derin bir hâli olarak tanır.

II: İlim nihayet bir mekân ve bir zaman içinde tecrübe ve müşahade dede bulunur, ve düşüncelerimizin temeli olarak benliğimizde bir takım makolât (catégorie) mevcuttur ki bunlar madde ile münasebette bulunan aklın unsurlarıdır. Halbuki tasavvufda zaman ve mekân, keyfiyyet ve kemmiyyet, münasebet ve saire gibi mefhumlar yoktur. Görülen şey ancak (vücud-ü-mutlak) a bağlı izâfî bir oluşturdur.

III: Nihayet ilmin metodu tecrübe ve müşahade olduğu halde tasavvufun yolu kalbin tasfiyesi, riyaziyyat, hâl, iman, vecd-ü-istiğrak'tır. Görülüyor ki metod itibarıyla ilim'le veya ilim felsefesiyle tasavvufun ve binnetice feylezof ile mutasavvıfın hiç bir münasebeti yoktur. Yalnız şurasını derhal söyleyelim ki ilim, tasavvufun daha yüksek merhalesine vusul için bidayede en mükemmel bir âlettir. Fakat bir Mevlâna olmak için ilimden, yüksek bilgiden sonra tasavvufa intikal daha başkadır. Bidayede dedim. Bizzat tasavvuf metoduyla hak ve hakikatlerle karşı karşıya veya onun içinde müstehlik bir hâl iktisab edildiği zaman ilim varlığımızdan sıyrılmıştır.

Tasavvuf hakkında şu ititratı yaptıktan sonra şimdi Mevlâna'nın tasavvufî aşkına geçebiliriz ki hiç bir mutasavvıf bu dâhilerin dâhisi kadar fikir ve hâl âlemine müessir olmamıştır. Çünkü diğer tasavvuf erbabı meselâ: Şeyhi ekber Muhiddin-Arabî büyük bir cezbe içinde yaz-

diği veya mülhem bulunduğu «Fusus» unda yalnız tasavvufî hakikatlerin büyük sırlarını yine bir esrar perdesine bürüdüğü halde Mevlâna Mesnevisinde hem tasavvufu büyük bir kudretle anlatmış hem de insanlığa insanlıkta tekâmülün yollarını göstermiştir.

Ayrıca da asıl vecd-ü-istiğrakın, asıl aşkın mahsulü olan «Divan-ı Kebir» i ile de kendi ulvî varlığına dönmüştür. İşte Mevlâna'nın büyüklüğü ve âlemşümül bir dâhi oluşu bu iki cebhedeki kudretindendir. Malûmdur ki peygamberlerde iki sıfat vardır. Birisi velîlik diğeri nebîlik'dir. Velîlik kendi istiğrakı içinde İlâhî keşiflerde bulunmak, nebîlik ise halka dînî ahkâmı tebliğdir.

İşte Mevlâna'da bu iki sıfatı nefsinde cem etmiş olduğu için Monla Cami'nin (Nist peygamber, veli dared kitab) tavsifine hakkıyla liyakat kazanmıştır. Çünkü «Kur'an» dan sonra hiç bir kitab bu iki sıfatı kendinde toplıyamamıştır.

Şimdi bahse avdet edebiliriz :

Mevlâna bir «Vahdet-i-Vücud» çudur. Şöyle ki, bütün kâinat ve eşya mutlak bir varlığa sahip değil ancak Allah'a izafetle mevcuttur. Bir mebd'e istinaden var olan şey'in ise müstekillen vücudu yoktur. İzâfî varlığı zamanımızın en büyük mutasavvıfı «Avni» bey merhum şöyle bir teşbih ile ne güzel ifade buyurmuşlardır;

Meselâ : Buz, Kar, Buhar; nihayet «Su» yun birer ârizî sıfatlarıdır, birer istihalesidir. Bunlar ancak suya istinaden mevcuttur ve hiç birinin varlığı sabit değildir. Bu hakıykatı Cenabı Pîr :

ماعد مهائم و هستیهای ما
تو وجود مطلق فانی نما

Biz ademi'leriz, bizim varlığımız da (عدم) ademdir. Sen fânîlikte görünen bir «Vücud-ü-mutlak» sın. Beyitiyle ifade buyururlarki buna nazaran varlık diye gördüğümüz bütün eşya asıl vücud-ü-mutlakın bizdeki ârizî sıfatlarının istihalesinden ibarettir. Biz ancak Onunla varız.

نفی را اثبات می پنداشتیم
دیدۀ معدوم بینی داشتیم

Beyiti şerifi de bunu te'yit eder. Biz (nef-yi = نفی) ısbat zannediyor ; ma'dumu mevcut diye görüyoruz.

İnsana gelince : insan, kâinatta dağınık olan sıfatı-İlâhiyeyi tamamen kendi nefsinde toplamak itibarıyla mahlukatın ekmelidir. Tabîî bu hakıykat vasil olabilirse Onun için Mevlâna Celâleddin :

او توئی خود را بجو در اوئی او
نقش من از نقش تو آواز داد
که منم تو تو منی در اتحاد

Birinci mısra'da : O sensin, onun varlığını kendinde ara.

İkinci beyitte : Benim nakşım senin nakşında âvâz veriyor (yani var oluyor). İttihad itmekte ben, sen ; sen de ben sin... beyitlerle insan kemâlinin ne kadar yüksek olduğunu ifade buyuruyorlar.

Şimdi bu mutlak varlığa vusul ve ittihadın acaba yolu nedir ?..

Bunun için evvelâ bizi bu madde âlemine ve mutasavvifenin görüşüyle yokluğa bağlayan âlemden, akıldan, şehvetten geçmek lâzımdır. O akıl ki cüzidir ve bize ancak âleme irtibatımızın şuurunu vermektendir; mahduttur ve hakıykat vusule mâni'dir. Nitekim Cenabı Pîr :

عقل عقلت مغز و عقل تست پوست
معدۀ حیوان همیشه پوست جوست
عقل ضد شهوتست ای پهلوان
آن که شهوت می تند عقلش بخوان
بند معقولات آمد فلسفی
شهسوار عقل عقل آمد صنفی

Birinci beyitte : Senin aklının aklı iç, ve senin aklın ise post'tur. Hayvan midesi daima post arar.

İkincide : Akıl, Şehvetin zıddıdır. Kim ki şehvet tutar onda akıl okuma (yani arama)...

Üçüncüde : Feylezof ma'kulata bağlanıp kaldığı halde Mutasavvife (Akl-ı-kül) ün şehsuvarı olmuştur : buyuruyorlar. Yalnız şurasını kısaca izah edeyim : Şehvetin aklın zıddı olması mutasavvifenin (Akl-ı-Kül) dediği akla ma'tuftur. Yoksa akl-ı-maaş (yani maddî aklın) zıddı olmaz. Belki onun kamçısıdır. Çünkü şehvet, enerjinin en şiddetli kaynağı olmak itibarıyla cesaretin ve binnetice inkılapların zuhuruna sebep olur. Yalnız yüksek hakıykatler, yüksek tefekkürler için o hakıykatden bir engel olmaktadır. Çünkü şehvetin gözler döndürücü cebri karşısında asıl hakıykatî görmek mümkün olamaz. İşte Fahr-i-Evliya efendimizin şehveti akle zıd dimeleri bu noktadandır. Ne hacet, zâhirî âlemde de bu böyle değil mi? İnsanın yüksek kemâli şehvetin cebrettiği çok genç yaşta olmuyor. Akl-ı-kâmil biraz da yaş meselesidir. Yaş meselesidir amma ilimle tettebbü'le hakıykatın taharrisiyle geçen yaş meselesidir. Yoksa ârifi-hakıykat efendimizin :

پیر پیر عقل باشد ای پسر
نی سپید موی آن در ریش و سر

Buyurdukları veçhile akıl, yalnız sakal ve baştaki aklık değildir.

Hulâsa : Bu aklın ihata edebileceği şeyler ancak haricî âleme taalluk ederler. Psikolojiye göre akıl, ihsasların terkiibinden doğan bir id-

râk kuvveti değil mi?. Biz o halde beş hissin beş penceresiyle haricî âleme bağlıyız. Aklın kendini bilmesi ve nihayet bizatihi kendimizi idrâk için aklın aklını bulmak lâzımdır. İşte o vakit hasselerin mu'tâları olan beş hissi ve onun âksettiği mekân ve nihayet idrâk dediğimiz kışrî taakkuller hiç oluyorlar. O vakit ne hasse var, ne mekân var, ne de o mekân üzerinde düşünen akıl var. Hepsi helâk olmuştur. O vakit yalnız her şeyi muhit olan ben varım.

İdrâkini istediğim, bizzat bende mevcut. İşte buna kendini bilmek derler ki (من عرف نفسه فقد عرف ربه) deki irfan budur.

Nitekim ârif-i-hakıyat efendimiz:

بی حس و بی کوش بی فکر شوید

تا خطاب ارجی را بشنوید

تو مکانی اصل تو درلا مکان

این دکان بر بند و بکشا آن دکان

عشق را با پنج و با شش کار نیست

مقصد او جز که جذب یار نیست

Birinci beyitte: „İrcî, hitabını işitmek için hissiz, kulaksız, fikirsiz olmak lâzım, yani hasselerin mahsullerini eritmek gerektir.

İkinci beyitte: Sen mekânîsin, senin aslın lâmekândadır. Bu dükkânı kapa ve onu aç.

Üçüncü beyitte: Aşk beş hissin ve altı cihetin işi değildir. Bunlarla yâr cezbedilemez. Nitekim mekânın ref'i sadedinde :

زیر و بالا پیش و پس وصف تست

بی جهت ذات جان روشنست

buyururlar ki alt ve üst, ön ve ard tenin vafıdır. Ruşen olan can için cihetler yoktur.

O halde acaba bu nasıl kazanılır? Yukarda söyledik ki ilmin metodu tecrübedir. Tecrübe hasseleri, akli, terkihi zihniyeti icabettirir. Tasavvuf ise bunların hepsini kaldırıyor, ve bunların hepsinden geçmek talebinde bulunuyor. Çünkü maddî, ve ya tasavvuf ta'biriyle cüzî akıl vasıtasile ma'rifetullahı imkân yoktur. O halde hakikatın idrâk tarykı nedir?... Tasfiyei-kalp'tir, cezbedir, istiğraktır. Bununla İnsan cüz'den kül'le, hususiden umumîye girerek kesret biter, şuur, benlik Allah da müstehlik olur. İşte yol budur.

Şimdi gelelim Mevlânânın Avrupa feylezoflarıyla mukayesesine :

Yukarda söylenmişti ki İlim ve ya ilim felsefesi ile "Mistisizm,, başka başka esaslara tâbi'dir.

Tâ kadim Yunan'danberi bu iki cebhe mevcut olduğu gibi Avrupa filozofları arasında da "Mistik,, esaslara dayananlar ve ya her ikisini mezcedenler çoktur. Meselâ: Kadim Yunanistan'ın "Heraklit,, ve "Platon,,u bu ikisini te'lif ediyorlar. Mütעהhir filozoflar arasında ise meselâ: İngiliz filozofu (Lok-Locke 1632-1704), (Hum-Hume 1711-1776) İnsan dimağı bir (Tablraz) dan ibaret olup ihsaslardan gelen tecrübelerle aklın tekevvün ettiği, binâenaleyh müsbet ilim haricinde bir felsefe tasavvurunun gayrı ilmi olacağı iddia edilmekte olduğu halde buna karşı "İdealist,, lerden (Dekart-Descartes 1596-1650), (Kant-Kant 1724-1804), ve bilhassa (Malbranz-Malebranche 1638-1715), (Espinoza-Spinosa 1632-1677), (Berkle-Berkeley 1684-1753) gibi filozoflar daha ziyade "Düalist,, ve "Spiritüalist,, dirler. Asrımızın büyük mütefekkeri (Bergson-Bergson 1859) da nihayet müsbetçiler gibi düşünmeye imkân bulamamıştır ki kısaca bu filozofların fikirlerini şöyle bir gözden geçirelim :

Dekart — madde ve Ruh'u mahiyet itibarile birbirinden tamamen ayıran bir Düalist'dir. Dekart'ın çok yüksek felsefesinin esasını şöyle toplayabiliriz. Dekart, tecrübeyi ilmin esası addetmekle beraber ilmin üstünde zihni bir kemâl olduğunu ve onun hiç bir tecrübeye dayanmadığını beyan etmektedir. "Düşünüyorum,, binaenaleyh "varım,, dedikten sonra "Allah,, fikri de tecrübeye müstenit olmayarak zihne sâni olmasına göre "ALLAH,, da mevcuttur. Şu halde Dekart (hads)ı bütün malûmatımızın mebdai olarak almakta ve bizde tecrübeden akdem bir takım kablî ve vehbî (apriori-à priori) kuvvetlerin mevcudiyetine inanmaktadır.

Dekart havassımızın mu'tâları olan ihsasların şehadetine emin olmayacağımızı, nitekim hasselerimiz kapalı olduğu halde rüyada her türlü ihsaslardan müteessir olduğumuz halde uyandığımız zaman bunların hiç birinin mevcut olmadığını, halbuki tefekkürde böyle bir aldanma olmayacağını söyler.

Netice olarak şuna varıyoruz ki ilim ve ya ilim felsefesi aklın tecrübeye dayanmasile taayyün eder. Fakat idrâk eden aklın, bizzat kendi kendisini müdrîk olmasının yolu, ilmin tecrübe metodu değildir.

Görülüyor ki Dekart'ın ihsaslar hakkındaki görüşü Mevlâna'nın ve diğer mutasavvifinin yüksek sezîşleriyle tamamen mutabıktır. Nitekim Celâleddin Rumi'nin:

علمهای اهل حس شد پوز بند

تا نکیرد شیر زان علم بلند

His ehlinin yani hasselerin mu'tâlarına dayananların nihayet tecrübeye müstenit ilimlerinin kıymeti bir ağız bağından ibarettir. Onlar yüksek ilimden zevkyap olamazlar.

İdealist'lerden Berkle'nin düşünceleri de nihayet Dekart'ın fikirlerinin aynıdır. Berkle'nin (İftikâriye) diye şöhret alan felsefi mesleki de şöyle hulâsa olunabilir: Eşyanın bizâtihi bir hakikatı yoktur. Onların varlıkları bizim düşüncelerimizle kaimdir.

Şu görüş de mütesavvifinin söylediklerinin muasır bir ifade şeklin-
den başka bir şey değildir.

Sonra (Occasionnalisme) felsefesinin müessisi "Malbranş," ta aynı nok-
ta-i- nazarı şöyle ifade eder: Hasselerimiz vasıtasıyla aldığımız malûma-
tın eşyanın hakikatine nüfuz edemeyeceğini, bunlarla maddenin zâtî
hakikatini değil ancak bize olan te'sirlerini duyabiliriz.

Sebeup meselesine gelince : Daima sebep ile asıl illeti ayıramıyoruz.
Halbuki sebep, bir şeyin zuhuruna vesile olandır. Fakat o sebebin asıl
bir müsebbibi, bir illeti-fâiliyyesi vardır ki o, ALLAH'dır. Onun irade-
si olmadıkça bizzat hiç bir şey yapmağa, hattâ kolumuzu kılmıdatmağa
muktedir değiliz. Bu fikirler üzerine Cenabı Mevlâna :

کین سبب را زان سبب آورد پیش

بی سبب کی شد سبب هر کز زخویش

کردش چرخه رسن را علتست

چرخه کردار از نه دیدن ذلتست

Birinci beyit: — Bu sûrî sebebi o mânevî sebep getirdi. Hakîkî sebebsiz
sûrî sebep kendi kendine nasıl hasıl olabilir.

İkinci » : — Çerh'in deveranı dünyevî bir sebeptir. Çerh'i görüpte
çerh'i çevireni görmemek zilletir.

Spinoza'ya gelince : Bu filozof tamamiyle mütasavvife gibi düşünü-
yor. Madde ile ruhu tamamiyle birleştiriyor ve diyor ki : Cisim ve ruh
ALLAH'ın iki sıfatıdır. Binaenaleyh âlemde ALLAH'tan başka hakîkî
cevher ve vücut yoktur; her ne görüyorsak her şeyin zımnında o giz-
lidir.

Görülüyorki Spinoza ile mütesavvifinin "Vahdet vücudu," ara-
sında bir fark yoktur.

Kant'ın İdealizmine gelince : (1)

Numen, yani bir hakîkî cevher vardır ki tecrübe ile bilinmesine
imkân yoktur. Numen (şey-bizâtihi) dir, ve zâhir olan eşyayı bize tama-
miyle ızhâr eden odur. Kant'ın bu nazariyyesinde diğer İdealist'lerin
ifadelerinin bir diğer şeklinden başka bir şey değildir.

Bergson'a gelince : Yirminci asrın bu büyük mütefekkeri bu günün
Materiyalist ilim felsefesine karşı derin bir âksülâmel uyandırmıştır ki
felsefesinin esaslı hatlarını madde madde tahlil ederken (mecmuamızın
32 ci sayısında) bu felsefe üzerinde yaptığımız incelemeleri bir daha
gözden geçirelim :

I — İlmi bilgilerden başka bir bilgi daha vardır; Felsefî bilgi. Bilgi-
lerimize vasıta olan zekâdan başka bir bilgi kuvveti daha vardır : Hads.

Görülüyor ki Bergson, ilim ile felsefeyi mahiyet ve metodları itiba-
rile tamamen ayrı cebhelerden mütalâa ediyor. Çünkü ilmin dayandığı

tecrübe ve zekâ nihayet hâdiselerin tetkikiykinden ibarettir. Felsefî bil-
giye gelince : burada Bergson, felsefî bilgiyi ilim felsefesinden büsbü-
tün ayırarak felsefenin gayesi olan mutlak varlığa ulaşmak için yolun
ancak "Hads," olabileceğini ileri sürüyor.

II — Zekâ, yalnız dış âlemle uğraştığı çin bizzat kendini inceleme-
ye pek az zaman bulmuştur. Zekânın kendi kendini incelemesi derûnî
bir tefahhustur ki mahiyetini anlamak yolu ancak bu (Methode intros-
pective) le kabildir. Bunun için Bergson, şuuru iki cepheden mütalâa
ederek onun bir iç, bir de dış yüzü bulunduğunu; dış yüzü zekâ, ilim
ve mantık kısmı olup bununla madde ve cemiyet münasebetlerini temin
ettiğimizi ve burada dîma sebebiyet ve illiyet alâkalarının mevcut oldu-
ğunu, burada hürriyet değil muayyeniyet hüküm sürdüğünü söyler.

İç şuura gelince : İşte asıl (ENE) (le moi) budur. Burada zekâ rol
oynamaz. Görülüyor ki Bergson'un hulâsa ettiğimiz şu fikri mütesavvi-
fenin (aklı-kül = asıl varlık) addettikleri (ENE) nin daha vazîh bir
ifadesinden başka bir şey değildir.

Şuraya kadar felsefî fikirlerini pek kısa olarak söylediğimiz idealist
filozoflar bütün felsefî fikirlerinin esasını mütesavvifeden iktibas etmiş-
ler ve yahut meseleyi bu kadar sezebilmişlerdir. Yazımı bitirmeden
evvel şunu söylemek zaruretinde kaldım : Garibdir ki mekteplerimizde
Felsefe dersleri yalnız Avrupa filozoflarının fikirleri üzerinde bir mü-
nakaşaya münhasır kalmakta olup İslâm mütesavvife ve filozoflarının
hiç bir eseri ve hiç bir felsefî fikri eski ve mübhem ifade tarzından
kurtarılacak muasır bir lisan ve fikirle yepyeni bir tarzda ortaya ko-
nulmamıştır. Buna şiddetle muhtaç olduğumuz kanaatındayım.

Derin düşünen sade Garp değil, bütün kemâliyle Şark'tır. Anlaya-
madığımız için nihayet bir hülyâ gibi telakki ettiğimiz tasavvuf bilhassa
ahlâkî cebhesi itibariyle bu günkü Cemiyetin istediği ve arayıp bulama-
dığı bütün kemâli kendi üzerinde taşıyor. Temenni olunur ki Mevlâna'nın
büyük Mesnevisi başta olarak Şark'ın daima Garb'ı hayran eden ve
bunun için Garp'ta bir Müsteşrikler sınıfı vücade getirmeğe sebep olan
diğer büyük dâhilerinin de eserleri muasır bir lisan ve ifade ile terceme
edilerek fikir erbabının gözleri önüne konulsun. Bu hareket ilimde,
felsefede, ahlâkda yeni ve derin bir inkilâbın vücade gelmesine sebep
olacaktır.

(1) İdealistlerin fikirlerini alırken büyük mütefekkerimiz M. Şemseddin'in (Felsefî
Ülâ) eseri yegâne me'hazim olmuştur.

M E V L Â N A

Muhammed Celâlüddin-i-Rumî..

İsmi bile kalblere hürmet ve mahabbet ilka eden bu merdi-celilülkadır hakkında benim gibi bir abdi adîmülkemâl ne söyleyebilir?.

Mutlaka bir şey söylemek lâzımsa hazreti Câmî ile hemâvâz olarak :

« من چه گویم وصف آن عالی جناب » « نیست پیغمبر ولی دارد کتاب »

beyit-i hakgüyânesini inşad ederim.

Şem'in etrafında dönen pervaneler, âfitabın önünde cilvesâz olan zerreler, mâhitâbın zıyasından renk alan zehreler gibi asırlardan beri O Şems-i irfanın envâr-ı feyzâfezziyle tâbân ve :

« کوردهن صانیرکه صفادن ساع راه ایدرم » « دوتر دوتر باقارم کوی یارہ آہ ایدرم »

zemzemesile cûşân olan âşıkların incizabları - Şems'in ebediyyen söneceği güne kadar - devam edecektir ki Hazretin büyüklüğüne bundan büyük bürhan olamaz.

Büyüklüğünü yalnız hâliyle deyil, kaaliyle de isbateden bu kemâl-i mücessem - «وحی حق والله اعلم بالصواب» mealine mâsadak olan Mesnevî şerifi de kıymet ve şerafetini, manzumei-kâinatın târümâr olacağı güne kadar muhafaza edecektir.

« بندہ سی بویہ اولور حضرت شاه رسلک »

Dinî, tasavvufî, felsefî, hikemî ve ahlâkî nice hakayik ve dehayik ihtiva eden o kitab-ı müstetab, mülğa mevlevihanelerin höclerinde ve kütüphanelerin raflarında nisyana mahkûm olacak eserlerden değildir. - En muhteşem İlim âlemlerinde mevkii istifadeye konacak, en muazzam Üniversite'lerde okunacak bir âbide-i dehâdır.

İslâm'lığın ve Türk'lüğün, muazzez vücudü ve mübarek eserleri ile daima iftihar edeceği muhakkak olan Mevlâna Celâlüddin'in celâlet-i kadr-ü-şânını, bizim gibi naakıslardan değil, en büyük kâmillerden dinlemelidir. Veliyyi ekmelin :

« در نیابد حال پخته هیچ خام » « پس سخن کوتاہ باید والسلام »

beyiti-hakıyat-ittisamiyle hatmi mekaal itmeyi muvafıkı edeb görürüm. Fâtiha, hâtıme olsun.

18 Mart 1943

İbnül Emin

MAHMUD KEMÂL

HAZRETİ MEVLÂNANIN RESİMLERİ HAKKINDA

Prof. Dr. A. SOHEYL UNVER

Tıb tarihi enstitüsü Direktörü

Mevlânayı sevmeyen ve ona hürmet etmeyen bir Türk tasavvur edemem. O yalnız Türk münevverlerinin değil herkesin sevgilisidir. Zira o ince ruhlu büyük insan kendi mesleğine sâlik olanlarda incelik aramıştır. Çünkü ruhun en derin ve hassas noktalarından gelen bu meziyeti sözlerinden hallerinden anlamak kabildir. Eğer müteakip asırlarda onun resmini yapanlar bütün eserlerini okusalar muhakkakki onu rasgele bir sakallı ve yaşlı bir insan şeklinde göstermezler, ruhundaki inceliği fırçalarından akıtarak resimlerinde de gösterebilirlerdi. Eskidenberi eserlerinden anladıklarımızı resimlerinden de anlamak ister ve resimlerini toplamağa heves ederdik.

Nihayet 1341 (1925) senesinde Millî mecmuanın 42 - 48 sayılarında Mevlâna'nın aramızda yaşayan aslından gelen her veçhile hürmete ve sevilmeğe lâyık torunlarından Şahabettin (Uzluk) un «Türk nakış tarihinde mevleviler» makaleleri silsilesi imdadımıza yetişti. Mevlâna'nın resimleri mahiyetini oradan öğrendik. Biz de araştırmalarımıza devam ettik. Ancak bahsettiği resimlerin kısmen asıllarını görebildik. Bulduklarına ve yazdıklarına mâlesef yeni bir şey ilave edemedik. Yalnız makalelerinden bahs mevzuu olan ve buraya renkli olarak (1) konan Mevlâna resmini Osman Erginle beraber Beyazıt medresesinde kurulan şehir ve inkilâp vesikaları müzesine aldırmağa o zaman müzenin idare heyetinde bulunmamız dolayısıyla vesile olduk. Türk minyatürü üzerine 7 senedir güzel san'atlar akademisi Minyatür talebesile devam eden araştırmalarımız bize 2 tanede Şems Tibrizi'nin resmini kazandırdı. Bunlardan birisini tarihimize koyuyoruz. Tarihimize daha yüksek malûmat katamazsak ancak yüksek mimar ve şehirci Şahabettin Uzluğun yazdıklarını sıralamış olacağız. Bunu bildiğimiz içindirki kendilerinden müsâde aldık. Lâkin bu mevzuun kendi kalemlerinden çıkmasını beklerdik. Bunu da bize bıraktılar (El emrû fevkaledep) diyerek söze başlıyorum.

Zihnimi kuralayan bir nokta vardı? acaba Mevlâna'nın hayatında yapılmış resmi yokmu diyorduk; zira bu açık fikirli, ince ruhlu şâir ve mutasavvıfımızın resmi olmalı idi. O herşeyi kalemile tasvir edip dururken neden bir fırça onu nakşetmesin? İslâm Türk devletlerinin itilâsı asırlarında resim yaptırmaya bir mânî yoktu. Konyanın o asırlarda Konya kalesinin kapı ve kuleleri bile süsleri arasına İnsan resmini koyuyordu, İnsan şeklinde melek resmi yapıyorlardı. Kitaplarda da İnsan resimleri buluyorduk. İstanbul kütüphanesinde de resimli Selçuk eserleri sayabiliriz. Böyle serbest düşünceli itilâ devirlerinde resimlerimiz kaybolması hesabile elimize az gelmiştir. Mevlâna'nın yaşadığı asırda birçok

(1) Renkli yaptırılmadı.

ressamlar da vardı. Kendi muasırlarından.. "Aynüddevei Rumî, yi (I) buluyoruz. "Resim yapmak,, da ikinci mâni addolunuyordu.

Menakıbül Ârifine göre Aynüddeve, Mevlân'ın bir kâğıt üzerine gayet güzel resmini yapmak istiyor. Mevlâna da eğer kaadirse resmini yapsın diyor. Aynüddeve eline kâğıdı alıyor. Mevlâna ayakta. Nakkaş bakarak latif bir surette resmini yapıyor. Lâkin onu benzetemiyor. Bir kâğıt daha istiyerek tekrar resmini yapıyor. Yine başka bir şekilde görüyor, Her sefer ayrı bir halde olunca 20 defa yapıyor, hiç biri diğere ve aslına benzemiyor, Ressam kendinden geçerek, kalemlerini kırıyor, Mevlâna bunun üzerine :

Ah bi rengü binışan ki menem
ki bih binet mera çünan ki menem
... (Divanı kebir)

Gazelini iyrâde başlıyor. Aynüddeve yaptığı resimleri benzetemediğine giryan olarak huzurdan çıkıyor. Bu resimli kâğıtları hizmet (gürcü) hatuna götürüyorlar. O da hepsini bir sandığa koyarak saklıyor ve nereye giderse götürüyor. Bu gürcü hatun Mevlânaya mensuptu. Onun şevki ateşle yanardı. Mevlâna'nın resmini elde etmek istemişti (2).

Bir arada saklı olan bu 20 resimden hiç birisi ele geçmemiştir. Resimde Mevlâna ayak üzerinde durmuştur. Bunlar bu gün nerededir, ne olmuştur bilinmiyor, lâkin bir gün bu tavsif iyi bilinecek olursa belki eski bir albüm ve kitap içinde bu kabil bir resim çıkabilirse ilim ve san'at âleminde her halde büyük bir hâdise olur. Bugün bu resimlerden maalesef mahrum bulunuyoruz. Mesneviyi ibda' eden bu yüksek adamın bugün elimizde bir resmi olmalı idi. Her ne kadar kendi Mesnevi'si yaşayan ve ölmez bir Mevlâna ise yani nasıl ta kendisi ise resmi de onun ta kendisi olmalı idi. Mevlân'ın şimdi asıl resmi olmayınca sıra ile yazacağımız resimler başkalarının Mevlâna'ya atfile mesnevi yazmalarına benzer. Her hangi bir mesnevi nasıki Mevlâna'nın olamazsa elde mevcut resimler de maalesef onun değildir.

Mevlân'ın resmini yapanlar bir defa ondan bahseden (Menakib)i olsun okumamışlar veyahut resmini yapacak olanlar onu iyi tavsif etmemislerdir. Binaenaleyh altına "Mevlâna,, yazılan her hangi bir resim ona izâfe edilmiştir. Bu resimlerde Mevlân'ı hatırlatan ancak onun isimidir. (3).

Şimdi Mevlâna'ya ait olduğu rivayet edilen resimlere gelelim : I: Tahran'da Şah'ın hususi müzesinde bulunan Mevlâna resmi. Bunun bir fotoğrafı İhsan Mahvi beyde çıkmıştır. Resim deri üzerine boya ile yapılmıştır.

(1) Rumî tabirinden bu ressamın Anadolulu olduğunu anlıyoruz. Rum, Anadolu demek olduğundan Rumî de Anadolulu manasına gelir.

(2) Şahabettin Uzluğun tetkiklerine göre: Gürcü hatun ikinci Gyasüttin Keyhüsrev'in kızı ve Muinüddin Pervane'nin haremî idi.

(3) Gönül arzu ederki Mevlâna'nın resminin yapılmasına yarayacak bir tavsifi neşredilsin .

Mevlâna bu resimde çömelerek oturmuş bir vaziyette sol eli yüzünde, sağ elile dizini tutuyor. Arkasında kollu bir hırka, başında sivrice bir külâh. üzerinde önden yanlara doğru genişleyen destâr sarıdır. Düşünceli bir tavır gösteriyor. Kaşları hafif ve uzun, gözleri büyükçedir, Bıyık ve sakalı seyrek ve uzundur. Karşısında Şems Tebrizi var. Levhada, dere, ağaçlıklar arasında evler ve ufukla biten dağlar görülüyor.

II: Bayezid'de Umumi kütüphanede, Bezmi-Âlem Valide sultan tarafından vakfedilen kitaplar meyanında resimli ve müstesna güzellikte bir Mesnevi nüshası vardır. 1266 (1849) da vakfedilen bu kitap 1018 (1609) da yazılmış ve binaenaleyh resimleri de bu tarihten pek az sonra yapılmıştır. Tıb tarihi enstitüsü fotogrefile, bundan 5 sene evvel mezkûr kütüphanenin fâzıl ve allâme hafızı-kütübü İsmail Sâib efendi hoca delâletile resimlerini aldık. İlk resim Mevlân'ındır. Başta ve etrafında ince ve klasik bir tezhip vardır. Mevlâna burada bir bahçede yüksekçe bir sedir üzerinde oturmuştur. Arkada ağaçlı bir bahçede, bahçeyi, oturlan taşlıktan ayıran bir parmaklık görülüyor. Tam Mevlân'ın arkasına bir çınar ağacı, önüne de 8 köşe bir havuz teadûf ediyor. Havuzda bir ördek ve etrafında da Mevlâna'yı dinleyen birçok İnsan var. Mevlâna'nın başında sarık sarılı, Dalyası sol omuzuna sarkmış. Bu resim de Mevlâna'nın malûm olan şemailine, yani Mevlâna'ya benzemez, (resim I).

III: Yine Bayezid kütüphanesinde 5017 N. Mevlâna'nın ve Şems Tebrizi'nin bir albüm içinde resimlerini buluyoruz. Bunları da bize üstad İsmail Sâib Sencer gösterdi. Bu resim Ahmet Kemaleddin paşanın Tahran sefirliği zamanında İran nakkaşlarından birisine yaptırılmıştır. Bu da Bezmi-Âlem Valide sultan vakfındandır. Nakkaşın ismi malûm değildir. Mevlâna'nın şemailine yani kendisine benzemez. Mevlâna oturmuş ve sol tarafa eğilmiştir. Destarlı sikke; omuzlarını aşacak kadar saçlı ve uzun sakallıdır. Sakalları siyah ve arkasında Tennure mevcut. Resim muşamba üzerine yağlı boya gibi yapılmış ve üzeri cilalanmıştır. Bu cihetle resmini alamadık ve bu yazımıza koyamadık. Mevlâna resimde bir seyyah tarzında gösterilmiştir. Değil Mevlâna'yı göstermesi hattâ (Yeşil ağaçlar altında sevişen bir âşık, ne de mütefekkir bir âlimi tasvirden) de uzaktır.

Mevlâna'nın resmini bu albümden çıkarmadık. Lâkin Şems-Tebrizinin resmini verebileceğiz. O da bu albümdedir. Mevlâna burada dizlerini dikerek yere çömelmiş. Arkasında basit bir entari var. Sakal ve bıyıkları muntazam, saçları uzamış, başında bir takke görülüyor. (Resim 2). Şems-Tebrizi'nin Topkapı sarayında hazine kütüphanesinde (Revan odası 408 N.) bulunan albümden Şems'in bir resmi daha var. Şems burada ayakta, sakal ve bıyiksız bir genç halinde gösterilmiştir. Şems'e benzer hiç bir tarafı olmadığından buraya koymadık. Lâkin (Hazreti Şems-Tebrili Kud-dise Sirruh) yazısı üzerinde okununca resim üzerinde biraz duruluyor. Bir Türk minyatürüdür. Başında tavsifi güç, uzun taç gibi bir takke vardır.

IV : Konyada Mevlâna kütüphanesinde saklı resimdir. Millî mecmuada (N. 44. 1341) neşrolunmuştur. 1255 (1839) da Halep mevlevî Şeyhi Abdülgani dede İstanbul'da bulunurken Topkapı sarayındaki hazinayı ziyaretinde Mevlâna'nın bir resmini görüyor, onn istiyor. Abdülmecid'in hazine muhafızı tarafından hediye ediliyor. 1284 (1867) de İran'dan Halep mevlevihanesine misafir inen bir nakkaşın delâletile örneği alınıyor ve Konya'ya gönderiliyor. Bunu üstad Şahabettin Uzluk görmüştür. Hâlen Konya'da kütüpanede emanetler arasında saklı bulunmaktadır. Bayezid kütüpanesindeki resme biraz benzer, Sulu boya ve renklidir. Burada Mevlâna yere oturmuş ve dizleri kalkık olarak gösterilmiş ve ellerini dizleri üzerinde kavuşturmuştur.

V : Bu yazımıza renksiz olarak konan resimdir. (*) (resim 3) Yenikapı Mevlevihanesinde Şeyh Osman efendiye sultan Abdülmecit tarafından hediye edilmiştir. Bu resim enson, dergâhın Şeyhi Abdülbaki efendiye intikal ediyor. Vefatından sonra küçük bir macera geçiren resim bugün İstanbul şehrine mâledilmiş bulunmaktadır, (1). Bayezid'de şehir ve inkilap eserleri müzesinde teşhir olunmaktadır. Ressamı malûm değildir. Aslı renklidir. Zamanını da tayin güçtür. Resmi makaleye koyduğumuzdan tavsif etmiyoruz. Sol yukarı köşede Reyhani sülûsle (Hazreti Molla Hünkârın tasviri-şerifleridir) cümlesini buluyoruz.

VI : Mevlâna'nın diğer bir resmini «Arnold. W T. S. nin (2) Painting in İslâm» eserinde buluyoruz, (Şekil 4). Zerkub-ü-Konevi (Konyalı Altın döğücü) nün dükkânı önünde Mevlâna'yı ayaklarında kapanan bir zat ile beraber görüyoruz. Resim aslında renklidir. Safei'lere mahsus sarığı hâmil birisinin resmedildiğine göre o devirde yapılmış resimlerdenidir.

Resimlerin izahı:

Şekil 1 — Bayezid Umumi kütüphanesinde Mesnevi nüshası başında Mevlâna'nın resmi.

Şekil 2 — Şems-Tebrizi (Bayezid Umumi kütüpanede 5017 N. resim mecmuası)

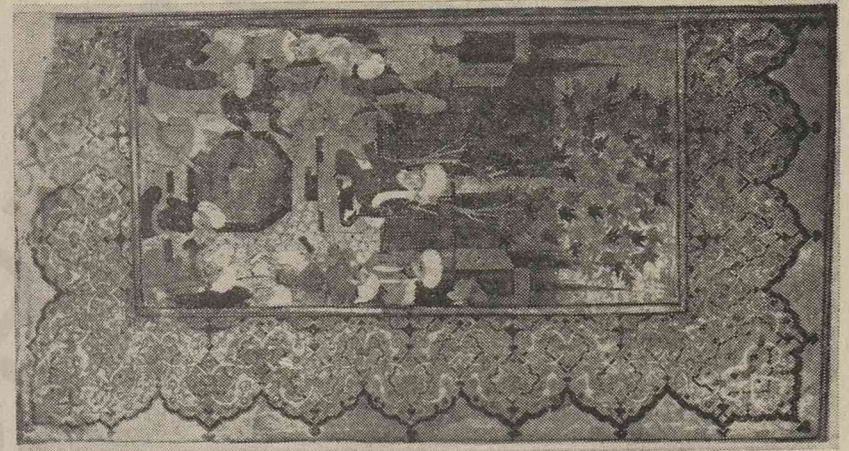
Şekil 3 — Bayezid'de Şehir ve İnkilâp eserleri müzesinde Mevlâna'nın minyatürü.

Şekil 4 — Mevlâna Zerkübü-Konevi dükkânının önünden geçerken (Arnould eserinde)

(*) Resmin aslı renklidir

(1) Bu resim renkli olarak "Dr. Süheyl Ünver-Türk minyatüründe tarihi simalarımız. Güzel san'atlar N. 2. 1940,, renkli ilâve edilmiştir.

(2) Ünüvesite kütüphanesi nüshası.



(RESİM : 1)



(RESİM : 2)

MEVLÂNA CELÂLETTİN

Yazan:

H. KARAGÜLLE

Konya Mebusu

Miladî 13., Hicrî 7. ci asır; Ortaçağ'ın sonlarını teşkil ediyordu.

Asya, küçük büyük bir takım dinlere, medeniyetlere, harplere, cenklere sahne olmuş; yığın, yığın ideolojiler zuhur etmiş ve batmış ve nihayet büyük dinlerin birbirini red ve inkâreden büyük hâdiseleri baş göstermiş; evvelki küçük kümelerin küçük ideolojiler ve küçük menfaatler kavgaları yerini; ülkeler dolusu insan kalabalığının milyonluk ordularının büyük harplerine terk etmişti.

Dinler; büyük çapta ilimlendirilmiş; ilim, felsefe gibi fikir hareketleri sistemlenmiş; İslâm ve Hristiyan ideolojileri üzerinde ilim dahi müt-hiş bir "Salıb ve Hilâl," muharebesine koyulmuştu.

İslâmî ilimler hristiyanlığı ve nasrânî ilimler de islâmlığı çok mükemmel tanımıştı.

Maddî ve mânevî kuvvetlerin çarpışması halinde devam eden bu harpler; dünyanın zamana göre en mamur ve en medenî haritası olan Akdeniz havzası başda olmak üzere Avrupa, Küçük Asya, Afrika, Arap yarımadası ve hattâ İran ve kısmen Orta Asya'yı maddeten ve ma'nen bitgin bir hale sokmuştu.

Büyük din kavgaları cereyan ederken bittabi her iki taraf da iç siyasetlerini ihmâl ettiğinden Avrupa'da "Feodalizm", Türk ve islâm illerinde de Emir'ler, Melik'ler ve Bey'ler almış yürümüşlerdi.

Bilhassa Türk illerinde bu hal maateessüf acı bir iftirak ve parçalanmanın tahakkukuna sebep olmuştu.

Bu parçalanmalar maddî sahada olduğu kadar ma'nevî sahada da tesirler yaratmıştı. İhtiraslar kükreymiş, ahlak ve seciye bozulmuş, tezevirler ve ifsatlar olanca hızıyla şahlanmıştı.

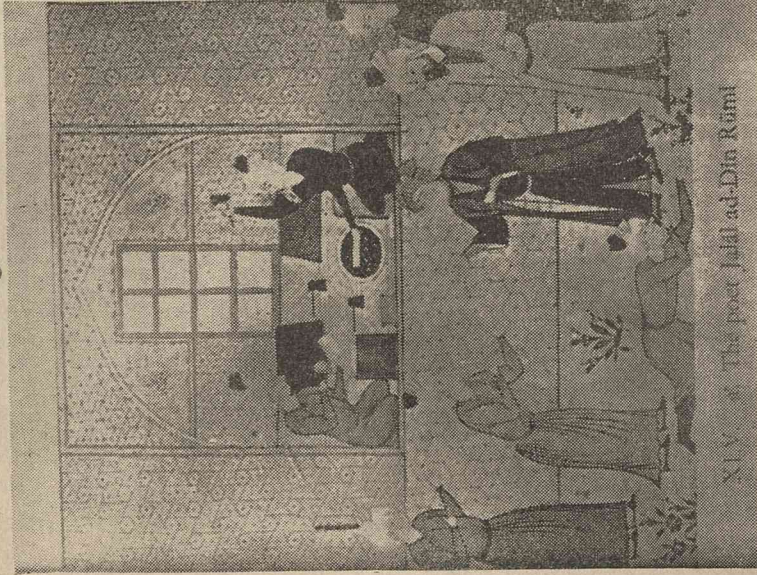
Orta Asya'nın güzide ailesi "Hatip Oğulları,"nın darma dağınık edilip bir kısmının sürgün edilmesi de bu ahlaksızlıklardan doğmuştu.

Sultanülulema Bahaeddin - Veled'i; oğulları Alâeddin Yedi ve Celâleddin Beş yaşlarında iken öz yurdundan bütün efradı - ailesile hicrete mecbur eden ve gurbet, gurbet; diyar, diyar vatan - cüdâ halde gezdiren de bu zulümler ve ahlaksızlıklar değil miydi.

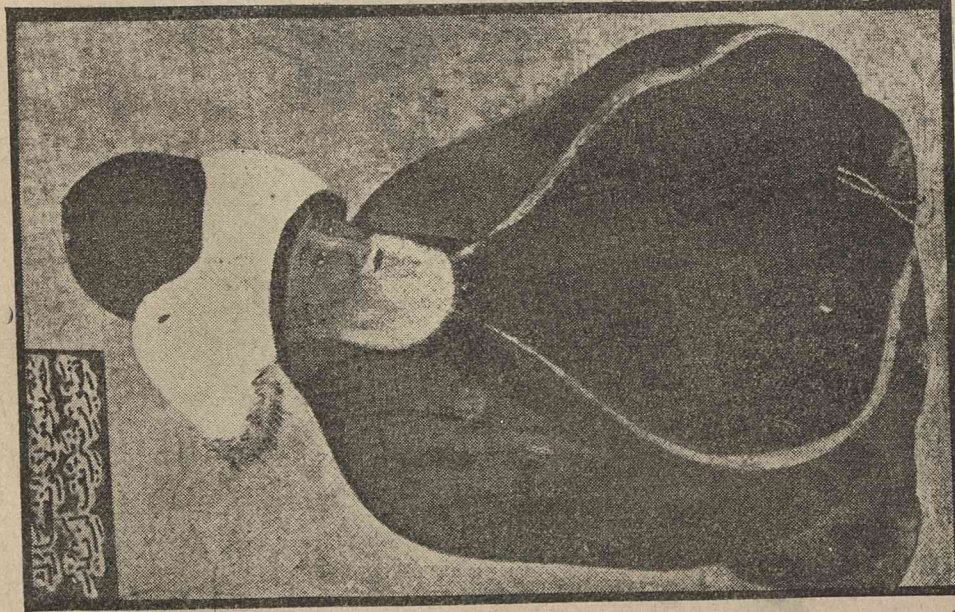
Mevlâna Celâleddin işte bu aile ızdırabı içinde büyümüş bir "melâl genci," idi.

Onun büyük ve ma'nevî kudretinin hangi istikamette inkişaf edeceğini az çok bu şartlar ta'yin etmiş gibiydi.

Celâleddin Haleb'de, Şam'da, Konya'da yolda ve sokakta ilim ve kemâl uğrunda yorulmıyan bir cehd içinde çalışırken onun içinden çıkmıyan tek şey; (reziletlerle nasıl mücadele etmeli?) idi.



(RESİM : 4)



(RESİM : 3)

Ö, beş yaşından itibaren Şahabeddin - Sühreverdi, Feridüddin Attar, Muhiddin - Arabî; babasının maiyeti ve sonradan kayınbabası olan Lâla Şerefeddin, Kemaleddin İbni - Adîm ve daha bir çok Şam ve Halep âlimleri ile Konya'da Bürhaneddin - Muhakkikî - Tirmizî, Sadreddin - Kunevî, Şeyh Salahaddin - Zerkûp, Şems-i Tebrizî, Hüsameddin Çelebi gibi bir çok âlimlerden ve mütesavvıflardan iktisabı - Kemâl ve füyuzat etmişti.

Bizzat ve bilvasıta topladığı ilimlerinde yardımıyla o, kırk yaşına kadar şu kanaat ve inanca varmıştı.

- 1: — Huda halikulhayırdır
- 2: — Dinler ve Şeriatler dünyevî ve uhrevî saadet ve selâmeti - beşeriye içindir.
- 3: — İnsanlar hikmeti - hilkate uygun bir ahlak ile muttasıf olmalıdır.
- 4: — Marifeti - nefsi, marifeti - külliye isâl eden tehzibî bir vasıta
- 5: — Bu bir kaç günlük hayat içinde insanların birbirlerinden çekmekte oldukları azap ve ıztıraplara son verecek bir iç temizliği lâzımdır.
- 6: — Dinler, hükümdarlar, fertler, eyiler ve hattâ kötüler barış halinde yaşayabilirler.

Bu hükümlerinin bir kısmında müşarünileyh ülemayı - zahireden ayrılmıştı. O, şöyle düşünüyordu,

1: — İnsanların Tanrı ile ve yekdiğerleriyle olan münasebetlerinin ilâhî bir âhenk ile tam izahı lâzımdı. Bu izah derunî bir nizam temin etmelidir.

Bu nizam için müeyyide ne sert ve ne de kanunlar karakterinde olmalıdır.

2: — Şer'in enzara ve teşvika ait hükümleri sonraki meseledir. On-
dan önce derunî bir "Kontren"e ihtiyaç vardır.

3: — Bunun için, menfaat ve ihtiras, kin ve intikam şaibelerinden uzak önderlere ihtiyaç vardır. Onlar sözlerin en belîğini söylemeli, hareketlerin en cazibini yapmalı ve fakat kalabalığın insan haysiyetile mahiyetini de aslâ unutmamalı

4: — İnsanların nâ - kabili - içtinap olan celbi - menfaat def'i mazarat insiyaklarını kâmil bir vicdan sisteminin mutlak murakabesine terk etmek ve istisnasız bütün fertleri vicdanlarile daima baş başa bulunduran bir iç itiyadı halketmek.

5: — Müzik, Raks, Şiir gibi zevk ve neşe vasıtalarını da cemiyetin oluşmasına mânî vasıtalar olarak kullanmak.

6: — Bahadırılık, yigitlik, çalışmak, ilim gibi beşerî hayat şartlarını aslâ ihmâl etmemek.

Onun bu ana prensiplerinde İsmailî mezhebine sâlik olduğu rivayet olunan Şems'in (*) tesiri olması lâzım gelir.

(*) İsmaililer bir nevi İslâm "Ümanist"leri idi.

Celâleddinin "Divanı - Kebir"inde coşkunlukları müstesnâ, bütün eserlerinin ve hele Mesnevî'nin ruhunu bu esaslar teşkil etmektedir.

Celâleddinin Tasavvufu:

Mevlâna'dan değil, müslümanlık ve hristiyanlık devirlerinden çok zaman önceleri tasavvufu ve bazı tarikatlarını tasavvuf tarihinden öğreniyoruz.

Celâleddin bu tarihe vakıf olduğu gibi tasavvufun bütün tarikatlarına yolu ile erkânı ile vaakıf idi. Aynı zamanda sofiiyenin en büyüklerinin de tesirinde idi. buna rağmen onun muayyen her hangi bir tarikata sâlik olduğu da anlaşılmaktadır.

Onun, belli başlı itiyatları tanzim edilerek, namına izâfe edilen «Mevleviyye» tarikatının Hüsameddin çelebi ve oğlu Sultan Veled taraflarından ihdas edildiğini ve bazı mübtediat dahi ilâve olunduğunu kabul ediyoruz.

Mevlâna Celâleddin'in hayatına göz attığımız zaman; onun dâhî âlimler yetiştiren bir Türk aileden geldiğini anlıyoruz.

Babası Sultanülulema Muhammed Bahaeddin Veled düpe düz bir Hanevî âlimidir. Oğulları Alâeddin ve Celâleddini de aynı yolda büyüt-müştür. Ancak Celâleddin'in yaradılışındaki büyük kabiliyyet sayesinde hicret yolunda babasının temas ve tesadüf ettiği büyük mütesavvif ve âlimlerin tesavvufi tesirlerinde kaldığı şüpesiz olmakla beraber, O Konya'da şimdi dahi «Merecelbahreyn», denilen mahalde "Tebriz'li Şems.", ile olan meşhur mülakatları ile başlayan münasebetleri neticesinde hayatında hasıl olan değişikliğe kadar "Clasique", tahsil ile meşgul olmuş ve binlerce talebeye Fıkhi - Hanefi, tefsir ve Hadis okutmuş, esaslı bir tasavvuf tezahürü göstermemiştir.

Onun bu amel yoluna göre itikatta mezhebinin de «Mâtürîdî», olması icab etmektedir. Esasen "Tabakat", kitapları Mevlâna'yı Ulemayı Haneviyye'den gösterirler.

Tebrizli Şemseddin ile olan münasebetinden sonra birden ateşlenen «tasavvufî aşkı» parlayınca kadar, tasavvuf ilminde dahi yücelik mertebesinde idi.

Çünkü, Feridüddin Attar, Muhyiddin - Arabi, Burhaneddin Muhakkikî Tirmizî, Sadreddin, Salâheddin - Zerkûp, Şems Tebrizî..... ila.. gibi tasavvuf dâhilerinin tesirinde idi.

Bunların hepsi hakkında müşarünileyhin büyük ta'zim ve hürmet hisleriyle meşbu' olduğu anlaşılmaktadır.

Muhyiddinî Arabî, Genç Celâleddin'in kısmen hocası ve kısmen Celâleddin onun müsahibi gibi olmuş.

İbnülabî hakkında:

اندر جبل صالحه کانیست ز کوه

مادر طلبش غرقه دریای د مشقیم

«Cebeli salihâ içinde gevherden bir hazine var biz onu bulmak için Dımışk (Şam) denizinin dalgıcı olduk» der.

Şeyhi ekber dahi:

صح عندالناس انى عاشق

غير ان لم ير فوا عشق لمن

«Benim mükemmel bir âşık olduğum halk yanında belli oldu. Fakat aşkımın kime olduğunu anlayan olmadı.» beytini Mevlâna'ya nisbet ederek (*) «aşkı-mutlak», bahsinde onunla istişhat eder.

Babası Sultanülulema Bahaeddin Veled'in bir mutasavvif bulunduğu ve oğlu Celâleddini de o yolda büyütüp okuttuğunu hattâ babasının bu telekkisini çekemeyen Fahreddin - Razi ve Reşidüddin - Fenaî gibi zevatın tesirile Mehmet Kutbüddin Haarzem Şahın gazabına uğradığını rivayet ederler

Hatıp Oğulları ailesinin Horasan'dan (Bizzat) sürgün edildikleri muhakkak ve bunun da elbet sebepleri vardır.

Fakat bu sebepler her halde bu büyük âlimlerin telkinlerindeki farklardan ziyade başka sebepler olması lâzım gelir.

Bu üç âlimin her üçü de ehli - zâhirden olup birbirlerine nazaran bir sülûki - dalâlet telekki edilebilen her hangi bir mezhep ve tarikata sâlik değillerdi ki aralarında böyle hayati bir ihtilaf olsun.

Bunlardan yalnız Fahrüddin - Razi'nin mezhebinin Şafii olması, yani ameldeki mezhep ihtilafı, bir ihtilaf sayılamaz.

Zira İslâm'da amelî mezheplerindeki ihtilaf, diğer ideolojilere örnek olarak takdirlere değen müteakabil hürmet görürdü.

Hatıp Oğullarının başlı başına birer şöhret olan dâhî çocuklarını çekemeyenlerin tezviri ile arada bir fitne uyandırmaları ve Sultanla aralarını açmaları muhtemeldir.

Maahaza onlar hiç bir şeye karışmasalar dahi büyük şöhretleri onlar için elbette âfet olurdu.

Celâleddin'in genç yaşından itibaren zamanın en büyük tasavvuf üstatlarının te'sir ve telkininde kalması ve bunların bir kısmından tasavvuf tahsil etmesi kendisini büyük bir mutasavvif yapmıştı. Buna rağmen babasının sağlığında tasavvufî tezahürler göstermemesi babasının telekkiyatını incitmemek için olmalıdır.

Çünkü hükümleri sert olan ehli - zâhir yanında rindâne bir tasavvuf yolu ta'kibi güç olurdu.

(*) Bu beytin Ebunüvas'a ait bir şiirden alındığını tahmin ediyorum. Hattâ baş tarafı da hatırımda kaldığına göre şöyledir:

كنت عبداً لك من غير الثمن

من رأى روحين عاشاً في البدن

غير ان لم ير فوا عشق لمن

يا غزالاً بين غزالان الين

روحه روحى و روحى روحه

صح عندالناس انى عاشق

Sultanülulema Bahaeddin Veled'in vefatından ve Celâleddin'in Şems ile olan münasebetinden sonra oğlu Alâeddin Mehmedin bile babasının tasavvufî tezahürlerinden memnun olmadığı da muhakkaktır. Celâleddin'in Şems-i- Tibrizî ile başlayan münasebetinden sonra onun hayatındaki değişimleri Şems'in te'sirine veren aile ekseriyeti bu halden müteessirdi. Hattâ Alâeddin Mehmed'in, Şems'in güyâ babasını çileden çıkartıp sivad - tedrisini darma dağın ettiği için Şems'i bizzat mumaileyhin öldürdüğü veya öldürttüğü gibi bir rivayet bile vardır.

Bunlardan anlaşılıyor ki Sultanülulema Bahaeddin Veled mutasavvifden değildirki Fahrürrazi ve Reşidüddin Fenaî ile aralarında bu sebepten doğmuş bir ihtilaf olsun.

Amma Celâleddin böyle değildi. O ötedenberi tasavvufî bir yol üzerinde dahi çalışıyordu.

Ancak bir tarikate intisab etmemiş ve bir tasavvuf kitabı da yazmamış idi. İlmi çalışmalarının kuvvetli tarafı «Hanefî», ve «mâtürîdî» mezhepleri esasî üzerinde idi.

Acem, Arab, Türk, Yunan; dillerine ve edebiyatına hakkıyla mutasarrıf olduğu gibi Süryanî, İbranî ve hattâ Hindu dilleri de bildiği şüphesizdir.

Daha bir kaç yaşında iken «Nişapur»da yaşını soran Feridüddin Attar'a «Huda'dan bir yaş küçüğüm» veya «Huda'dan bir yaş büyüğüm» (*) deyecek kadar maaliyatı idrâkde olgunluk gösteren bu zâte; esas itibarile kırk sene mu'tad derslerle iştigalinden sonra «Divanı - kebir»de 97900 ve «Mesnevî»de 25 - 26 bin küsur beyti bir selsebil gibi çağlatan sâik ne idi?

O, Divan'da kendisini ve yolunu aramış, Mesnevî'de ise kendisini ve dâvasını vermiştir. Mesnevî'de nefse hitabetmiş, içtimai müesseselere dokunmuş, Hükümdarlara, Vezirlere yol göstermiş. Ve zamanın bütün hayır ve şerrine el koymuş, İlâhî tefekkürlerle muhat olan hükümlerle dinlerin ve an'anelerin üstünde beşerin melâl ve ıztırabını terennüm etmiş, ve nihayet «vücudü - mutlak» da fenâ bulmuş ve susmuş: «söyliyemeyeceğim, mesnevinin söylemediğim ve yazmadığım tarafları daha büyüktür», demiş.

O, «Ahlakî-âlâ» vasatından yükselen ve tevhitten vahdete giden derunî bir cehd ile (lem'a-i- işrak)a, «Forme Suprem», e, (berki - te'yid) «Forme induvitive» denilen ma'nevî bir saltanat tahtgâhına kavuştu.

Bu tecelliden sonra onu bir zâhid değil rind, münacatçı değil ahlak ve ruh şarii buluyoruz.

Şeriatin Ehli - zahiri müziği, rakı, teğanniye ibadet âyinine sokmak şöyle dursun âdî hayatta dahi pek müstesna zamanlarda caiz görür. Hattâ şiir bile bunlar nazarında pek de memduh olmayan bir şeydir.

Mevlâna, «İbadâtı - gayri - vacibe»ye bu dört unsuru birden sokmakla İslâm hükümlerine; Türkün an'anesinde esasen mevcut olan bu

(*) İkisi de doğrudur. Doğum tarihine nazaran Huda'dan bir yaş küçük ve yaşa nazaran bir yaş büyük olması lâzımgelir.

unsurları yerleştirmek suretiyle Dîni de Türk'leştirdi denilebilir. Aynı zamanda tasavvufun (mistique) uyuşturucu taraflarına bu unsurlarla bir hareket ve harâret verdi.

Şiir, müzik tegannî ve raks içinde ilâhî bir tefekkür esastır. Böyle ulvî bir tefekkür, Samedânileşen nefhalar halinde Körleşen vicdanlara üfürülüyor, uyuyan ve uyuşturulan iz'anlara hakikatı ilham ediyor.

Rubailerî, Mesnevî'leri gazelleri o ulvî âhengile bizatihi bir müzik-tir. (Ney), Türk'ün kamışı ve Türk'de temessül eden tanrının sesi.

Bakın, surahı - Ney - den fışkıran avâzı lâhutî

Tutuşturmuş şerârâtile fûshatzârı nâsûtî

deyen Hüseyin Dâniş haklı değildir.

Mesnevî'de şayanı hayret bir tanzim var. "Divanı-kebir, mütezat dalgalarla kükreyen bir Umman halinde beşere hitab eden incelikler ve incilerle örülmesine mukabil Mesnevî, hüküm halinde avama ve havâsa hitab eden bir peygamber kitabının büyüsunü taşır.

Bunda hikâyeler sehli-mümteni'; onların giriftliği, ayrı bir san'at halinde görülür.

Mevlânânın; bulduğu hakikatler eserlerinde harikulâde bir beyan sihrine ve sırrına ırmıştır. Öyleki, bunların her birisi şiirin birer şahı-kası olmuştur.

تاکه زئم لاف آزار
شعرچه باشد بر من
غیر فتون شعرا
هست مرا فن دیگر

(Şiir de ne oluyor ki onu mevzuübahs edeyim. Şâirlerin fenlerinden özke benim bir fennim var; Hakikat fenni) derken O; bu sihrî hakikatı anlatmak ister.

Bayağı şiiri böylece tehzîleden Mevlâna:

مرا از شاعر خود عار نابد
که در صد قرن چون عطار نابد (1)

(Şâirlik benim utanacağım bir şey değildir. Çünkü "ATTAR, gibi yüz asırda bir gelen birisi de şâirdir) deye kendi şiirlerini ve büyük şâirleri över. Nasıl övmesin ki Mevlâna, beyanındaki sihrî, muhteşem şiirleriyle kazandı. O, emsâli olmayan bir şâirdir. Fikirlerinde bir çok kerreler mutasavvif ve feylezof'tur.

Derhal ilâve edelimki O, şiirlerini şiir için değil aşkı için yazmış, ve yine bunun için mutasavvif ve feylezof olmuş ve bunların cümlesi-nin de dehâ mertebesine çıkmıştır..

O, Kendini ve hakıykatı ararken henüz kanalize edemediği büyük gücü ile okadar aşar ve taşar ki ne mezheplere, ne dinlere, ne dünyalara, ve ne de semâlara sığar. Olgunluk çağında bile:

(1): "Divanı-Kebirde" mevcut olan bu beyit, Mahmud Sebüsterî'nin "Gülşen-i-Râz"ında da vardır. Fakat Mevlâna'nın olduğunu söylerler.

هر جا که عشق می افزود درد
بو خنیفه، شافعی درسی نکرد

(Her nerde ki aşk derdini artırır, Ebu Hanife de, Şafîî de ders veremez)

Bu beyitinde O, kendi mezhebinin aştığı gibi :

پای استدلالان چو ین بود
پای چو ین سخت بی تمکین بود

(Bilistidlâl Tanrı'yı isbata yeltenenlerin ayağı odundandır. Odundan ayağın dayanağı yoktur).

Burada da kendi mezhebi de dahil olduğu halde bütün mütekellimîn zümresini reddeder.

Onun tasavvufî hayatının ilk merhalesinde söylediği tahmin olunan şu gazeline bir göz atmak faydalı olur :

چه تدبیر ای مسلمانان که من خود را نمی دانم
نه ترسا نه یهودم من، نه کبرم نه مسلمانم (1)
نه شرقیم، نه غربیم، نه بریم، نه بحریم
نه از کان طبیعی، نه از افلاک کردانم
نه از خاکم، نه از آبم، نه از بادم، نه از آتش
نه از عرشم، نه از فرشم، نه از کونم، نه از مکانم
مکانم لامکان باشد، نشانم بی نشان باشد
نه تن باشد، نه جان باشد که من از جان جانانم

Görülüyor ki burada Mevlâna bir an için kendisini kaybetmiş ve nihayet kendisini Canan'ında bulmuştur.

Kendi ifadesiyle : (Aklın eşşekler gibi çamıra yattığı) yer bu noktadır. Burada hüküm (doğan şimşegindir) yani "Hads, indir. Celâleddin, işte bu noktada (mevla) dır.

Kâinatın hakıykatini tefekkürde ve onun bir "Halık,, le nisbetini izahda bu nokta bir "merhalei-gaibe,,dir. Bu noktaya vasıl olan müte-fekkirlerin hükümlerinde kesin bir mütâbakat görülmektedir. Meselâ : Spinoza "Allah'tan başka cevheri-hakıyıkı yoktur,, der.

Dekart ise o da, diğer bir görüşle, aynı sonuca varır. İslâm felsefe-sinde de (ما خلا الله باطل) bir hükümdür.

Spinoza, bu hükmü verirken (جوهر) kelimesini hem ruha ve fikre ve hem de imtidat ve buud'ler gibi hakıyıkı-mücerrideye şâmil görür.

(1) : (کبر) Gebür-Mecusi.

: Ey müslümanlar, çare neki ben neyim bilemiyorum. Ne nasraniyim, ne yahudiyim, ne mecusiyim, ne müslümanım, ne doğulu, ne batılı, ne karalı, ne denizliyim. Ne tabiat ma'deni, ne de eflâk'den olduğumu bilemiyorum. Ne topraktan, ne sudan, ne rüzgârdan, ne ateşden, ne arştan, ne ferşten, ne kevn ve ne de mekândanım.

Mekânım lâmekân'dır, varlığım yoktur. Ne ten var, ne can var.

Ancak ben canânımın cânındanım.

Bu kâinatta her ne ki var, onda ilk nazarda "Zatı-Vacib," mütecellidir. Hazreti Ali'ye isnad olunur : (وما رأيت شيئاً الا ورأيت الله فيه) de aynı hükmü vermiyor mu ?

Bekon, ve saire gibi diğer bazı feylezoflarda da bu noktada ittifak vardır.

Mahmut Sebüsterî :

der. Yine bu zat (تفكر رفتی از باطل سوی حق = بجو زاندر بریدن کل مطلق) diyor ki bu hükümlerdeki birlik vücudu-mutlakın taharrisinde "bir lem'a-i-ışrak," ile (forme intuitive) e vasıl olunacak bir "noktayı ittifakiye," dir.

Bunların cümlesi istidlâl ile ilerileyen sistemli bir mantık nizamiyle vusul mümkün olmayan bu noktaya ancak "Hads," ile vusul mümkün olan bir (Ma'rife-i A'lâ), (forme supreme) (aşk-ı A'lâ) mevzubahs olduğunu söylerler.

Gene Mahmut Sebüsterî :

چو موسی یکرمان ترك عصا کن	ره دور و درازست این رها کن
شنو (انی انا الله) بی کمان	درادر وادی ایمن زمان
درختی کویدت (انی انا الله)	درادر وادی ایمن که ناکاه
نخستین نظره بر نور وجودست	محقق را که از وحدت شهو دست
ز هر چیزی که دید اول خدا دید	دلی کر معرفت نور و صفا دید
بس آن که لئه از برق تأیید	بود فکر نکورا شرط تجرید
ز استعمال منطق هیچ نکشود	هر آنکس ایزد راه نمود

Muhiddin-İbnül-Arabî, Feridüddin Attar, Mevlâna Celâleddin, Şeyh Mahmud Sebüsterî gibi İslâm mutasavvif ve feylezoflarıyla beraber Garp feylezoflarından kısmi-mühimmi mantık nizamiyle "Allah," ı arayanları acırlar. Mevlâna Celâleddin :

ماعد مهاییم و هستیهای ما
تو وجود مطلق فانی نما

از وجود خود چونی کشتم تهی
نیست از غیر خدایم آکمی

gibi muhtelif Mesnevî'lerle ve gazellerile bu Aşk-ı A'lâyı terennüm ve (vücudu-mutlak) da fenâsını ilân eder.

Mevlâna Celâleddin'in içki içip içmediği meselesi üzerinde düşünenleri görüyoruz. Müşarünileyh, Mesnevî'nin muhtelif yerlerdeki beyanına göre, içki kullanmamıştır. Hattâ onun cezbesini serhoşluğa hamledenler olmuş. Onların, hakkındaki ta'nını şöyle cevaplar :

آن یکی يك شيخ را تهمت نهاد	کویداست و نیست بر راه رشاد
شارب خمرست و سالوس خبیث	مر مریدانرا کجا باشد مغیث
آن یکی گفتش ادب را هوش دار	خود نبود اینچنین ظن بر کبار
دور ازو و دور ازان اوصاف او	که ز سیل تیره گردد صاف او
اینچنین بهتان منه بر اهل حق	کاین خیال تست برکردان ورق
این نباشد ور بود ای مرغ خاک	بجر قلمرا از مرداری چه باک
نیست دون الفلتین و حوض خرد	کش تواند قطره از کار برد
آتش ابراهیم را نبود زیان	هر که نمرودست کومی ترس ازان
نفس نمروداست و عقل جان خلیل	روح در عین است و نفس اندر دلیل

Mevlâna'nın kadın ve aşk telakkıysı :

Müşarünileyhın kadın hakkındaki telakkıysı hakıykatın bu günden daha çok ileridedir. Şu Mesnevî'leri beraber okuyalım :

زین للناس اراستست	زانچه حق اراست آن خود راستست
چون پی یسکن الیهاش آفرید	کی تواند آدم از حوا برید
رستم زال اربود از حمزه پیش	هست در فرمان اسیر زال خویش
آن که عالم مست گفتش آمدی	کلیمینی یا حیرا میزدی
آب غالب شد بر آتش از نهیب	آتشش جوشد چه باشد در حجب
اینچنین خاصیتی در آد میست	مهر حیوانرا گشت آن از بجی است
.....	
مهر و رقت وصف انسانی بود	خشم شهوت وصف حیوانی بود
پرتو حقست آن معشوق نیست	خالقست آن کویا مخلوق نیست

O, kadını çok eyi anlamış, onun erkeği tamamlayan lâtif bir mah-luk olduğunu, kadın ruhunun muhtelif tecellilerini, kendisine has ince-likle muhtelif Mesnevîlerle anlatır. O, ne bir târiki-dünya ve ne de bir yobaz ve hattâ ne de bir derviş. O, başlarken söylediğim gibi : etiyle, kemiğiyle, bütün insanî hüviyetiyle ekmel bir mahluktur.

Sa'y hakkındaki muhtelif Mesnevî'leri de şâheserdir.

Bütün hayat ve eserlerinin her tarafını verebilmek bizim gibi fâni-lerin kârı olmayan ve bir şahsiyetde temessül etmiş âlem olan büyük dâhinin büyük şahsiyeti ve cihan-şümûl eseri üzerinde başarılı çalışanlara bir dâvet halindeki şu nâciz görüşlerimizle maksadımızı anlata bil-mişsek ne mutlu bize.

MESNEVÎ'DEN İLHAMLAR

BİR İKİ SÖZ

Yedi asır evvel fezalardan bir ses geldi.
Lâyetenahiden dalga dalga nur tabakaları indi.
Bu ses, feryad eden aşkın sesiydi.
Aşkın sesi ve ezeli, ebedi cemalin bıraktığı bir damla nur.
O ezeli ve ebedi güzel gülümsedi. Kâinata bir damla nur düştü.
O damlada kendi cemalini gördü. Bu görüş bir incizab oldu. Yandı.
Ondan da bir kıvılcım düştü.
Fezalar bu nur ile doldu.
Bu kıvılcımın yangınlarla doldu.

* *

Yedi asır evvel fezalardan bir ses geldi.
En güzeli, en doğruyu, en iyiyi arayanlara müjdelere getiren bir ses.
Karanlık gecelerde me'yus ve perişan inliyenlere teselli getiren bir ses.
Ayrılıkların dikenli yollarında kalıpta ufuklardan meded bekliyenlere, yeşil vadiler ve taze hayat va'deden bir ses.
Yaralı gönülleri sihirli okşayışile onduran bir ses.
Ölümden korkanları, yaşamaktan bezgin olanları ölmeden ebediyete kavuşmak yoluna çağırın bir ses.
Ölümün acılığını, hayatın ıstıraplarını yok eden bir ses.

* *

Fakat bu.. hicranın sesi. Hicrana deva.. Fakat kendisi hicran....
Fakat bu.. yaralayan bir ses. Yaralayan, yakan, harab eden bir ses....
Hem okşar hem dağlar.
O, öldürücü bir hayatın sesi.. diriltiren bir mematin sesi..
Bizzat hayat. Bizzat memet. Can verir, can alır..

* *

En büyük aşkın sesi.. Ufuklardan ufuklara durmadan akıp giden bir ses.
Ufuklar onu birbirinden kıskanıyor. Onu alan kendi sinesinde tutmak, bırakmamak istiyor. O kadar tatlı bir ses..
Peygamber değilgen kitap getirenin sesi..

* *

O, Peygamber değildir; Hudanın aşkile yandı. Aşkın hudası oldu.

Mevlâna, aşkın mevlasıdır.

Nehirler denizlere akar. Denize döküldüğü anda artık o, denizdir. Nehir değildir.

Onun kitabı, muazzam bir şelâlenin ebediyyeti söyleyen bir sayha ile ummana düştüğü yerdir.

O birleşmeden bu kitap çıktı. Bu feryad çıktı. Her an yükselerek devam edip giden bir feryad.

Bu, o şelâlenin sesi mi. O ummanın sesi mi.

* *

Bir nur ki kuvveti her an artıyor. Bir âteş ki şiddeti her an artıyor. Ateşten gözyaşları..
Ateşin gözyaşları..

* *

(Âmentü..) ona göre bir hicranın ifadesidir.
(Âmentü) diyebilmek varlık nişanesidir. Her varlık bizzat hicrandır.
Aşkta (ben) yok.. (sen) var..
Mâşukunuzun varlığına intikal etmemişseniz, henüz mevcut iseniz.. yalnız siz..

Aşk yoklukta mekân tutar..
O, bir zümreye değil, bütün insanlığa hitab etti. Türkün evlâdı ve insanlığın Mevlânasıdır.
Zavallı insaniyet! Mütteselli ol.
Asıl Türk! Ne mutlu sana..

* *

Bu perişan satırlar yaralı bir kalbin sesidir aziz kari'!.
Bu hıçkırıklarda ifade kudreti ve intizam arama.
Yanan bir kalbin derinden gelen boğuk feryadlarıdır. Bir (ah) tır, kelimeden âri.

Uzayan bir ah ki sana insan ruhunun derinliklerindeki hicranlar âleminin esrarını, maceralarını söyleyecektir.

Bu (ah) ruhlardan ruhlara dökülür. Veren de alan da oddan bir şey anlamaz. Yalnız bir şeyler sezerler ve hararetile yanarlar.

* *

Onun kitabını kalbimden sızan kan damlaları ile ıslattım. Fakat bu, onu anlamak demek değildir.

Pek yüksek bir selâhiyyet ve kemâl sahibi bir zatın verdiği netice şudur : İnsan bütün ömründe onu okusa onu anlamış olmaz. Fakat ömrünü boş yere sarfetmemiş olur.

İngiliz müştâriklerinden Nikolson bir mektubunda aşağı yukarı aynı

fikri beyan ediyor : (Mevlâna, ka'ına vusul mümkün olmayan bir fikri amîk sahibidir.)

Mesnevî.. Divanı Kebir.. Birinde yirmialtı bin beyit. O birinde elli bine yakın.

Ruh ateşi ile yazılmış mısra'lar... Bunlara göz atmağa cesaret edebilmek için tunçtan sine, çelikten yürek lâzım.

Bu mısralara dayanılmaz. Okuyan gözler yanar. Sezdiklerinizi anlatmak isterseniz diliniz yanar. Siz yanarsınız..

* * *

Şâir, ruhunun feryadını kelimelere tevdi etmek ister. Kelimeler mini mini kalıplardır. Kelime kadehtir. Fikirler ve hisler coşkun denizlerdir.

Şâirin verdiği kelimeler almaz. Kelimelerin akışından bir enin hasıl olur.

Bu, şâirin ikinci feryadıdır. Feryadını kelimelere sığdıramadığından feryad eder.

Hicran içinde hicran diye inler.

Mutrip, yüksek bir vecd içinde mızrabına sarılır. İster ki sazı da kendi ruhu gibi ve onun kadar ağlasın...

Heyhat!.. Sazın sinesi ona istediğini veremez.

Bütün kâinatı saracak, gökleri saracak feryadı veremez. Sesler bir inilti halinde titreyerek söner..

San'atkâr feryad ediyor.. Hicran içinde hicran diye inliyor

Kelimelerin ve sazın söyleyemediği hicranlar onların iniltisinden sezilir.

Şâir ve mutrip kelimelerin ve sazın aczinden feryad ettikleri zaman şuurlarımızın fevkinden geçerek ruhlarımıza dökülen huzmelerle hicranlarını bize anlatmış olurlar.

* * *

Mevlânayı okurum. Anlarım diyemem. Yalnız yanarım. Yanarken hazz-ile feryad ederim. Bu feryad belki size onu söyler. Feryadım arasında onun dediklerini bulabilirsiniz.

Anlayamadan alınacak ve verilecek nur damlaları. Fakat yanarak alınacak, yakarak verilecek nur damlaları.

* * *

Onun alevden nefesiyle hıçkırın bir ney.

Bu satırlar bu neyden sızan eninlerdir.

Harab.. Yaralı bir ney.. İfadesi bitap ve perişan..

Varlığımdan tek bir nişane.

Şu güzergâhtan vaktile ben de geçmişim: Toprağımdan bir kamış bitmiş..

Dünkü varlığımın bugünkü yokluğu.. Daha doğrusu dünki yokluğunun bugünkü varlığı. İşte ben: Binbir yaralı bir ney. Yani benden inkılâp etmiş (sen) ey Ulu sevgilim!..

Beni sorma ey Kari'!. Neyin içinde boşluktan başka ne var. Boşluk ve yokluk!.

Alevden nefesin sahibini ara. Ararsan mutlak bulursun.

Beni karşında görürsen bil ki gördüğün bir hayalettir.

Ben hud öldüm ey türabımdan olan sağır müdam

Rindler bezmin gezip bir bir yetür benden niyaz

* * *

Hicran içinde yananlar esen rüzgârdan, akan sulardan, öten kuşlardan, esrarlı ormanlardan teselli bulurlar.

Her ayrılığın bir kavuşması var.

Fakat, denize düşmüş bir damla gözyaşı gibi sevgilisinin varlığıyla birleşen, onun varlığında kendi varlığını yok eden âşık, visalin en son haddinde de hicranın pençesinden kurtulamayacak olur ise bunun tesellisi nedir ?.

Bu bedbahta hangi rüzgâr nereden bir teselli getirecektir ?.

Visalin en yüksek zirvesinde iken hicranın en derin en korkunç uçurumlarında ümitsiz ve tesellisiz inliyecek.. İnliyecektir.

* * *

Mesnevî, insan eserlerinden hiç birine benzemez. O, Mevlânanın kalbinden gelen Allah sesidir.

Büyük yangınlar gibi dört tarafa kol atarak gider.

Mağzı, kur'andır. Kur'anı kerimin üslubunu tanzir ederek.

Hikmet ve aşk elele yürür. Hikemiyyatın en ince en derin bahislerini bir hikâye ile anlatır. Bu anlatışta insanı hayrette bırakan bir tebliğ kudreti vardır.

Birden bir feveran olur. Dile gelen aşk söylemeye başlar. Coşar.. Köpürür birden susar.

Muazzam bir dalga müthiş bir sayha ile dağ gibi kayalara düşmüş ve susmuştur.

Bir yıldırım düşmüş ve susmuştur.

Ondan ötesini söyleyemez. «Söyleyemem» der.

Divanı kebirin her mısraında bir volkan yanar

Mevlânadan bir şey alıp size sunmak isteyen fâni derhal buhara inkılâbeder.

Fenaden bekaya geçer. Bu geçişten bir nur, bir feryad çıkar.

Bu feryad Mevlânayı size söyler.

Onu kemâlile anlamak ve anlatmak hiç bir fâniye müyesser değil.

* * *

Onun yüksek ruhaniyyeti müsaade ederse mesnevisinden, Divanı ke-

birinden bir kaç damla almak ve size vermek istiyorum. Zaman zaman ondan bir şeyler aldığım oluyor. Ne alırsam ondan alıyorum.

Kendim yok oldum. Aşkım ve onun tesellisiz hicranı yaşıyor.

Bu hicranın derinden gelen hıçkırıklarında ondan bir nefes bulabilirsin.

*
* *

(1)

بشنو از نی چون حکایت میکند

از جدا ییها شکایت میکند

(Neyi dinle! nasıl anlatıyor. Ayrılıklardan şikâyet eyleyor.)

(Gizli bir hazine) de bilinmek arzusu belirdi. Nur intişar etmeye başladı. Kâinat meydana geldi.

Esgarî namütenahiye.. âzamî namütenahiye doğru varlıklar.. âlemler.

Bütün âlemler nihayet bir nokta..

Göze görünmeyen zerreler ayrı ayrı birer âlem. İnsanlık âleminin her ferdinde bir vicdan ve her vicdandan bir ses...

Bu seslerin birleşmesinden hasıl olan bir ahenk ve o ahengin sesi :

(Birdir Allah, andan artık Tanrı yok)

Müminin de dediği bu, İsevinin de dediği bu, Musevinin de dediği bu...

Ateşperest te bunu söylüyor farkında değil. O da aynı mahbuba takipıyor.

کفر و دین جمله در رهش پویان

وحده لا شریک له کوپان

Nebatatın ve cemadatın da canı ve dili var. Onlar da aynı tehlinin cezbeleri içinde bî karar...

En hurdeden en muazzam âlemlere doğru varlıklar....

İki sonsuzluk arasında iniş ve çıkış. Seslerin iniş ve çıkışı gibi.

Bundan çıkan bir ahenk ve ahengin aynı sesi:

(Birdir Allah, andan artık Tanrı yok)

Bütün varlıklar tek bir nokta halinde yüzünü aynı mahbuba çevirmiş ona doğru uçuyor.

Bütün kâinat o hazine den fışkıran bir damla nur...

Aştan doğmuş, aşk ile yanan bir damla.

Ezelî karargâhı olan sineyi arıyor. Oraya dönmek iştihakile yanıyor.

Ney, işte bu iştihakî terennüm eder. Gizli hazine den fırlayan bir damla aşk, güzelliklerin hazinesini anar, anlatır ve yazar.

Ney aşkın remzi, hicranın remzidir. Solmuş, sararmıştır.

Aşk, onun iç âlemini yakmıştır. İçinde aşkın alevinden başka bir varlık yok.

Yanan bir alev ve onu örten sararmış bir kalıp.

İnleyen bir hasta sesi. Ayrılığın acılıkları ile titreyen sesler.

Her iniltisi ayrı bir macerayı söyler.

Kaynağını andıkça sarsılan bir hicran hastasının kesik feryatları.

(Beytin maruf olan şekli budur. Fakat Konya Müzesinde mahfuz aslı nushada şu şekilde yazılıdır :

بشنو این نی چون شکایت میکند

از جدا ییها حکایت میکند

(Bu neyi dinle nasıl şikâyet eyliyor. Ayrılıkları anlatıyor.)

(2)

کز نیستان تا مرا بیریدہ اند

از نفیم مرد وزن نالیدہ اند

(Diyorki: beni kamışlıktan kopardıkları zamandanberi kadın erkek herkes benim feryadından inlemektedirler.)

Ezelin koynundan bir varlık koptu. Ebedin sonu gelmeyen ufuklarına doğru inleyerek akıyor..

Renklerin akışı.. Nağmelerin akışı.. Sayısız güzelliklerin akışı..

İlâhî bir selsebill..

Ezelin muzlim kaynaklarından ebedin karanlıklarına dökülen bir feryad.

Milyonlarca varlıklar birbirine müştak. Her biri bir incizabın halecanlarıyla bihuzur..

Mini mini dalgacıklar cilveleşerek, kucaklaşarak raksede ede bu akışın seyrine tâbi, tatlı terennümlerle akıp gidiyorlar.

Milyonlarca varlıklar birbirine müştak ve hepsi birden muazzam bir mihraba müncezip!

Hepsi onun meshuru. Mecnunu... Ona doğru koşuyorlar...

Bütün varlıklar aynı secdegâhın önünde eğiliyor, figan ediyor...

Binbir renge boyanan ufukların ötesinde, renklerin silindiği nuranî bir âleme kavuşmak için durmadan koşuyor.

Mevcudat oradan kaynadı. Döne döne oraya doğru akıyor.

O hazine den ayrıldı yine oraya dökülecektir.

Âlemler bu dökülme ânını istiyor. Bu âna doğru feryad ederek uçuyor...

Karanlık bir gecede gökte şehrayin yapan yıldızların can kulağımıza gelen feryadı bu an içindir..

Çiçeklerde dalgalanan renklerin feryadı.. köpüren dalgaların âvâzı.. ormanların gırvı.. hep.. hep bu âna kavuşmak içindir.

O sineden koptun.. oraya dönmek için ağlayorsun zavallı Âdem oğlu..

Tarlasında sefalar süren bir kamıştın. Seni kopardılar..
Sen ağlıyorsun.. Seninle birlikte kâinat ağlıyor....

(3)

Sen bir kamıştın. Seni kopardılar. Sinende perde perde yaralar açıldı..
Yaralı sinenden yaralı bir ses geliyor. Derinden gelen bir enin. Bir matem sesi..

Ayrılıklar senin sinende dile gelmiş. Bütün varlıklar senin esrarına sinmiş.

Bütün varlıkların matemî, hicranı ve bütün acılıkları senin sinende konuşuyor.

Bu hıçkırıklar arasında muhteşem ve ulvî bir ses, bir nida geliyor. Kâinatın kalbi duruyor. Nefesi kesiliyor..

Tanrı sesi... Senin derunünden zaman zaman Tanrı sesi geliyor..

Tanrı da senin esrarına sinmiş...

O gizli hazineden serpilip zerreler o hazineye müştak. O muazzam hazine de bu zerrata müştak...

Neyin derunünde perde perde açılan âlemler, Tanrı ile kulun visâl âlemleri..

Orada hicran ağlıyor.. visâl ağlıyor...

Fakat bunu kime söylemeli? Sineleri ayrılığın zehirleriyle pare pare olmayanlara bunu nasıl anlatmalı?

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق

تا بگویم شرح درد اشتیاق

(İhtiyakın derdini söyleyebilmek için ayrılıktan pare pare olmuş sine isterim.)

Hamîş: Nahîfî merhum, manzum tercemesinde bu beyiti şöyle terceme etmiştir :

Pare pare eylesün sinemi firak

Eyleyem ta şerhi derdi ihtiyak

Derdi ihtiyakı söyleyebilmek için kendi sinisinin şerha şerha olmasını istiyor.

(Hazreti Şârih unvanını almış olan Ankaralı İsmail Rûsuhi efendi ve Sarı Abdullah efendi şerhlerinde ve Yusuf Zühtü Dede'nin Arapça şerhinde beyit, arz ve işaret ettiğim şekilde terceme edilmiştir. Zaten Nahîfî'nin de bu mânadan ayrılmış olduğuna ihtimâl verilemez. Mesnevî'nin ummanlar kadar geniş ve derin olmasına mukabil veznin dar çerçevesi kendisini fedakârlığa mecbur etmiştir. Bu fedakârlığı yaparken ince ruhlu, hassas şâirin kalbi kim bilir ne kadar sızlamıştır. Şâirin ıstı-
rabını duyar gibi oluyorum. Ruhu şad olsun.)

(4)

Bu muazzam akış onu bulmak içindir. Dünyalar onun cemalinden akislerdir. Yine Ona dönmek için titreşir..

Bülbül, gülün aşkile değil, o perdenin arkasındaki güzellikler âlemi-
nin hicranile feryad eder..

Pervane Onu arar, alevi etrafında döner ve yanar..

Bahar, güzelliklerin tufanıdır. Dünyanın ihtiyakı çiçeklerde, kavsiku-
zehte, yaldızlı ve kızıl ufuklarda ifadelere bürünür..

Bu tufan o ihtiyakın feryadıdır.

Bu güzellikler karşısında dilimiz tutulur. İçimizde ince bir yaranın sızladığını duyarız. Güzellikler ağlar. Ruhumuzda gizlenen hicran ağlar.

هر کسی کو دور ماند از اصل خویش

باز جوید روزگار وصل خویش

(Aslından uzak düşen her kimse nail olduğu visâl deminin yine gel-
mesini ister.)

(5)

Yaralı bir gönül yaralanmış gönülleri arar...

Yârenden ayrı düşenler bu ayrılığa dayanamazlar. Yârin hayali gö-
nüllerinden silinmez. O tatlı hayâl sinelerinde yâreler açar...

Aynı cânanın esir ettiği ve yaraladığı gönüller arasında dert birliği vardır. Onları bağlayan zülfü âteşin aynı. Ruhlarına işleyen tiri ciger-
duz aynı...

O dilberi görmemiş, onun pençesine düşmemiş, oku ile vurulmamış olanlara ne desinler? O Mahbubu nasıl anlatsınlar? Onun hicranile nasıl yandıklarını hangi dil ile söylesinler.

Ağyardan o sevgiliyi değil, ondan gelen ayrılık elemi bile kıska-
nırlar..

Gönüllerinde o aziz hayali yaşatanlar hak yolunda fedayi ser-ü can etmişlerdir.

«Nuru a'zam»dan düşen bir zerre, varlıklarını yakmış, yok etmiş ve sonra - o zerre - aslına rücu etmiş, âşık maşuk ile birleşmiştir.

Âlemi fenada bekayı bulmuştur.

İç benlikleri ağıare mestur. Fakat kendileri her kese yâr.

İyilere müştak, fakat fenalardan müteneffir değil. Onlara karşı da munis ve güler yüzlü..

Gönüllerinin esrarı yalnız yâre açık. Fakat orada yanan âteş âlem-
şümül...

İyilerle hemraz, fakat iyilere de fenalara da dost..

Ruhunun feryadı ile onları da yakmak, eritmek, sonra başka bir ka-
lıba dökmek ister.

(Bilinse sırrı hilkat kimsede taksir yokdur yok..)

İyi sever. Fenaya acır, Acıdığı için ondan uzaklaşamaz.

من هر جمیع نالان شدم
جفت بد حالان و خوشحالان شدم

(Ben her cem'iyette inledim. İyilerin de fenalarında eşi oldum.)

(6 — 7)

Ben her kese yâr oldum. Herkes de zannetti ki bana yâr oldu. Bana yâr olmak istiyorsan içimdeki esrar âlemine gir. Oraya gel, o âlemin feryadını işit. Derinliklere indikçe daha derinden gelen feryatları işiteceksin. Harice aksetmeyen feryatları.

Bu feryat sana perde perde her şeyi söyleyor. Her şeyi gösteriyor. Fakat ne yapayım ki gözünde ve kulağında o nur yok.

هر کسی از ظن خود شد یار من
از درون من نجست اسرار من
سر من از ناله من دور نیست
لیک چشم و گوش را آن نور نیست

(Herkes kendi zannınca bana yâr oldu. Fakat içimdeki esrarı arayıp sormadı.

Benim sırrım feryadımdan uzak ve ondan gizli değildir. Fakat gözde ve kulakta o nur yoktur.)

(8)

«Nuru a'zam»ın fezalarda uçan zerreleriye, Nurdan ve maddeden yogurulmuş bir zerre.

Kesafetle nuraniyyet imtizaç etmiş. Toprağın bir zerresi o nurun pertevi ile ziyadar.

İşte bizler. İnsanlık âlemi.

Yazık.. Yazık ona ki kesafeti galip gelir, zıyasından ayrı düşer. Karanlığın sona ermiyecek derinliklerine yuvarlanır.

Ne mübarektir o zerre ki maddesini yakar, eritir. Musaffa bir nur halinde o muazzam nur ile birleşir, tanrılaşır.

Nuranî bir zerre halinde hayatın ufuklarında uçarken kâinatın bütün esrarı aydınlık içindedir. Bizim için mestur ve mektum yok. Meğer ki kalbimiz nurundan ayrı düşmüş olsun.

«Nuru a'zam»dan bir zerreyiz. Herşeyi görür, bütün esrarı keşfederiz. Yalnız kendimizi göremeyiz. Kendi nurumuzu kendimiz seyredeyemeyiz. Buna ruhsat yok.

تن زجان و جان زتن مستور نیست
لیک کسی را دید جان دستور نیست

(Ten candan can da tenden gizli değil. Fakat canı görmek ruhsatı kimseye verilmemiştir.)

(9)

آتش است این بانک نای و نیست باد
هر که این آتش ندارد نیست باد

(Bu neyin sesi ateştir. Rüzgâr değildir. Her kimde bu âteş yok ise o yok olsun.)

Aşkı ilâhî ile yananlardan feryada benzer bir ses gelir. Sanma ki feryad ederler. Niçin feryad etsinler ki şikâyetleri yok. Nasıl feryad etsinler ki takatleri bitmiş.

Bu ses alevin savleti ve bu savletin feryadıdır.

İçinde bu âteş yok ise yokluğa iltica et. Maddî varlığın, âteşin feveranına mâni oluyor. Onu erit, yok et. Tâki bu ilâhî âteşle yanarak nur olasın,

(10)

آتش عشقت کاندن می فتاد
جوشش عشقت کاندن می فتاد

(Neye düşen aşkın âteşidir. Şaraba düşen aşkın cuş-u hnruşudur.)

Hilkat, aşkın eseri..

Allah âşık maşuk ve bizzat âşktır..

O bir âşktır. Cuşetti..

O bir âşıktır. Sevdî ve yarattı. Varlıklar olmadan onlara âşık oldu ve yarattı...

O, bir maşuktur. Yeğâne maşuktur..

Bütün varlıklar onu sevdi. Onun âşkile yanıyor.

Yıldızlar onun âşkile yanıyor. Çiçekler onun âşkile yanıyor. Yıldırımlar onun âşkile yanıyor: Ruzgârlar onun âşkile inliyor...

Mehtaplı bir gecede bütün varlıklar onun âşkile mest, onun âşkile gaşyolur.

Uyuyan mehtap ve uyuyan deniz onun ruyasına dalmış...

Onunla birlikte bütün varlıklar tek bir âşk. Başka hiç bir şey yok. Yalnız başka başka tecelliler var..

Onunla birlikte bütün varlıklar gâh âşk, gâh âşık, gâh maşuk olur.

Seven ve sevilen yok. Sevgi var. Coşan.. Kabaran bir sevgi. Doymayan.. kanmayan bir sevgi.. kanayan bir sevgi..

Âşk dediğimiz o, âşık dediğimiz o, maşuk dediğimiz yine o.. hep o..

Âbit ve mabut yok. İbadet var. Aşkın başka bir tecellisi....

İnsanlar ibadet eder. Kuşlar ibadet eder. Serviler ibadet eder. Çiçekler ibadet eder.

Gâh sessiz bir ibadet. Gâh vaveyla olan bir ibadet. Gâh giryan ve gehi raksan bir ibadet..

Bütün zerreler, bütün kürreler bu aşk ile sergerdan. Bu aşk ile sine döverler.

Ağlarlar.. coşarlar.. ve susarlar.. yine coşarlar..
Neyi inlelen o. Şarabı coşturan o.

(11)

نی حریف هر که از یاری برید

پرده هایش پرده های مادرید

(Ney, yârinden ayrı düşenlerin yâridir. Onun perdeleri bizim perdelerimizi yırttı.)

Ney, masivadan geçmiş. İçinde yalnız o alev yanar. O büyük aşkın alevi... Büyükler büyüğünün aşkile yanan alev...

İç benliğinde başka bir şey kalmamış. O aşk ile dolu.

Sen de her şeyden geçtinse.. aynı aşk ile dolu isen ney sana yârdır.

Ney sensin. Onun perdelerinden fırlayan alevler maşuk ile arandaki perdeleri yakmış, yok etmiştir.. Maşukun didarile nura müstağraksın..

(12)

همچونی زهری و تریاقی که دید

همچونی دمساز و مشتاقی که دید

(Ney gibi bir zehir ve panzehri kim gördü. Ney gibi bir yâr ve müştakı kim gördü.)

Ney, aradaki perdeleri yakmıştır.

Ney bütün kâinatı yakıyor. Zeminden göklere, göklerden zemine akseden yakıcı bir feryad..

Sararmış kalıbı da bilinmeyen bir alevden örülmüş. Alevi örten o kalıp ta yanar. Gizli gizli yanar...

Ney, ağyare zehir... Onlar zehirden de kahir olan acılığını duyarlar. Yalnız onu.

Yâre zehir... Ayrılığın acılıklarını kadeh kadeh sunar. Zehirle dolu kadehleri sunar.

Ağyare panzehir.. Zehir onların kendi ruhlarında..

Neyin zehri acılığile zehir... İhya edici hasiyyetile panzehir..

Ağyari yakıyor.. Kahretmek için değil, mahiyyetlerine girmiş olan zehri dökmek için. Onları yaka yaka yâr etmek isteyen bir zehir.

Yâre panzehir.. Zehir gibi kavuran bir ses. Fakat cânan sesi..

Âşkın hicranı inliyor... Zehir.

Maşukun çağırın sesi titriyor... Panzehir...

Ağyara zehir ve panzehir.. Yâre zehir ve panzehir. Yâre yâr ve hemdem. Biricik yâre müştak.

(13)

نی حدیث راه پر خون میکند

قصهای عشق مجنون میکند

(Ney, kanlı yol kıssasını söyleyor. Mecnunun aşk maceralarını anlatıyor.)

O, didara müştak. Onu arar.

Nereye dönse onu arar. Yanar. Yanar ve arar.

Güller onun için ayrılığın kanlı göz yaşları. Gurubun kızıllığı kanayan kalplerin akisleri.

Gözü ve gönlü kanla dolu.

Yolu kanlarla dolu.

Kanayan yüreğile Leylâsına doğru koşan bir Mecnunun yolu.

Hunîn bir macerayı aşk...

Leylâ kendisi. Leylâyı arıyor.

Mevlâ, Mevlâyı arıyor.

(14)

محرم این خوش جز بیهوش نیست

مر زبانا مشتری جز کوش نیست

(Akıl âleminden geçmiş olandan başkası o akla mahrem olamaz. Nasıl ki dilin tâlibi de yalnız kulaktır.)

Leylâyı mecnun arar. Leylânın mecnunu.

Başkaları Leylâyı göremez.

Mecnun başkalarını göremez. O yalnız onu görür, onu işitir. Ruhunun meşammına yalnız onun rayihası gelir.

Masiva için varlığından eser yok. Vücudu yokluğa inkilâbetmiş. Ebedî bir yokluk.

Leylâsının göz bebeklerinde titreyen bir şule orada yanar ve titrer. Ebedî bir varlık.

Onu aradı. Buldu. Gördü.

Görmek sönük bir murad.

Görmek ikilikle olur. Gören ve görülen.

İkilik bermurad olanların çelenk'ten tacı değil, bimirad olanların dikenden tacıdır.

Gördü. Onun nuru-nazarına inkilâbetti.

O Leylâ ki (mahbubumun gören gözleri olurum) diyor.

Bunu işiten mahbub onun nazarlarına nasıl akmasın.

(15)

در غم ما روزها بیکاه شد
روزها با سوزها همراه شد

Günler bizim gam âlemimizde vakitsiz geçti (heder oldu). Günler yanıp yakılmalarla yoldaş oldu.

O akla yâr olmadıkça günlerimiz gam ve elem günleridir,

Beşik ile mezar arasındaki mesafe ıstırapın sonsuz çölleri, Umdugumuz saadetler de aynı serab.

Kendi yolumuz. Benlik yolu. Kuduran ihtirasın yolu. Şahlanan gurun yolu.

Sonra? Sonra.. Bir kürek toprak. "Ebedî bir tokluk ebedî bir yokluk getiren bir kürek toprak."

Benlikten geçemedin. Geçenleri hakir gördün. Meskenetin zebunu sandın onları.

(Bir hırka ve bir lokma) yı yanlış anladın.

(Daha fazlasını isteme çalışmadan el etek çek) diyen mi oldu?

Bir hırka. Bir lokma. Evet. Bütün nimetlere bir hırka ve bir lokmadan fazla kıymet verme.

Çalış ve yüksel. Benlikten geçmek çalışmadan kaçmak demek değildir.

Hazz-u neşat da hakkın. Fakat ölçüstüz değil.

İçinde aşkın İlâhî nuru yanmıyorsa günlerine yazık oldu.

Mefkûreden, mânevî hazlardan uzak düştün. Benliğin ve ihtirasın karanlıklarına yuvarlandın gittin.

Günlerin heder oldu. İnkisarı hayallerle geçti.

Aldattın ve aldandın. Kırdın ve kırıldın..

Aldattım sandığın zaman yine aldanan sendin..

Gül sandığın diken çıktı.

Saadetin esrarlı anahtarını aradın :

Para.. o seni kelâl ve melâlin dar sokaklarında bıraktı. Sana başka bir şey veremedi.

Kül.. humarını bıraktı gitti..

Her şeyden geç.. Kendinden geç, ummana ak. Sen kendinden geç. Günler geçsin korkma !

Hiç geçmiyecek biri var...

روزها کر رفت کو رو باک نیست

تو بمان ای آنک چون تو پاک نیست

(Günler geçtise geçsin pervamız değildir. Sen kal elverir. Ey sen ki senin gibi pâk yoktur.)

(17)

هرکه جز ماهی ز آبش سیر شد
هرکه بی روزیست روزش دید شد

(Balıktan başka her şey suya kanmıştır. Nasipsiz olanların da günleri uzamıştır.)

Kendinden geçtin, deryayı buldunsa sonsuzluklar âlemindesin. Tecelliyyatın mebde' ve müntehası yok. Kanmak ta müyesser değil.

Gâh nurun ummanları sinene boşalıyor. Fakat kanmayorsun. Kanmayacaksın.

Gâh ummana karışmış bir damlasın. Fakat kanmayorsun. Fakat kanmayacaksın.

Tecelliyyatın sür'at ve tenevvü karşısında başın dönüyor. Mesti ezelsin.

Ummanlara doyamıyor, sis olup kavsi - kuzehlere tırmanıyorsun.

Hicranın müntehası visâl. Visâlin kemâli hicran..

Âşıklar hicranı isterler, visâle koşarlar..

Doymamak ve kanmamak.. Ebediyyet, bu.

Sonu olmayan aşk.. doymayan aşk..

Aşkî ebedileştiren hicrandan başka nedir ?

Hicran, bizi ebedî kılandır.

Her güzel şeyi seyrederken ruhumuzda hayranlıkla birlikte hicranı da yanar :

Ebedîliğimizin nişanesi.

Doymabilmek fenanın şanıdır..

Tahammülü olmayanlara bir damla su yeter. Kanarlar ve susarlar.

Deryaların şenaverlerine kanmak ve susmak yok. Susuzluk var. Hicran var. Sonu olmayan hicran..

(18)

Sonu olmayan hicranın âşıqlarıyız. Seyyâl bir âteşin ummanındayız. Bu âteşte yanmayanlara halimizi söyleyecek dil yok.

در نیابد حال پخته هیچ خام

پس سخن کوتاه باید و السلام

(Ham kimse pişkinlerin halini anlayamaz. O halde söz kısa gerektir vesselâm).

MEHMET KADİR KEÇEOĞLU

(Yamandede)

CELALETTİN RUMİNİN FİKİR HAYATINDAKİ TEKÂMÜL DEVRELERİNE KISA BİR BAKIŞ

Mesnevi Müellifi Celâlettin'in fikir hayatı üç tekâmül devresi takip eder:

1 — Tahsil ve seyahat devresi. 2 — Tetkik, Tettebbu ve düşünüş devresi. 3 — Görüş, buluş ve bunları yayış devresi.

Birinci devrede Celâlettin; babası Türk âlimi (Bahaettin Veled) in yanında idi. Babasının ve daha bir çok seçkin âlimlerin derslerine devam etti. Tirmizli (Burhanettin)'in tedris ve terbiyesi altında bulundu. Tirmizli (Burhanettin) (Bahaettin Veled) in yetiştirdiği şahsiyetlerden biridir. Celâlettin; Babası ile birlikte Belh'ten Konyaya gelinceye kadar o vaktin Kültür merkezlerini gezdi. Zamanında (Sultanül ülema) Unvanını alan Bahaettin Veled; gittiği yerlerde çok meşhur âlimler, Filozoflar ve mütasavvifler tarafından karşılandı, bunların meclislerinde bulunan oğlu zeki Celâlettin çok istifade etti, hattâ Yunanca öğrendi. İlk çağın Yunan felsefesi; yerini orta çağın İslâm felsefesine bıraktığı vakıt hakikî âlimler kendilerinden önceki ilim âlemini ilk çağın Yunanca asıllarından araştırırlardı. Zamanının hakikî âlimlerinden biri olan Bahaettin belki Yunanca bilirdi, oğlu Celâlettine bu lisanı belki de bizzat kendisi okutmuştur. Ancak Celâlettin'in seyyahat esnasında Sufiyyenin en yüksek simalarından, ezcümle (Mantıkuttayır) müellifi büyük ahlakçı (Ferideddini Aktar)'dan iltifat görmesi gösteriyorki: Celâlettin; babası ile ilmî musahaberde bulunan muhtelif ihtisas sahiplerinden feyiz ve ders almıştır.

Celâlettin bu devrede mütemadi bir ilerleme takip etti.

Fikir hayatının ikinci tekâmül devresinde Konyada idi. O esnada Konya; bütün mülhakatına varıncaya kadar ilim ve irfan merkezlerinden biri idi. Bahaettin onun için Konyada ikameti ihtiyar etmişti. Çünkü Hükümdarların önünde riya ve tebasbus göstermediği için gurbetlere düşen bir âlim; diğer bir tahakküm altına giremez, kültürün bitmez ve tükenmez enginlerinde kendine yer ve yurd arar. İşte Sultanül ulema Bahaettin; aradığına erdiği için Konyada kaldı ve bu yüzden Konya; Mevlânayı kazandı.

İslâmın hukukî müellefatı (fıkıh) namını alır. Celâlettin; insanlar arasındaki cemiyet bağlarını kuran Hukuku çok sevmişti. Hakkı tanıtmak, adaleti öğretmek için yıllarca çalıştı. O; (İmamı A'zam Ebuhanife) mezhebinin müdafii bir fakih'di. Celâlettin'in mezhebi Hanefî olduğu gibi hâdiselerin de bunda te'siri vardır.

Birincisi babası Bahaettin Veledin Belh'ten ayrılmasına sebeb olanların en mühim şahsiyeti tefsir müellifi (Fahrettini Razî) dir. Fahrettini Razî; Hanefî mezhebinin imamı ve müessisi bulunan Ebuhanifenin içti-

hatlarına muarızdı. İkincisi Celâlettin'in babası ve hocası Bahaettin; Ebuhanife mezhebinin en kudretli sâliklerinden otuz ciltlik (Elmebsut) eserinin müellifi (Şemsül Eimmeti Seraksî)dir. Netekim (Hilâfetnamei Tarikatı - Mevleviyye)'nin silsilesinde bu hukukçunun adı geçer.

Celâlettin bundan yedi asır önce bu gün bile islâm âleminin ekseriyetini teşkil eden Hanefilerin ve dünkü mecellenin esas olan Ebuhanifenin fıkımın inceden inceye araştırmış ve Ebuhanifeye karşı sevgisini fikir hayatının üçüncü tekâmül devresinde dahi devam ettirmiştir. Mesnevîde Ebuhanifeden hürmetle ve takdirle bahsolunur.

Bundan başka Celâlettin dört lisan biliyordu: Türkçe, Arabca, Farisî ve Yunanca.

Bu dört lisanda yazılmış eserler üzerinde her sahada tetkiklerde ve tettebbullarda bulundu: Beşerin felsefesi medeniyetin tanıdığı gündenberi bir çok suallerin cevaplarını vermekle meşgul.

İslâm âleminde ise münhasıran Kur'an'la Hazreti Muhammedin hadislerinden iman ve akide hükümleri çıkaran (eseriye); yerini Yunan Filozoflarının muhtelif mesleki felsefelerine müslümanlık namına cevap veren (Kelamcılar) a bırakmıştı. Bu kelamcılar da ikiye ayrıldı. Bir kısmı Yunan Felsefesini esas olarak ele alıyor, Müslümanlık akidelerini bu felsefeye uydurmağa çalışıyor, bir kısmı da müslümanlık akidesini esas ittihaz ederek Yunan felsefesini bu akidelere tatbik etmeğe uğraşıyordu. Bunlardan birincisi bir (Felsefe kelâmı), ikincisi bir (kelâm felsefesi) ortaya koymuşlardı, bu münakaşalara dinî akidelere bağlanmaksızın ilim ve felsefe ile temayüz eden islâm filozofları da karışmıştı. Esasen Yunan felsefesi bir çok mekteplere, mesleklere ve mezheplere ayrılmış olduğu için bu çeşit çeşit felsefe mekteplerinin islâm âleminde zuhur eden çeşit çeşit sâlikleri ayrı ayrı azimet noktalarından ilerlemekte ve islâm itikadiyatına çeşit çeşit esaslar girmekte idi.

Bu arada müslümanlık akidelerinin temizliğini ve kudsiyetini ihlâl eden (Batiniyeciler) ler türedi. Batiniyeciler islâm âlemindeki mezhep mücadelelerinden istifade ederek Benîsrail akidelerini ve hristiyanlığın hurafevî zihniyetlerini müslümanlığa soktular.

Kur'anı - kerimdeki âyetlerin zahirî ma'nâlarını bırakup bunlarda bir sürü batınî ma'nâ bulmağa kalkıştılar, bu maksatlarına vusul için bir çok uydurma hadisler çıkardılar.

Bunlardan ayrı olarak islâm Sufiyesi keşif ve vicdan yolunda vücudü-mutlakı ve aşkı-mutlakı arayordu. Fakat bu zümre fikirlerini anlamamış ve ibham içinde kalmıştır.

İşte Celâlettin bütün bunlarla birlikte müsbet ilimleri ve güzel sanatları bu ikinci devresinde birer birer gözden geçirdi, her mevzu üzerinde ayrı ayrı düşündü.

Dehâ; hududu sevmez, Celâlettin bir dâhi idi. Dehâsı beşerin bilgi sahasına sığmadı. Zekâsı kendinden sonra namına bir tarikat kurulacağını düşünmeksizin ve hatırlamaksızın taşıdı.

Dâhî Celâlettin, İlim ve irfanla mücehhez olarak fikir hayatının üçüncü tekâmül devresine girdiği vakit vücudü-mutlaka âşıktı.

Bu devrede Celâlettin Tebrizli Şemsettinle karşılaşması ve kuyum-cuya rastlaması herkesce tatlı tatlı dinlenen menkıbelerdir. Bu menkı-beler üzerinde münakaşa etmek mevzumuzun dışındadır.

Celâlettin zekâsından taşan buluşlarını, vücudu mutlaka karşı duy-duğu ezeli aşkla anlatmak için Türkçe, Arapça ve Farsca şiirler yazdı. Rubaiyatta görüşlerini muhtasar olarak anlatmaktadır. Divanı-kebirde duyuşlarını aynen söyler, fakat kimseye anlatmadı.

Divanı-kebir manzumei şemsiyenin en ziyadarı olan (Şems) namına ebedî aşkını hâkkettiği lâyemut eserdir, aynı zamanda bu eser Celâlet-tinin hayatında mühim bir mevki kazanan Tebrizli Şemsettin adına top-lanmıştır. Celâlettin etrafında aşkın, seyir ve sülûkün hakikatını anla-mak isteyenlerin toplandığını görünce Mesnevînin ilk on sekiz beytini te'lif etti. O sırada (Hüsamettin) yegâne müsahibi idi. Bildiğimiz gibi Mesnevînin her defterini ayrı ayrı vakitlerde uzun zamanda Hüsametti-nin musahabetile ikmal etti ve bütün buluşlarını bu kitapta manzum olarak bildirdi. Ve sâliklerine senbollerle öğretti. Mesnevî yazılınca kadar islâm sufiyesinin fikirleri müphemler ve mechullerle dolu idi. Mesnevî, Celâlettin'in fikir hayatında bir tekâmül şâhikası olduğu gibi islâm sufiyesinin bütün fikirlerini toplayan yegâne kitaptır.

Onun için âlim ve şâir Camî (Celâlettin'in Peygamber olmadığı halde kitabı bulunduğunu) belîğ ve veciz bir kıta ile ifade eder. Yalnız kû-rana iman eden islâm sufiyesinin fikirlerini hulâsa ettiği için Mesne-vîye (Mağzı-Kur'an) yani (Kuranın özü) denilmiştir. Celâlettine Mesne-vîyi te'lif ettikten sonra (Mevlâna) yani eski ma'nasile (Efendimiz) bu günkü tâbirile (Şefimiz) unvanı verildi. Bu gün Mevlâna denince Mes-nevi müellifi Celâttinden başka kimse hatıra gelmez.

Mevlâna Celâlettini Rumî hakikî bir âlim ve mürşittir, hakikî bir İnsaniyetçi ve hakikî bir İnsan-ı kâmil, hakikî bir ahlakçı ve vücudu mutlakın hakikî bir aşığıdır. Celâlettin'in Şâirlik, Âlimlik, Filozofluk, Su-filik ve âşıklık cephelerini ayrı ayrı incelemeğe mevzumuz müsait de-ğildir. Böyle olmakla beraber onun eserlerinde bu günkü ilmin, fennin esaslarını aramak boş bir zahmet ihtiyar etmektir.

Dinî ve mezhebî akidelerinin salâbeti te'siri altında kalan bir kısım Müellifler, Kur'andaki yedi kat gök ve yedi kat yer tâbirlerinden yedi seyyare ile arz tabakaları, Hazreti Yunusun Balık karnında yaşayışı hi-kâyesinden Deniz altı gemisi, Kâbeye tecavüz eden (Ebrehe) ye karşı Ebabil kuşlarının çakıl taşı atması menkıbesinden (uçak ve bomba) gi-bi ma'nâları çıkartırlar da yeni keşfedilen bir çok hakikatların kur'an-da yazılı olduğunu söylerler. Hattâ Muhittini-Arabî (Demir demirle bir-leşince uzak yolların yakın olacağı) yolunda bir ibare yazdığı için Mu-hittini-Arabîye Şümendiferin, Telgrafın ve Telefonun kâşifi demek ister-ler. Halbuki Kur'anı-kerim; Fizik, Şimi, Kozmografya veya Jeoloji ki-tabı değildir. Bu mevzular üzerinde insanlara bilgi verdiğini de iddia etmemiştir. Netekim eskiden yedi olduğu zannedildiği için yedi kat gö-kü yedi seyyare deye tefsire kalkışanlar; seyyarelerin adedi yediyi çok-tan geçince hayrete düşmüşlerdir.

Muhittini Arabînin de tetkik ettiği saha fen mevzularının tamamen dışında kalır.

Mevlânanın bazı beyitlerinden istihraç edilen ilmi ve fennî şeyler de bu kabildendir. Mevlânanın Mesnevîsinde yıldızların ardında yıldızlar ol-duğundan, dokuz kat gökten başka göklerde seyyareler bulunduğundan bahsetmesi Laplas veya Kopernik nazariyelerini o vakit keşfettiğine delâlet etmez, Mesnevînin bir çok yerlerinde Mevlâna zamanının hey'et nazariyelerine bağlı olarak beyitler vermiştir. Esasen mevlâna Celâlet-tin Mesnevînin bir fen kitabı olduğu iddiasında bulunmuyor. Mesnevî başlı başına bir kıymettir. Mesnevînin nasıl bir kitap olduğunu (mu-kaddimetül mesnevî) de bizzat Mevlâna anlatıyor. Mesnevînin başındaki on sekiz beyitte insanı kâmilin vücudu mutlaka karşı ebedî aşkını mev-zu olarak alan Mevlâna düşüncesini ve buluşlarını hulâsa etmiştir. Altı defter tutan yüksek eserinde Mevlânanın kudretli varlığı görülür.

Mesnevînin lûgat manası ikişerli demektir, edebiyatta öyle manzu-melere denirki: Bunların alt alta gelen ikişer mısra'ı yekdiğerile kafi-yeli olur. Filhakika Mesnevî nazım şekillerinden bu esas üzerine yazıl-mıştır. Fakat Mevlâna Mesnevîsini güzel san'atların iki bedîi güzelliği ile süsleyor: Şiir ve müzik.

Bu kitap; bu iki güzel san'atın her iki âhengini ilâhî aşkın müselsel nağmeleri haline getirdiği için bütün ma'nâsile Mesnevî'dir.

MUAMMER LÜTFİ BAHŞI

Lüleburgaz Hâkimi

MEVLÂNA'NIN TÜRK Şİ'RI VE MUSİKİSİ ÜZERİNDEKİ TE'SİRLERİ

Mevlâna, bu gün İslâm âleminde yetişen mütesavviflerin fevkinde şöhret kazanmıştır. Bir taraftan vaz'ettiği esaslar dairesinde oğlu „Sultan Veled,, tarafından te'sis edilen Mevlevîliğin intişarı, diğer taraftan „Divan-ı Kebir” ve bilhassa „Mesnevi'nin,, büyük takdirlerle karşılanması bütün İslâm muhitinde ona karşı büyük bir alâka uyandırmıştır.

„Musiki, Sema', Şiir,, gibi cazip üç vasıtaya istinat eden Mevlevîlik, az zaman zarfında inkişaf etti. Ve bu sür'atli inkişafta bilhassa Mevlâna'nın torunu Emir Ârif Çelebinin büyük te'sirleri oldu. O, Anadolu ve Azerbaycan'ın bir çok şehirlerini gezmiş ve her gittiği yerde büyük babasının mesleğini, eserlerini neşretmişti.

Muhtelif asırlarda bir çok Mevlevî tekkeleri bina edildi. Azerbaycan'dan Macaristan içlerine kadar açılan bu yüzlerce hanıkah ve ya zaviyede Mesnevi okutuluyor ve Mevlâna'nın ma'nevî şahsiyeti takdis ediliyordu. Acem lisanı bilsin, bilmesin bütün şehirliler, Mevlâna'yı tanıyor ve onun ma'neviyetine karşı kalplerinde derin hürmetler besliyorlardı.

Siyasî ricalin de Mevlâna'ya karşı hürmetkâr olduklarını tarih ve menakiplerden öğreniyoruz. Selçuk ümerasından başka Anadolu beylerinden bir çokları onun hakkında derin ta'zimler gösteriyorlardı. Bilhassa Aydınoğulları mevlevîlikle samimî bir münasebet peyda etmişlerdi. Ez cümle (Umur Bey) Mevlâna'ya, Oğluna, Torununa karşı fevkalâde hürmetkârdı. Bilhassa Kermıyan oğullarıyla aralarında sıhriyyet te'sis etmişti. Sivas'ta hükûmet süren „Kadı Bürhaneddin,, ise Mevlâna'ya fazlasıyla muhabbet gösterir, hattâ şiirlerinden tefe'ül ederdi?.

Osmanlı hükümdarlarından bir çokları da Mevlâna'nın derin hürmetkârı idiler.

Bu yüzden Çelebilerin memlekette büyük nüfuzları vardı. Hattâ Osmanlı Padişahlarından bazılarına „Konya Çelebisi,, tarafından kılıç kuşatılmıştır. Mevlâna'nın XIII. cü asırdan başlayarak son asırlara kadar muakkipleri yetişdi. Türk edebiyatı üzerindeki te'siri ise pek şumulüdür.

Klasik edebiyat çerçevesine dahil olmakla beraber ayrı bir hususiyeti olan bilhassa XV. ci asırda teessüs eden bir Mevlevî edebiyatının vücade gelmesinde yegâne âmil hiç şüphe yok ki Mevlâna'nın yüksek şahsiyetidir.

Muhtelif asırlar zarfında yetişen „İbrahim bey, Sultan Divanî, Yusuf Sineçâk, Arzî Dede, Şeyh Galip, Esrar Dede, Yenişehirli Avni bey,,... gibi değerli şâirler, hep Mevlâna'nın cazibesine kapılarak ve ilhamlarını mevlevîlikten alarak yüksek birer şâir olmuşlardır. XVI. cı asırdan

itibaren de bir çok şâirlerin tasavvuf edebiyatından başka Mevlevî ta'birlerini kullandıklarını da görüyoruz. Başta Nef'i olduğu halde Mevlâna hakkında kasideler söylemek de en ziyade XVII. ci asırda moda hükmüne girmiştir. Daha XIII. cü asırda Sultan Veled, Emir Ârif Çelebi, Eflâkî gibi Mevlevî şâirlerinden başlayarak Mevlâna hakkında medhiyyeler yazıldığını biliyoruz. Fakat bu tarzda şiirler yazmanın bilhassa XVII. ci asırda inkişaf gösterdiği de muhakkaktır.

Son zamanlara kadar yazılmakta devam eden bu medhiyyeler toplansa, dört beş ciltlik muazzam bir külliyyat vücade gelebilir. „Mevlevî Vâsıf,,ın tertibettiği „Mecmua-i medâiyih-i Hazret-i Mevlâna,, unvanlı gayrı matbu eseri bu hususta bir fikir verebilirse de ihtiva ettiği medhiyeler = mevcude nazaran = çok noksandır. Hususiyle Mevlevî şâirlerinin divanlarındaki manzumelerin mühim bir kısmını Mevlâna'nın şahsiyetini, ma'nevî kıymetini terennüm eden mahsuller teşkil etmektedir ? .

Bu gün eserleriyle münevverler arasında mümtaz bir mevki sahibi olan Mevlâna, mutavassıt kabiliyetler arasında da „Mesnevi'siyle,, büyük bir şöhret kazanmıştır. Mesnevi, daha Mevlâna'nın hayatında iken büyük bir tehâlükle okunuyordu. Vefatından az bir zaman sonra bâzı Cami'lerle Mevlevî tekkelerinde „Mesnevîhân'lık,, lar ihdas edildi. XIII. cü asırdan itibaren takrire başlanan Mesnevi'nin bu kadar fazla rağbet kazanması ve muhtelif yerlerde okutulması dolayısıyla onu şerhetmek veya ondan intihablar yapmak mecburiyeti de hasıl oldu. Türkiye'de, İran'da bilhassa Hindistan'da bu eserin ciltler dolusu şerhleri mevcuttur. Kıymet itibarıyla başda „İmdadullah” gibi şâirler olduğu halde „Veli Mehmed, Mehmed Rıza, Mehmed Efdal, Mehmed Eyyüb, Mir Nurullah, Abdülâtif, Abdülfettah, Mir Sahib, Mehmed Naim, Mehmed Hâşim,,... gibi bir çok Hindli'lerin bu muazzam eseri şerh ettikleri malûmdur.

Anadolu Türkleri arasında „Mesnevi,, ye XVI. cı asırdan itibaren şerhler yazıldığını biliyoruz. Bunlar arasında „Bahrülmaarif,, sahibi „Süruri'nin acemce şerhiyle „Şem'i,,nin vücade getirdiği Türkçe şerh pek fazla şöhret kazanmıştır.

Bilhassa „Şeyh-ül-İslâm Yahya,,nın iltimasıyla Mesnevi'den „Nisab-ül-Mevlevî,, namiyle bir müntehabatı da olan „Ankaralı İsmail,, Ef. nin XVII. ci asırda yaptığı Türkçe şerh büyük bir rağbete mazhar olmuş, hattâ bu yüzden kendisine „Hazret-i Şârih,, denilmiştir.

Tasavvufî bakımdan Mesnevi'nin te'siri büyüktür. Fakat Mevlâna, Türk edebiyatı üzerinde bilhassa „Divan-ı Kebir,,i ile müessir olmuştur. Tasavvufî yüksek bir felsefeye mâlik olan „Yunus,,de bile Mevlâna te'siri göze çarpar. „Gülşen,,de, „Âşık Paşa,,da, „Şeyhî,,de „Nesimî” de, „Ahmed paşa,,da hulâsa eski devrin bir çok şâirlerinde „Divan-ı Kebir,,den aynen alınmış tercemeler bile mevcuttur. Maamafih bu te'sir, göze çarpan mahdut tercemelerden ziyade, Mevlâna'nın umumî şahsiyetinden, sisteminden mütevellittir.

Mevlâna'nın Türk musikiysi sahasında bıraktığı te'sir de o nisbette büyük ve ehemmiyetlidir.

Sema'ı; Ney, Rebab, ve Çenk gibi çalgıları tecviz eden Mevlâna ve oğlu Sultan Veled bizzat musiki ilede iştigal etmişlerdir. Türk musikişinaslarından ekserisinin bu tarikate mensub şahsiyetlerden yetiştiğini de görmekteyiz. Sema', Ney ve Şiir gibi üç bedîi esasa istinad eden Mevlevî âyinlerinde okunan besteler, Türk musikisinin hiç şüphe yok ki en büyük ve o nisbette san'atkârane eserleridir.

Mevlevî musikisinin XVII. ci asırdan evvelki devirlerine dair etraflı malûmata sahip değiliz. Bu gün elimizde notaları mevcut olan (3) âyin, mutlak surette XVI. cı asırdan önce bestelenmiş mahsullerdir. XVII. ci asırda iki âyin bestelenmiştir. Bunlar; "Edirneli küçük Mustafa,, ile ma'ruf musikişinas "İtrî,,nin vücude getirdikleri "Bayatî,, ve "Segâh,, âyinleridir. XVIII. ci asrın ilk yarısında yalnız "Nayî Osman dede,,nin vücude getirdiği dört âyin vardır. Bu asrın sonunda da beş âyin bestelenmiş ve bu gün âyinlerin miktarı (14) ü bulmuştur.

Mevlevî musikisinin bilhassa ondokuzuncu asırda büyük bir inkişaf gösterdiğini görüyoruz. Bu asırda tam (32) âyin bestelenmiş ve bu tarz dînî bestelerin adedi (46) ya çıkarılmıştır. Son asrın ilk yarısında ise (10) âyin daha bestelenmiş ve Mevlevî âyinlerinin kat'î yekûnu (56) yı bulmuştur.

Mevlevî musikişi, Mevlevî edebiyatı gibi tamamıyla klâsik bir mahiyet arz etmektedir. Esasen mevlevîlik münevver zümreye hitabeden bir tarikat olarak teessüs etmiş ve bu hususiyetini daima muhafaza etmiştir.

Mevlevîlik; Türk Şiiri, Türk musikişi, Türk yazısı, Türk nakış tarihi, ve Türk tasavvuf tarihi bakımlarından büyük ve faydalı te'sirler bırakmıştır. Bu tarikat, bir çok şâir, musikişinas, hattat, nakkaş ve mütesavvıf yetişmesinde de mühim bir âmil olmuştur.

SADETTİN NUZHET

MEVLÂNA HAKKINDA

(672) H. yılı cemadülahresinin beşinci, 1273 cü Milâd. yılının İlkânun ayının (17) ci Pazar günü, güneş bulutlar arkasından süzüldü, o ânde uhrevî bir tecellinin vecdi içinde çalkanmaya başlayan "Konya" şehrinin üzerine son ışıklarını serpererek çekilip örtünmeye yöneldi. Bu yönelişi, aşk ve ma'nâ denizinin üstünde parlayan diğer bir güneşin can âlemine doğru akışı ta'kiybeyliyordu.

(Şems) in ayrılık acısı nihayet O'nun gurûbuna yoldaş oldu ve dindi, "Hakkın hazinesi toprak altına gizlendi,, Mevlâna'nın fanî varlığı; sönmeyen gerçek ışığına büründü.

O günden bu güne dek, geçen yılların sayısı 670 dir. Aşk ve Vahdet denizinin bu biricik incisi, gönüllerde kurduğu gerçek saltanat tahtında hâlâ hükmünü sürüyor. Sel gibi birbirini kovalayan asırlar bu taht önünde hep el bağlayıp geçtiler, kemâl ve vecd âleminin bu eşsiz sultanını, daima selâmladılar.

Ezelden ebede doğru coşarak akıp giden bu aşk ırmağının feyzine her devirde İnsanlar susak kaldı.

Ezgin gönüller onun kıyılarında dindi. Bunalan ruhlar onun nurunda yeniden silkinip duruldu, asırlara sığmayan büyüklük ve derinlik timsâli kurduğu "Şark Tasavvuf Mektebi,, ile uzun zamanlar Anadolu'nun fikir, san'at ve ruh hayatında başlı başına müessir oldu.

"Şems,, le başlayan, "Salahüddini Zerkûbî,, ile devam eyleyen Onun bu geniş te'sirli dalgaları, derin ve ma'nalı hayatının eşsiz incelikleri Hüsameddin çelebi ve oğlu Sultan Veled'in teakubiyle asırları kucakladı, kıt'aları aşdı, Şark - İslâm çevresinden taşarak ve fırlayarak dünya ölçüsünü aldı.

Bize kadar gelen hazineleri, Beşer dillerine çevrildi. Son zamanlarda Garp âleminde Ona karşı duyulan alâka ve şakdir okadar genişledi ki en koyu hristiyanlık taassubu bile Onun hakkında hayranlık hislerini izhardan çekinmedi. Eserlerini ilk gördükleri zaman Ona "derin düşüncelerin sahibi,, diyen garplılar ve hristiyan mütefekkirleri dahi, Onun hayatı ve eserleri üzerinde araştırmalar yapmak, düşünmek ve yazmak cezbese kendilerini, severek, kaptırdılar.

Koyu Katolik ve milliyetçi bir Fransız edîbi olan "Barrés,, bakımız Onu (Une enquête aux pays Levant 1921) adlı eserinde nasıl sitayişle anlatıyor :

"Bana göre, şevk neş'e, ve ışık dünyasının habercileri olarak saydığım şâirlerin, bu Tanrısel insanların hiç birisinin hayatı, Celâlüddin'in ki ile mukayese olunamaz, Onun ritmine uyarak sema' ve teğanni eyleyen tarikatini gördükten sonra bir "Dante,, bir "Şekspir,, bir "Göte,, bir "Hügo,,nun mahiyetinde eksik kalmış bir taraf olduğunun farkına vardım.,"

Diğer bir Garpli müsteşrik "Baron Carra de Vaux,"da İslâm ansiklopedisindeki (Les penseurs de L'İslâm. Geuthner=1923, T. IV. P. 323) makalesinde:

«Mevlâna çocukluğundan itibaren İlim ve San'at kültürlerini yan yana almış, uzun müddet kendisinde şâir ve âlim karakterleri çarpışmış, sonunda babasından intikal eden ilim kürsüsünü terkederek, ilimle sanatın bir nevi terkibine dayanan bedîî bir tasavvuf cereyanı açmaya muvaffak olmuş mütefekkir bir san'atkârdır. Hayâlinin çeşitliliği ve zenginliği, rostâî tasvirleri, hisleri, inceliği, ilim, samimiyet Onun esaslı vasıflarındandır. Onda tefekkürle hissin yüksek bir kaynaşması farkedilir.» Demektedir.

Yine aynı müsteşrik, Onun şiirlerinden:

«Çok kerreler beyitleri tam bir ma'nâyı ihtiva eder. Fakat bir beyitten ötekine geçilince ma'nâ değişir. Mukayeseler, sembollerle bu şiirlerin çok zengin hayalleri vardır. Celalüddin'i Rumî için her şey bir semboldür. Her şey, her masal, her telmih tasavvufî ma'nâda müşahedelere yol açar. Müşahhas daima mücerret ile, alelâde ulvî ile karışır.» diye bahsediyor.

Garp müsteşrik ve mütefekkirleri tarafından da, şu suretle, hayranlıkla anılan Mevlâna üzerinde bir kaç himmet sahibinin bastırıldığı metinlerle küçük hacimdeki tetkiklerden başka elimizde bir ömür bağışlanmış, ve Onu Şark ve Garbe bütün incelikleriyle göstermeğe muvaffak olmuş, gayet ciddî ve hassas bir menşur vazifesi görecektik kadar değerli ve yerli bir tettebbu mahsulümüz yoktur. Konya'da yanımızda varlığı, fikir ve san'at hazineleriyle birlikte yatmakta olmasına rağmen Onun hakkındaki sevgi ve saygı tezahürlerimiz nihayet, esfle söyliyelim ki, yıllardanberi felsefe, edebiyat ve san'atla iştigal eylediklerini iddia edenlerimizce dahi bir heveskârın tahassüsleri örneğinden ileri geçemeyen, çok tekrarlanmış ve çok iptidai kalmış bir iki söze ve basit bir kaç yazıya münhasır kalmaktadır.

Bu hicabımızı onun eserlerinin tercemesi ve anlaşılması hususunda yabancılardan gösterdiği dikkat de artıracak bir mahiyettedir.

Garp diyarında büyük Mevlânânın Mesnevîsi hakkında = Cl. Huart; Redhous; Nicholson; Whin Fild = taraflarından tetkikler yapılmakla beraber = G. Rosen = tarafından Mesnevî'nin Almanca tercemesi = Leipzig, 1859 = da basılmış; bunu 1881 de = Sir Jons Redhous = in Mesnevî'nin tam metninin İngilizceye tercemesinin Londra'da yapılan tab'ı takib eylemiştir.

Bu tam tercemeden sonra 1887 de = E. V. WHIN FİLD = in Mesnevî'yi kısaltarak yaptığı İngilizce tercemesi basılmıştır.

Yine = Dr. Ritter = in kütüphanesinde = GİBB = in koleksiyonunda içerisinde Mesnevî'nin tam İngilizcesi tab' ve neşredilmiştir.

S. E. Wilson, ikinci cildini nesren çevirmiştir.

1309 da Mısır'da Mesnevî metninden çocukları ilgilendiren ve onların anlayabileceği hikâyeler bir araya toplanarak = Mesnevî Etfâl = adlı bir baskısı yapılmıştır.

1933 de Haydarabad'da yeni baştan sıraya ve intizama konarak istenilen bahisler kolayca bulunabilmek üzere Mesnevî'nin tahlilî şekilde bir tab' ve temsili vücutte getirilmiştir.

Son zamanlarda Mevlâna hakkında İran'da da pek değerli tetkikler neşredilmiştir. Bunlardan = Firuzanferin = 1936 da, = Hüseyin Şecere'nin 1938 de basılan eserleri anılmaya şayandır.

Bir vakitler = Jaques de Wallenburg = Mesnevî'yi Fransızcaya terceme etmiş ve basıma hazırlamış ise de Beyoğlu yangınında mühim bir kısmı yanmıştır.

Şu bir kaç söz, şu pek kısa malûmat toplayan satırları yazarken bizden olanlar, ve bizim olan her şey için gösterdiğimiz perişan kayıtsızlıktan şahsan duyduğum utançla ter döküyor, ve yüzümü saran bu utanç âteşiyle, bizden öncekilerin beğenmediğimiz himmetlerini de düşünerek, âdetâ kendimi yanıyormuş sanıyorum.

Konya: 29 - 3 - 1943

MİTAT ŞAKİR ALTAN

M E V L E V İ Y E

(İSLÂM ANSİKLOPEDİSİNDEN)

Yazan :

D. S. MARGOLIOUTH

Çeviren :

NACİ FİKRET BAŞTAK

Avrupalılar tarafından "Dönücü Dervişler = Derviches tourneurs,, ve yahut "Rakseden Dervişler = D. Danseurs,, denilen Dervişler tarikatıdır.

1 — *Tarikatın men'sei*. — Tarikatın ismi, (meselâ Sadeddin ve Peçevî gibi Türk muharrirleri tarafından) bilhassa Celâleddin Rumi'ye verilmiş olan, ve farisi muadili, (Huart tarafından Les saints des derviches tourneurs unvanile Fransızcaya terceme edilen 1918 - 22) (مناقب المارفين) e göre, (Hudavendigâr) olan (Mevlâna) [= efendimiz] unvanından müştaktır, ki Celâleddine pederi Bahaüddin Veleddin tarafından verilmiştir, ve velâyetnamesi bununla başlar. Aynı müellife göre (I, 162) bu tarikatın âzaları «Mevlevî» ismini kabul ettiler, ve filhakika, hicretin 687 ve 706 senelelerinde (Mesnevî) yi istinsah edenler bu unvanı alıyorlar. (Nicholson tab'ı, I, 7, vi III, 11) Bununla beraber, ânif-üz-zikir tarihlerin sonuncusunda Konya'yı ziyaret etmiş olan (İbni Batuta) iddia ediyor ki bunlar «Celâliyye» tesmiye olunmuşlardı, ve (Mevlevî) kelimesi ancak menakiplerde tesadüfen ve «âlim» mânasında kullanılmıştı, ki bu kelimenin bu mânada istimali Hindistan'da umumîdir. Eserinde görülür ki Bedreddin Kevher Taş isminde birisi (tarihî şahsiyettir, çünkü İbni Bibi'nin Anadolu Selçukileri hakkındaki vekayinamesinde zikredilmiştir.) Celâleddin'in pederinin çocukları için bir medrese inşa ettirmiştir ki Celâleddin buna tevârûs etmiştir. Bununla beraber (Menakıb) [Şemsüddin Ahmet Eflâki tarafından, Hicrî 718 - 45 de] de tarih yanlışlıkları ve garabetler o kadar çoktur ki iddialarının ziyade kaydı ihtiyatla telâkki edilmesi icab eder.

Tarikatın Avrupalılardaki isminin menşei «Zikr» âyininin alınmıştır, ki bu âyinde Dervişler muhtelif musiki aletlerinin sesleri ile ve sağ ayaklarını mihver ittihaz ederek dönerler. Söylendiğine göre, Celâleddin bu âdeti himaye etmiş, fakat bunun bir bid'at olduğunu inkâr eylemiştir. (Menakıb, II, 79). Şüphesiz, «Raks = danse» tâbiri, Celâleddin'in devrinden bir kaç asır evvelki eserlerde «mutasavvıflar» ın bir âdeti olmak üzere zikredilmiş ve o zamanlar çok defa şiddetle aleyhine hükmolunmuştur. Müverrih Sehave (التبر المسبوك = al-Tibr - al-masbuk, S: 220) 852 de, Mısır'da bu âdet aleyhine çıkarılan bir fermanı hatırlatırken «İlk Seyyid» lerden birinin bazı beyitlerini zikrediyor ki onlar da bu âdete riayet eden mutasavvıflar Maymunlara benzetilmiş ve çok acı tekdirlere hedef olmuşlardır.

Raks, musikinin (Ağani, X, 121) yahut şiirin (İrşad-ül-erib, V, 131, 11) tabii refikidir; fakat Dervişlerin dönmesi, vezin ve ahenk ile bir fikri

temsil etmekten daha ziyade baş döndürmeyi gaye ittihaz etmiş olduğu zannolunur. Bu hususta ileri sürülmüş olan muhtelif sebepler arasında en şayanı dikkat olanı (Menakıb) de, Celâleddin'in mazereti bir bahanesi olmak üzere, hatırlatılmış olandır; şöyle ki ezvak ve huzuzat aşkı Anadolu ahalisine bahş ve ihsan olunmuş olup, bir mevhibe olup, işte bu vasıta ile onlar hakikî iymana götürülmek istenmiştir. (Menakıb, 190). Dönmenin, ecrâm-ı semaviyenin hareketlerinin bir temsil ve tanziri olduğu nazariyesi bizzat Mesnevî'de bulunur. (Nicholson tab'ı, IV, 734) Aynı noktai nazar pek çok daha eski bir eserde: رسالة ابن طيفيل = Risalei İbn Tufeyl (Kahire, 1922, S: 75) de de bulunur; bu eserde dönmenin münevvim = hypnotique tesiri üzerinde ısrar olunmaktadır. Menakıb'de Veliler, bir çok günler ve geceler, devamlı bir surette bu ameliyeyi icraya kabiliyetli olarak gösterilmişlerdir; fakat hakikî zikir bir iki fasılalarla birlikte takriben bir saat sürer.

2 — *Diğer tarikatlarla olan münasebetleri*. — Her ne kadar حلاج = Cüneyd, Bistâmî ve حلاج = Hallac gibi eski mistikler (Menakıb) de derin bir hurmet ile zikrolunmuşlar ise de, Celâleddin'in zamanına doğru zühur etmiş olan tarikat müessisleri pek farklı surette muamele görmüşlerdir. Abdülkadir Geylânî (Ceylânî) mechuldür; İbni Arabî, hakaretle zikrolunmuştur; Rûfai, şiddetle mahkûm edilmiş, Hacı Bektaş ise Celâleddin'in usul ve kavaidi hakkında malûmat almak için bir haberci göndermiş ve Celâleddin'in tefevvukunu tanımış ve kabul etmiş olarak gösterilmiştir. Daha sonraları, Mevlevîler ile Bektaşî tarikatı arasındaki rekabet pek had bir şekil almıştır.

F. W. Hasbuck (Christianity and Islam under the Sultans, Oxford, 1929, II, 370 et suivant [Sultanlar (yani Selçukî Sultanları) devrinde Hıristiyanlık ve İslâmiyet] isimli eserinde göstermiştir ki, Mevlevî tarikatı, doğmuş olduğu muhitte Hıristiyanlara müsait idi ve bütün tarihi müddetince müsaafekâr ve bütün dinler ile felsefî bir esas üzerinde uzlaşıp anlaşmağa mütemayıl görünmüştür. Mumaileyh muhtemel bir zan suretinde haber veriyor ki: Konya müslümanlarının (vakitle St. Amphilocheus'un kilisesi olmuş olan bir mescitte) Eflâtun'un olduğu farzolunan bir kabir hakkındaki hürmet ve riayetleri, Müslümanların ve Hıristiyanların aynı tarz ve surette icrayı âyin edebilecekleri bir ibadete mahal ve imkân vermemesi için, Mevlevî Dervişleri yahut ağıleb ihtimale göre onların müessisleri tarafından, kasten teshil edilmiş olabilir. Birisi bizzat Celâleddin'in türbesi olan, Konya'nın diğer üç mâbedinde (= sanctuaire) mumaileyh, her iki dinin sâlik'lerinin hurmet ve tâzim arzularını celbedecek mevzular bulunduğunun delillerini keşfetmiştir. Bununla beraber, mumaileyhin, Selçukî Sultanı Alâeddin, Mevlâna Celâleddin ve Hıristiyanlık hey'eti ruhbanı arasında tasavvur edilerek felsefî bir esas üzerine mevzu bir nevi dinî uzlaşmanın mevcudiyetine varan istintacatını kabul etmek kolay değildir. Menakıb'den şu anlaşılıyor ki, tarikat, musiki ve raks sebeble, sık sık fukaha'nın itisafına maruz kalmış idi; ve fakihler, musikiyi istimal etmek itibarıyla bu tarik ile Hıristiyanların ibadetleri arasında bir müşâbehet buldular. Muahhar

bir devirde, Ermenilerin katli-âmına mania ika' etmek onlara atf ve isnad olunur.

3 — *Tarikatın inkişaf ve intişarı*. — Menakıb, tarikatın Konya haricinde inkişaf ve intişarını, Mevlâna'nın oğlu ve ikinci varisi olup «Anadoluyu halifelerle doldurmuş olan» Sultan Bahaeddin Velede atf ve isnat eder. Bununla beraber, İbni Batuta'nın rivayetine göre, kendi zamanında tarikatın nüfuz ve tesiri, Konya'nın haricinde pek yayılmamış idi ve yalnız Anadolu dahilinde mahdud ve münhasır bulunuyordu. Sadeddin'e atfen Hammer ve diğerleri tarafından nakledilen hikâyeye göre 759 (1357) tarihinde, Orhan'ın oğlu Süleyman'ın Bolayır'da bir Mevlevî Derişinden bir külâh (sikke) almış olacaktır, fakat Hasbuck'ün isbatlarıyla bu hikâyenin uydurma olduğu meydana çıkmıştır. Müverrihler, Murad I. 1386 da Konya'yı aldığı zaman Mevlevî Şeyhinin haiz olduğu ehemmiyete dair hiç bir imada bulunmayorlar, fakat şehir 1435 de Murad II tarafından zaptolunduğunda, Sadeddin'in söylediğine nazaran, Mevlâna Hamza tarafından müzakere edilmiştir; fakat Neşri'ye nazaran, bu müzakere, Mevlâna Celâleddin neslinden olup «gerek şahsî kıymeti, gerekse ecdadının meziyat ve ehemmiyeti itibarile haiz şân ve şeref olan ve tasavvuf sahasında da ehliyet ve kudreti bulunan,, biri tarafından yapılmıştır; âsî tâbi [yani Karaman Oğlu] Mevlâna ailesinden olan Veli bir adamın daha ziyade emniyet ve itimat telkin edeceğini zannediyordu. Aynı zat 1442 de buna benzer bir vazife daha ifa etmiştir. Cuinet'ye göre, Selim - I, 922 de Acemleri takip için, Konya'dan geçerken, Şeyh-ül-islâm'ın tahriki üzerine, Mevlevîhanenin tahribi emrini verdi; ve her ne kadar bu karar müteakiben feshedildise de, tarikat reislerinin mânevî ve dinî nüfuz ve hâkimiyetleri ağır surette hâleldar olmuştur. 1554 de Konya'yı ziyaret etmiş olan Seyid Ali Kapudan'ın makbereler hakkında tertip edip Celâleddin ve Oğlununkilerle başlayan listesine nazaran Konya Velileri, onaltıncı asrın nihayetinde, Osmanlı İmparatorluğu dahilinde, yüksek surette mazharı hürmet ve itibar olmuş bulunuyorlardı. 1634 de, Murad - IV Konya'nın haracını Çelebi'ye tahsis etti. Bununla beraber, Hasbuck'ün İstanbul'daki «rakseden dervişler,, e yaptığı ilk imâ, Sultan İbrahim devrinden başlar. Cuinet İstanbul ve civarında birinci sınıftan üç Mevlevîhane ile ikinci sınıftan bir tekke zikreder. Mumailey bu tekkelerde tarihsiz olarak mevcut olan kabirlerin sahiplerine «Veli = Saint» unvanını vermektedir. Bu muharrir, birinci sınıftan diğer yedi Mevlevîhane daha zikreder ki onlar da Konya'da, Magnisa, Karahisar, Bahariye, Mısır'da Kahire, Gelibolu ve Bursa'dadırlar; ve ikinci derecedekilerin en meşhurları olmak üzere de Konya'da Şems-i- Tebrizi'ninki ile Medine, Dımışk-al-Şam, ve Kudüs'ünkilerdir. Hasbuck, bu sonunculara, 1880 e doğru tesis edilmiş Hanya (Girid), Karaman, Rimle, Tatar (Tesalya'da) ve ağleb ihtimale göre Tempé'ninkileri ilâve eder. (İzmirde bulunan bir diğeri için bakınız: N. W. 1922, p. 161; Selânik'te bulunan bir diğeri için Garnette'in eserine bakınız; Kıbrıs'ta bulunan bir diğeri için, biraz aşağıda zikrolunan Lukach'ın eserine bakınız.) Binaenaleyh öyle görünüyor ki bu tarikat, Osmanlı İmparatorluğunun hudutları da-

hiline münhasır kalıyor, onun Avrupa ve Asya'da malik olduğu arazi üzerinde bulunuyordu.

4 Eylül 1925 tarihli bir kararname ile Türkiye'de bulunan bütün tekkeler kapatılmış, ve Konya Mevlevîhanesinin kütüphanesi şehrin müzesine tahvil edilmiştir.

4 — *Tarikatın siyasi ehemmiyeti*. — Cuinet ve diğerleri gibi itimade az lâyük olan muharrirlerin tefrik ve temyiz etmeksizin serd ve irad ettikleri hikâyeleri red için Hasbuck'ın tetkikine müracaat olunabilir. Bu hikâyelerde «Mevlevî Şeyhi evvelâ kan itibarile Selçukî Hanedanının meşru varisi ve nihayet hakikî halife» oluyor. Hasbuck farzediyor ki bu masallar, Mevlevî Şeyhinin yeni sultana kılıç kuşatmak hususundaki «an'anevî hak» a istinad etmektedir. Bu hak 1684 den daha eski değildir, ve XIX uncu asırda da tanındığı görülüyor. Yine görünüyor ki ıslâhat yapan Sultanlar [Sultan Mahmud gibi] Mevlevî tarikatını, Yeniçerileri iltizam ve müdafaa eden Bektaşilere karşı ve müteakiben, Müslüman cemaatinin «ذمی = dhimmi» lere karşı imtiyazlı bir cemaat halinde muamele olunduğunu görmek isteyen ulema ya karşı bir mukabil siklet olarak kullanmışlardır. Muahhar bir devirde, Sultan Abdülaziz ve Mehmet Reşat tarikatın âzasından idiler.

5 — *Tarikatın âyini*. — Birçok seyyahlar tarafından tasvir edilmiştir; Meselâ J. P. Brown, The Derwisher, 1868, p. 198 - 206; 1927, p. 250 - 58; V. Cuinet, Turquie d'Asie, p. 832; Garnett et Lukach, (zikri geçen eserlerde); M. Hartmann, Der islamische Orient, 1910, III, 12; S. Anderson, M. W., 1913. Kıyafetleri سکه = sikke denilen bir serpuş ile «تورمه = tennûre denilen kolsuz uzun bir gömlek, «destegül» denilen kollu bir caket, الفلاماند = elif-lâm-end denilen bir kemer, ve omuzlar üzerine atılan ve «خرقة = hırka» denilen kollu bir manto; (Lukach) ın tasvirinde [Kıbrıs'da] «bu, koyu yeşil renkli bir gömlek üzerine giyilmiş menekşe renginde bir roptur» bu muharrir göre (Konya'dan bahsederken) âyin esnasında kullanılan musiki aletleri altı adettir: Kamıştan fülût (= نی = ney), ribab = cithare, üç telli kemançe = rebec, davul = tambour ve kudüm = tambourin ve bir diğeridir. Cuinet bunlardan dört tane-sini sayar ki üçü yukarıdekilere tevafuk ediyor dördüncüsü ise Halile denilip âmiyane olarak da زیل = zil denilen bir nevi küçük Cymbale dir. Brown bunlardan üçünü tâdat eder: Ney = flûthe, keman = violon ve kudüm = timbale'dir. (Menakıb) da zikredilmiş olan musiki âletleri Huart tarafından şu tâbirler ile nakledilmişlerdir: flûthe, violon ve tambour de basque [yani def]. Lukach'e göre, Konya'da âyin, ayda iki defa Cuma namazından sonra icra edilirdi; birçok tekkelerin bulunduğu İstanbul'da âyinler daha sık idi ve bunlarda muhtelif tekkelerin âzası âyin mahallinde birleşirlerdi.

6 — *Tarikatın idaresi*. — Tarikatın, Konya'da ikamet eden reisi (Monla Hünkâr), (Hazreti Pir), (Çelebi Monla) ve (Aziz efendi) unvanlarını taşırdı. Hartmann tarafından bize verilip bu vazifeyi ifa etmiş olan zatlerin isimlerini ihtiva eden bir liste (Hakayık-ı-ezkârı Mevlâna'ya göre)

1910 a kadar hepsi 26 kişiden ibarettir; öyle görünüyor ki bu liste nâta-mamdır, Lukach'ın Konya'da bulduğu Çelebi, kat'i surette 39 uncu veya 40 ıncı değildir. Manisa'daki müessesenin reisi, nüfuz ve ehemmiyet itibarile ikinci dereceyi tutuyordu.

Cuinet, Konya'da Çelebi'nin mâdunu olarak yedi vazifedar saymaktadır, fakat bunlardan bir çoklarının isimleri ciddî surette tahrifata uğramıştır. Diğer muharrirler şunu zikrederler: (Vekil) = secretaire. Huart, (Konya, dönen dervişlerin şehri) isimli eserinde, tarikata girmek isteyenlerin itaata mecbur oldukları inzibat hakkında malûmat veriyor. Bu Dervişler 1001 gün zillet-âver mesai icra etmeğe mecbur idiler; bu müddet kırkar günlük devrelere ayrılmıştı; bu 1001 günün nihayetinde onlara tekkenin elbisesi giydirilir, kendilerine bir hücre tahsis edilir, ve tarikatın usul mesaisi tâlim edilirdi; ve onlar, kendilerinin dönme, tefekkür ve mürakabe ve musiki gibi vasıtalarla ulûhiyetle peydayı mü-nasebet edecek bir hale geldiklerine kanaat getirinceye kadar, bu halde kalmağa mecbur idiler.

Bibliographie :

Bilhassa şu muharrirlerin eserlerine bakınız : Brown, Cuinet, Hartmann, Hasbuck; Lucy M. Garnett, Mysticisme and magie in modern Turkey, London 1912, H. C. Lukach: The city of Dancing Derwishes, London, 1914; S. Anderson: Dans M. W. 1923, p. 188-91; D. S. Margoliouth.

MADER-İ MEVLÂNA = PRENSES MÜ'MİNE

C a m i , T ü r b e s i

VE

H A Y A T I

M. ZEKİ ORAL

*Belh'te doğurduğu Mesnevî âleminin güneşi ile beraber Lâ-rend'e'ye gelen seyyare burada üfûl etmiş beyaz tüllere
bürünerek ebediyete gitmişti...*

Karaman istasyonunda trenden inen yolcuları kasabaya götüren yola doğru ilerliyorum. Sağda kocaman bir âbide ile karşılaşacağız. Bu; aziz Cumhuriyetin namütenahi himmet ve nimetlerinden birisi olan Gazi okuludur.

Bir az daha yürüdükten sonra yolun sağında geniş kubbbeli, metin minareli güzel bir cami görülür. Karamanlıların (Ak tekke), tarihçilerin (Mader-i-Mevlâna), Mevlâna mensuplarının (Valide Sultan) camii dedikleri işte bu camidir. Burada Türk tefekkür âleminin şâhkasını saran, büyüten yüce ufuk ipek tüller gibi katlanıp saklanmıştı.

Geldiğimiz yola açılan küçük bir kapıdan camiin avlusuna geçilir. Avlu geniştir. Kuzeyinde medrese odalarına benzeyen bir sıra kârgir hücreler, batı tarafında Çelebi dairesi batı ve güney taraflarında eski mezarlıklar yani camiin haziresi vardır. Bu sayılan te'sisatın hepsi (Karaman Mevlevi hanesi) ni teşkil ederdi. Hücrelerde dedeler, Çelebi dairesinde postnişinler otururlar, camiin içinde namaz kılınır (Sema) yapılırdı. Yapı itibarile hücreler ve Çelebi dairesinde kayde şayan bir hususiyet yoktur. Fakat Cami tarih ve mimarlık bakımından kıymetlidir :

Yönümüzü camiin kapusuna dönüp bakalım; ortada yüksek iki sütuna, yanlarında divarlara dayanan kemerler üzerine tutturulmuş üç kubbe ile camiin son cemaat mahalli yapılmış iki tarafında zarif mihraplar açılmıştır. Sol köşesindeki mini mini kapıdan minareye çıkılır. Kapının yukarısındaki kitabeyi bir az sonra okuyacağız.

Tam bir kavis şeklinde kemerlenmiş sâde, güzel bir kapıdan camiye girilir. Her tarafı ince tarakla yontulmuş beyaz renkli yapı taşından yapılmış olan bu cami dört köşe bir kaide üzerine kurulmuştur. Bina-nın köşe temellerinden başlayarak tavanda yekdiğerile birleşen takviye kemerleri arasında husule gelen Tromp'larla divar sekize bölünerek kubbe kasnağına varılmış geniş ve yüksek bir kubbe ile üstü çevrilmiştir. Cami kapısının iç tarafı üzerinde yüksekce ve kârgir bir müezzin mah-

fili vardır. Benim gibi aziz okuyucular da derhal hükümlerini vermişlerdir ki bu Cami Osmanlı devri asarındandır. Hattâ Karamanda 1005 H. 1559 M. yılında yapılmış olan Nuh Paşa Camiine pek benzer. Karaman ve Dülkadir oğullarının müstakil olarak hükümet sürdükleri zamanlarda yapılmış aynı tip cami ve türbeler de bulunduğu göre bu tarzın Anadolu da Selçuk devri sonlarında ve Anadolu beylikleri zamanında başlayıp Osmanlılar elinde tekâmül etmiş olduğunu kabul etmekte bir isabet yok mudur?. Bu ciheti mimarlarımızın takdirine bırakarak sadece gelelim:

Camiin içinde diğer camilere nazaran başkalıklar göze çarpar. Şöyle ki: kapıdan girildiği vakit sol tarafında müstatil şeklinde bir zemin yükseltilerek tahta parmaklıkla ayrılmıştır. Burası makberdir. Camiin güzel mihrabı hizasında ve doğu güney köşesinde yaldızlı parmaklıklarla ayrılmış küçük bir oda durumunda bir kabir vardır. İşte burası Belh emiri Rüküddin kızı prenses Mümine'nin yahut ebediyetin lâyetenahi ufuklarında mütebessimane uyuyan (Valide Sultan) ın istirahat yeridir. Bu Ulu Hatuna en yakın bir kadın mezarı daha vardır. Buna (Sır Ebesi) diyorlar. Fakat kime (Ebelik) yaptığı bilinmiyor. Buradan itibaren iki sıra mezar daha vardır. Camiın salonuna yahut Semâhane tarafına doğru olan birinci sıra erkek evlât kabirleri, ikinci sıra ise Hazreti Mevlâna'nın erkek evlâdı, kızları olan (Kadın Çelebi) ler dir. Asırlardanberi aile kabristanı olan bu sahaya birçok Çelebiler defnedilmiş olduğu için isimlerini hakkile tesbit etmek mümkün olmamakla beraber Karaman Çelebilerinin anlattıklarına göre belli başlı olanları şunlardır: Başta Ebubekir Çelebi olmak üzere Ali, Ahmet, Mustafa, Mehmet Celâleddin, Ali, Veled, Abdurrahman, Bahaeddin ve Mehmet Çelebi'lerdir. Maderi Mevlâna'nın tam mukabilinde ve müezzin mahfili altında Mevlânanın kardeşleri (Mehmet Alâeddin Çelebi) nin kabri bulunmaktadır.

Yukarıda yerini yazdığımız kitâbe aynen şudur:

- 1 — امر بعمارة هذه الزاوية المباركة المنسوبة الى حرة (*)
- 2 — قطب العارفين سلطان العاشقين مولانا جلال الملة والحق والدين قدس الله سره المين و المرقد الامير السعيد الشهيد
- 3 — سيف الدين سليمان بن خليل بن محمود بن قرمان نور الله ضريحه السلطان الاعظم ظل الله في العالم مالك رقب الامم سيد
- 4 — السلاطين العرب والعجم قاهر الطغاة و المتمردين قاتل الكفرة و المشركين ابو الفتح علا الدين خليل بن محمود بن
- 5 — قرمان خلد الله مملكة و اعلى الويه و نصر اعوانه في تاريخ اوائل ربيع الارل سنة اثني و سبعين و سبعماية من الهجره

(*) Bu kelime kitabede seçkin yazılmamış olup (الى حرة) (الحيرة) İlh. gibi muhtelif şekillerde okunabiliyorsa en muvafıkı (الى حرة) olduğunu zannediyorum. (الحرة) kelimesinin kamusta (Kişizade) ve kerime olan hatun ve âzâde hatun manasına geldiğini Bay Halil Ethem kaydetmektedir. Tarihi - Osmanî Encümeni mecmuası sayı: II. sahife 709. Ahteri-i-Kebir, sahife 291 de ise (حرة) yi (eyi nesne, şey-i-kerime) manasına almıştır ki kitabenin mefhumuna uygundur. Evliya Çelebi seyahatnamesi C. 9 S. 312 de bu kitabe çok noksan olarak derç edilmiştir.

Kitabede büyük unvanlarla adı geçen Karaman oğlu Alaüddin Halil 772 H. yılı (Milâdî 1370) Rebi-ülevvel ayının ilk günlerinde âriflerin kutbu, âşıkların sultanına mensup kişizade ve hür olan hatun için bir zaviye (1) ye oğlu Seyfuddin Süleyman Bey için de bir kabir yapılmasını emretmiştir. (2)

Caminin haziresindeki (774. 1372 M.) yılında ölmüş olan Sinanüddin bin Süleyman ile 804 H. 1401 M. tarihli Şeyh İsa Bey bin Şeyh Mehmet (Tabeserâh) ve 866 H. 1461 M. tarihinde vefat eden (Cabi-yül-Mevlevî Mehmet Fahreddin)in mezarları kayda değer.

*
* *

Sultan-ül-ulema ile evlendikten sonra hayatının acı ve tatlı günlerini o ünlü âlim ile beraber geçirmiş olan Mü'mine hatunun Karaman'da ki medfenini müştemilâtı ile birlikte gözden geçirdikten sonra hayatı hakkında bulabildiğimiz malûmata gelelim:

11 ve 12 ci asırdaki Türk İslâm hükümdar ve emirleri kızlarını; kendilerine akran saydıkları hükümdar ve Beyoğulları yahut seçilmiş âlimlerle evlendirirlerdi. Sultan-ül-ulema M. Bahaüddin'in babası (Hüseyin Celâlüddin hatibi) ilim ve irfan âleminin ulularından olduğu için Gaznelilerden Alaüddin Hürrem Şah kızı Ümmetullah Hatunu Hüseyin Celâlüddine nikâhlamıştı. Bir oğulları dünyaya geldi. Fakat ne yazık ki 549 H. 1353 M. yılında ve henüz 33 yaşlarında iken Hüseyin Celâlüddin vefat etti. (Melike-i-çihan, Ümmetullah) o büyük Türk kızı başka bir koca düşünmedi. Çok sevdiği evlâdı Mehmet Bahaüddin'in anası olarak kalmağı kâfi gördü. Mehmet Bahaüddin'i babasının kitaplarına hayırlı bir

(1) Mü'mine hatun için Selçukiler zamanında bir türbe yapılmış Karaman oğullarından Alaüddin Halil bu türbeyi tamir ve teedid mi etmiştir, buna dair sarîh bir malûmata mâlik değiliz. Kitabenin birinci satırında geçen (عمارة) kelimesi (imar) ve (inşa) mânâlarına geldiği için bu hususta kat'î bir fikir vermiyorsa da Mü'mine hatunun ölmü ile Karaman oğlu Kitabesi arasında 150 sene kadar bir zaman geçmiş olduğuna göre Selçukiler devrinde bir bina yapılmış Karaman oğulları zamanında yenilenmiş ve genişletilmiş olması muhtemeldir.

Erzincan; Tarihi, Coğrafi, İktisadi, Etnografi, idari, ve ihşâi tetkikat tecrübesi; adındaki kitabın 40 cı sahifesi haşiyesinde (Sultan-ül-Ulema) kafilisinin (Malatyaya uğrayarak Erzincan tarikile 617 tarihi hicrisinde Karamana vasil olmuşlardır. Elyevm Ermenak'taki medresesinde medfun bulunan Karaman oğlu Emir Musa Bey Karamanda namlarına bir medrese inşa ettirmiştir. Haremi ve büyük oğlu Alaüddin Çelebi Karamanda vefat edip medresesinin içinde defnedilmişlerdir...) şeklinde bir kayıt varsa da Karaman oğlu Musa Beyin, Ermenekteki medresesi kitabesine nazaran 740 H. 1339 M yılında sağ olduğuna göre Selçuk ümerasından Musa Beyle Karaman oğlu Musa beyin aynı adam sayılması gibi kocaman bir hatayı ihtiva eden bu kayıt ihticaca salih değildir..

(2) Alaüddin Halil zamanında Karamanda yapılmış olan meşhur Nefise Sultan medresesi de vardır. Bu hükümdar ve eserleri hakkında Meskûkâtı İslâmiye kataloğu; Ahmet Tevhit; Sahaif-ül-ahbar, Hayrullah efendi tarihi; Konya mecmuasında tefrika edilen Şikâri Tarihi; Niğde Halkevi dergisi olan Akpınar; sayı: 3 ve 11; Tarihi Osmanî Encümeni mecmuası; sayı: 11; Anadolu Beylikleri Ravzat-ül-ebrar ilh... Eserlerde malûmat vardır.

vâris olarak yetiştirmek isteyordu. Muvaffak oldu. Mehmet Bahaüddin'in dersleri yükselmiş gününün sayılı âlimleri arasına girmişdi. Belh Emiri Rüküddin'in bir kızı vardı. Adı Mü'mine idi. Bu kız naz ve nimetler içinde okumasına, yazmasına da itina edilerek büyütülmüş, gelinlik çağına gelmişti. Emir Rüküddin kızını kardeşi oğlu Mehmet Bahaüddin ile evlendirdi. (*) Mehmet Alâüddin, Fatıma adında çocukları olmuştu. Mehmet Bahaüddin annesinden aldığı kuvvetli telkin ve yaradılıştaki ilim aşkı ile büyüdüktan, evlendikten sonra da tahsil ve tetebuu boşlamadı. Bilgide emsalini kat kat geçti. Kendisine (Sultan-ül-ulema) denildi.

Belh'in Fahri Razî gibi sayılı âlimleri hattâ zamanın hükümdarı (Mehmet Harzemî) yi kıskandıracak kadar parlak bir şöhret oldu.

Günün birinde Mehmet Harzemî Sultan-ül-ülema'ya: (Bir memlekette iki Sultan, bir sahrada iki Aslan olmaz müsaade ederlerse ben gideyim. Bu âlem saltanatını bize veriyorlarsa kendileri başka yerlerde din neşretsiner.) Demişti. Bu haber üzerine Sultan-ül-ülema Rum diyarına yani Anadolu'ya göçmeği düşündü. Hemşiresi Nesibeyi, kızı Fatmayı evlendirmişlerdi. Onu Belh'te bıraktılar. Mümine Hatun:

— Ben Bey kızımı. Bir hocanın peşinde diyar diyar gezemem... demedi. Eşine dostuna veda etti. Gözyaşları arasında Fatıma'sından ayrıldı. Sultan-ül-ülema kafilesine katıldı. Mesnevî âsumanının güneşi daha 5-6 yaşlarında idi.

O şâhikayı şefkat bulutları ile sardı. Yanına aldı. Atına bindi. Yürüdüler. Hareket tarihleri 607-608 H. 1210-1211 M. yılı olarak tesbit olunabiliyor. Hatta (هجرت) hicret kelimesi ebce hesabı ile 608 olup bu hareket tarihini göstermektedir.

Nişabur'a, oradan ekli haritada (siyah) çizgi ile işaret olunan yolu takibederek Erzincan'a geldiler. Geçtikleri yollarda Hakîm Attar Senâî, Bağdatta Abbâsî hükümdarı Nasır-üd-dinullah, Şamda Eyyubî'lerden Melik Eşref ve bu yerlerde bulunan zâhir ve batın âlimleri 300 deve ile naklolan bu aziz yolculara çok hürmet ve ikram ettiler.

Sultan-ül-ülema büyük annesi dolayısıyla Mengücek oğulları ile akraba olduğu için Erzincan Akşehir'ine indi. Orada 4 yıl kaldılar. Buranın hudut olması dolayısıyla huzursuzluk görmüş olacaklar ki tekrar yola çıktılar.

Sivas, Kayseri, Niğde'yi geçip 618 H. 1221 M. yılında Karamana geldiler. Eski adı «Lârende» olan şimdiki Karaman'ın o zamanki vâlisi Musa Bey idi. Selçuk idaresinde bulunan başka illeri geçip gelen büyük

misafiri saygı ile karşıladı. Kendisi için medrese yaptırdı. (*)

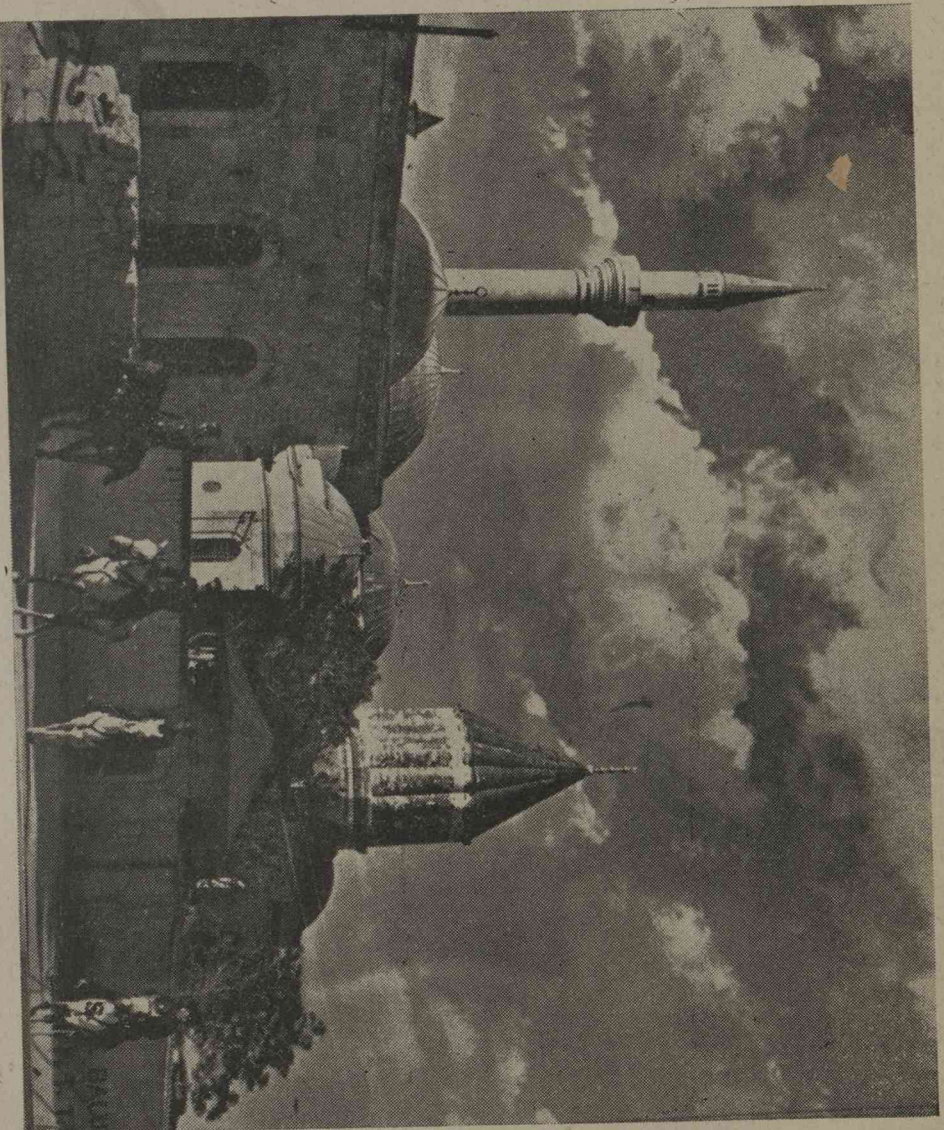
Sultan-ül-ülema burada yedi yıl kaldı.

Ayrılıkların acıları uzun hicretlerin yol sıkıntıları Prenses Mü'mine'yi yormuştu. Çok sevdiği Mevlâna Celâlüddini de büyümüşü. Beraberlerinde Belh'ten gelmiş olan Şerefeddin Lâlâ-i-Semerkindî kızı (Gevher) Hatunla 622 H. 1225 M. yılında evlendirdiler. Mü'mine hatun bu muradı da görmüştü.

O büyük ana Karamanda kafileden ayrıldı. Ebediyyet yolunu tuttu. Büyük oğlu Alaüddini de yanına aldı. Bunlar Karaman'ın ebedî misafiri olarak kaldılar. Sultan-ül-ülema, Sultan-ül-aşıkını yanına aldı. Emirlerini kabul ettirdiği Selçuk devletinin büyük hükümdarı Keykubat'ın rica-sına uyarak Konya'ya doğru yürüdüler..

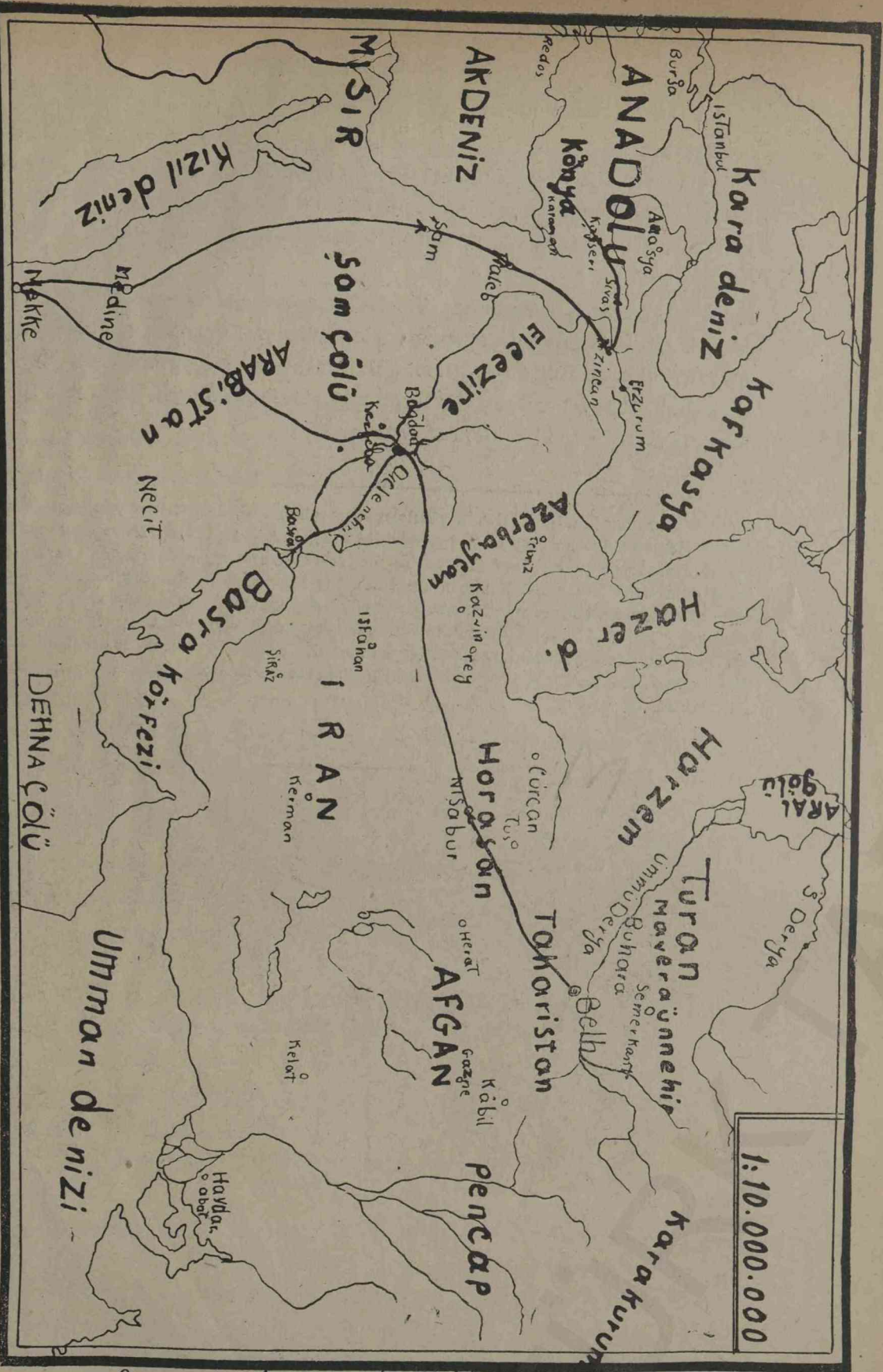
(*) Karaman'da 1928 yılında yıkılmış ve taşları ile başka bina yapılmış olan bir Emir Musa medresesi vardı. Sultan-ül-ülema için Selçuk emiri Musa Bey tarafından yapılan medrese bunu dur? Yoksa bu medrese Karamanoğlu Musa Bey tarafından mı yaptırılmıştır? Bu cihet henüz halledilememiş bir hakikat olmakla beraber Karaman oğlu Bürhanüddin Musanın Karamanda medrese yaptırdığı hakkında sarîh bir kayıt olmadığı; halbuki Selçuk Emiri'nin Sultan-ül-ülema için medrese yaptırdığı malûm olmasına nazaran medresenin Selçukiler zamanında yapılmış olması ihtimalini kuvvetli buluyorum. Konya dergisi sayı. 10. Sahife 627. Tarihî Osmanî Encümeni mecmuası. Sayı 11. Sahife. 704, 705.

(*) (Mevlânânın yedi öğüdü) mukaddimesi. Dr. Feridun Nafiz Uzluk.



Türbe-i Hadrâ'î'nin harîften görünüşü

(Foto. S. E. Balum)



Bay M. Es. Ef. in tertip etmiş olduğu tarihî umumî
ve Osmanî atlasından istifade edilerek çizilmiştir.
B. Oral

Sultan. ul-ulema Mehmed Bahaüddin'in Belh - Konya
arasında uğradığı yerler - Menakib kitaplarına



Sandukanın hey'eti umumiyesi



Sandukanın baştarafı

MOLLA HÜNKÂR

1207 — 1273

Hayatı - Şahsiyeti ve Eserleri

Yazan : SAİT SUNGUR

Mevlevî tarikatı mensuplarıyla halk arasında Molla Hünkâr diye anılan Mevlâna hakkında şimdiye kadar yapılmış tetkikler pek fazla olmadığı gibi bunlar daha ziyade mistik bir görüşle yapılmış ve, Şark'ın bu büyük simâsının içtimâî sahadaki rolü etrafında geniş araştırmalara pek girililmemiştir.

Tarihin her çağı gözden geçirilse bazı cemiyetler siyasî ve içtimâî hâdiselerin sevkile benliklerini maddî hayatın üstündeki âleme vermişler ve bu âlemin verdiği teselli ile ıztıraplarının az, çok hafiflediğini duymuşlardır : Orta çağların Mısırlıları Bizans'ın zalim idaresi altında bunalırken yer yer manastır ve târiki dünyalık hayatı günden güne artmış ve yine aynı çağlarda, Avrupa kavimlerinin Hun akınları karşısında şaşkın bir vaziyete girdikleri yıllarda Hristiyanlık âleminde aynı teselli kaynakları aranmağa başlanmıştır.

Çinde Konfüçyüs, Hind'de Buda aynı şartlar altında ortaya çıkmışlardır.

İşte, Anadolu Selçukî'leri de Moğol tazallümü altında kıvranır ve bir takım ma'nevî bozukluk havası içinde kendine bir kurtuluş yolu ararken Mevlâna'yı bulmuştur.

Mevlâna, Orta çağ Şark âleminin sadece ma'nevî bir mürşidi değil, aynı zamanda Anadolu halkının siyasî ve içtimâî sahada duyduğu ıztırabın bir ifadesidir.

Hayatı ve Şahsiyeti. — Mevlâna hakkında en geniş biyografik malûmat Eflâkî'nin Menakıb-ül-ârifin'i ile Menakıb-ı Spehsâlar'da ve Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled'in İptidaname'sinde bulunmaktadır.

Hicrî 604 (Milâdî 1207) de Maverâ-ün-nehir'de, Amuderya ırmağının civarındaki Belh şehrinde doğan Mevlâna Celâleddin baba tarafından İslâm dünyasının ilk Halifesi Ebubekir'e dayanmaktadır: Babası Sultan-ül-ulema Bahaeddin Veled Mehmet bin Mahmut Hüseyin-ül-Hatıybî İbni Ahmet el-Hatıybî bin Mahmut bin Mevdud bin Sabit bin (مسیب) bin (مظہر) İbni (حماد) bin Abdürrahman bin Hazreti Ebubekir (1) dir.

(1) — Mesnevî. Abidin Paşa tercemesi mukaddimesi.

Abidin Paşa'nın yazdığı bu şecereyi kaydı ihtiyatla karşılamak lâzımgeldiği kanaatindeyim. Çünkü: bizzat Mevlâna, aşağıda sırası geldiği zaman kaydettiğim kıt'asında bâriz olarak "Türk olduğunu," söylediği gibi Türkçe şiirler de yazmış olması bu kanaatimizi sağlamaktadır.

Ana tarafından Horasan Emîri Harzemşahlardan Alâeddin Hurrem Şah'a dayanmaktadır.

Babası Sultan-ül-ulema Bahaeddin Veled'in Belh'te ilim ve fazileti itibarile Harzemşahi Kutbuttın Mehmed (1200-1220) in nüfuzuna yakın bir vaziyet alması ve meşhur tefsir sahibi Fahreddin Razi'nin Sultan-ül-ulema aleyhinde Harzem Hükümdarına yaptığı hasudane telkinler Bahaeddin Veled'i Hükümdarın nazarında rakip ve tehlikeli bir vaziyette göstermişti; nihayet Kutbuttın Mehmed'in îmâlî sözleri üzerine Bahaeddin Veled, yurdunu terkle ve Bağdat, Şam, Hicaz ve Erzincan'a uğrayarak Lârende'ye [şimdiki Karaman] gelip yerleşmişti.

O sırada Konya Selçukîleri tahtında birinci Alâeddin Keykubad [1219-1237] bulunuyordu.

Bahaeddin Veled Bağdat'ta iken Konya Hükümdarı tarafından Selçuk merkezine gelmesi için davet edilmiş fakat, herhalde kendi vatanında uğradığı felâkete bir daha duçar olmamak için bu daveti kabul etmemişti; Lârende'de bulunduğu sırada birinci Alâeddin Keykubad'ın muşırrane daveti karşısında kalınca teklif ettiği bazı şartların kabulü üzerine Konya'ya gelip yerleşmeğe muvafakat etmişti.

*
* *

Mevlâna kuvvetli bir ilim muhiti içinde büyüyordu: Sadreddin Konevî, Sıracüddin Ürmevî, Şemseddin Mardinî, Burhaneddin Tirmizî ve daha, asrın diğer büyük ve müteşerri' âlimleri Konya'da bulunuyorlardı.

Mevlâna, babasının ölümünden sonra [1230] o zamana kadar elde ettiği malûmatı genişletmek maksadile Haleb'de Hallaviye ve Şam'da Makdemiye medreselerinde tedrisat yapan ve o zamanın şöhretli âlimleri sayılan Muhittini Arabî, Sadreddin ve Osman Rumî'lerin yanına koştı; burada zâhir ilimlerle beraber tasavvufu da meşgul oldu. Konya'ya döndüğünde Mevlâna artık Şark ilim hayatının parlak bir yıldızı haline gelmişti.

Mevlâna, Şam'da bulunduğu sırada İbrânî dilini öğrendiği gibi Rumcayı da bildiği anlaşılmaktadır.

Mevlâna'nın hayatı iki devreye ayrılabilir: 1 — Başlangıcı hangi sene olduğunu kestirmek mümkün olmayan ve babası Sultan-ül-ulema ile zamanının diğer âlimlerinin tesiri altında kaldığı devir. 2 — 642 de Şems-i Tebrizî ile münasebet tesis etmesile başlayan devir.

Mevlâna, birinci devrede daha ziyade eskilerin zâhir ilimleri dedikleri fıkıh, tefsir, hâdis ve kelâm gibi ilimlerle meşgul olmuş ve İran, Arap edebiyatlarını derinden tetkik etmiştir; ve bu devrede «Mesnevî» den maada diğer eserlerini hazırlamıştır.

Mevlâna Hakîm Sinaî ve bilhassa çocukluğunda Nişabur'da tanıdığı Feridüddin Attar'ın tesiri altında kalmıştır. Mesnevîsinde diyor ki:

عطار روح بود سنائی دو چشم او ما از پی سنائی و عطار آمدم [1]

(1) — Attar ruh ve Sinaî onun iki gözüdür; biz, Attar ve Sinaî'nin arkasından geldik.

İkinci devre, Mevlâna'nın Şems-i Tebrizî'nin tesiri altında kaldığı devirdir, demiştik. Tebriz'den kalkıp Mevlâna'yı aramağa gelen Şems, Mevlâna'ya, zâhir ilimlerle uğraşmaktan vaz geçip kendini batını hayata vermesini kuvvetle telkin etmiştir.

Bu zamana gelinceye kadar başta İplikçi ve küçük Karatay medreseleri olmak üzere Konya'nın dört medresesinde tüccar, debbağ, kasap gibi esnaf tabakasına ders veren Mevlâna artık bu işlerden vaz geçmiş ve kendini tamamen tasavvufa verip ney ve rebab sesleri arasında tam bir vecd hayatı yaşamaya başlamıştı.

Başta Sadreddin Konevi olmak üzere Sıracüddin Ürmevî, İzzettin Sivasî, Abdülmü'min Tokadî gibi şehrin maruf ilim simaları Mevlâna'nın bu hayat tarzını ve zaman zaman sema' edişini hoş görmiyerek hattâ sema'ı bid'at sayarak kendisini tenkide başladılar; ve Mevlâna'nın hayatında bu dönüm noktasına sebep olan Şems hakkında türlü türlü dedikodular yaptılar, hattâ bunların arasında Mevlâna'nın oğlu Alâeddin Çelebi de bulunuyordu. Bu dedikodular yüzünden Şems iki defa Konya'dan kaçmış sonuncusunda bir daha Konya'ya dönmeyince Mevlâna onu aramak üzere Şam'a ve Tebriz'e gitmişti.

Mevlâna, Şems'in öldürüldüğüne veya ölümüne bir türlü inanamıyor ve bunu iddia edenlere :

که گفت که آفتاب امید ببرد

که گفت که آن زندۀ جاوید ببرد

دو چشم ببست و گفت خورشید ببرد [1]

آن دشمن خورشید بر آمد بر بام

Bu mütekâsif tenkit havası içinde Mevlâna cihanşümül şöhretini yapmıştı: Onüçüncü asrın meşhur hakîm şâiri Şiraz'lı Sa'dî'den Emir Şemseddini-Hindî nâdide bir gazel istediği zaman o, Mevlâna'nın şu gazelini takdim ediyordu :

هر نفس اواز عشق میر سداز چپ و راست

ما بفلک بر رویم عزم تماشا کراست [2]

Yine aynı asrın tanınmış şâirlerinden Hafız da Mevlâna'yı medih yollu şu sözleri söylüyor :

(1) — O ebedi dirinin öldüğünü kim söylüyor, kim söylüyor ki o ümit güneşi ölmüş-tür. O güneş düşmanı damın üstüne çıkmış, gözlerini kapamış da onun için güneş öldü diyor.

(2) — Her an aşkın sadaları sağdan soldan geliyor; biz feleğe uymuşuz, seyretmek isteyen etsin.

ای صابندکی خواجه جلال الدین کن
تا جهان برسمن و سوسن آزاده کن
مرغان باغ قافیه سنجند و بذله کو
تا خواجه می خورد بغزلهای مثنوی
ساقی مکر وظیفه حافظ زیاده داد
کاشنه کشت طره دستار مولوی [1]

Mevlâna'nın Menakıbını yazan eserler onun derin tevazuundan, âlâ-yiş sevmediğinden, hele hükümdarlarla sıkı temastan hiç hoşlanmadığından bahsederler. Eflâki bu hususta şu vak'aları kaydediyor :

I. — «Sokakta gidiyorken çocuklar gelip elini öperlerdi. Bir defa bir küçük yumurcak uzaktan bağırdı: oh, ne olur Hudavendigâr, biraz bekle. işte oyunum bitiyor, ben de gelip senin elini öpeceğim. Bekledi, çocuk oyunundan kurtulup geldi. Elini öptü.» [Mecalis-i Seb'a-i Mevlâna — Feridun Nafiz Uzluk'un mukaddimesi]

II. — «Bir defa İzzettin Keykâvus Sarayın büyük memurlarile ziyaretine gelmişti. Mevlâna medresenin sofasında geziniyor, marifetler söylüyordu. Hükümdar ve Saray erkânına karşı medresenin kapısını kilitledi. Gelenleri yüz-geri çevirtti» [Mecalis-i Seb'a-i Mevlâna — Feridun Nafiz Uzluk'un mukaddimesi]

Mevlâna'nın, yazdığı eserlerin lisanına bakarak, Türk olmadığını, ve hattâ, evinde acemce konuştuğunu söyleyenler olmuştur. Bu, orta çağlarda ön Asya'da kurulmuş Müslüman - Türk devletlerinin tarihini bilenlerce gülünç bir iddiadır; çünkü aynı devirlerde Garp medeniyeti çevresinde yaşayan milletler müşterek ilim, edebiyat hattâ resmî muhabere dili olarak nasıl Lâtinceyi kullanmışlarsa İslâm camiasına dahil Şark milletleri de aynı mahiyette bir dil olarak Acemce ve Arapçayı kullanmışlardır; Mevlâna, herhalde zamanında, bu noktadan bazılarının hücumuna uğramış olacak ki bunlara cevap olarak şöyle diyor :

بیگانه میکیرید مرا زین کویم

درکوی شما خانه خودمی کویم

دشمن نهیم ارچندکه دشمن رویم

اصلم تورکست اگرچه هندو کویم [2]

(1) — Ey sabâ! Sen Celâleddin'in bendesi ol ki cihanı yasemen ve süsen-azade ile doldurasın. Hoca, Mesnevî'nin gazellerile şarap içmiş diye bağdaki kuşlar katiyeli konuşuyor ve lâtifeler söylüyorlar. Sâkî, galiba sen Hafıza fazla şarap içirdin ki Mevlevî destârının taylasan'ı perişan oldu.

(2) — Beni yabancı sanmayın, ben sizin memleketinizde kendi evimi arıyorum; her ne kadar Acemce söylüyorsam da aslım Türk'tür.

Mevlâna'nın Türkçe şiirleri de bulunması bu hakikatın ayrı bir delilidir: Hicrî 676 senesinde Cimri namında ve Selçuk hanedanına mensub olduğunu iddia eden bir şahsı Selçuk tahtına oturtan Karaman oğlu Mehmed beyin Selçuk Hükümdarlarının Acemperestliğine karşı cephe alarak Türk dilinin yayılmasına karar vermesinden evvel Mevlâna Türkçe şiirleriyle bu inkılâp hareketinin önderi olmuştur, denebilir.

Şems-i Tebrizî ile münasebet tesisinden itibaren tasavvufî mânada bir "aşk", ile çırpınan "fevkalâde seyyâl bir zekâ, çok ince bir ruh, eşsiz bir vecd, örneksiz bir aşk, emsalsiz bir seziş ve buluş kabiliyetinin, neş'enin, coşkunluğun, hayranlığın, hülâsa bütün ma'nâ âleminin mümessili," [1] olan Mevlâna, Nay'in de hicran ateşile yanıp tutuştuğunu şu mutesavvıfane beyitlerle ifade etmektedir:

آتش است این بانگ نای نیست باد

هر که این آتش ندارد نیست باد

آتش عشقت کاندن می فتاد

جوشش عشقت کاندن می فتاد [2]

Mevlâna'nın ölümüne sebep hangi hastalığı?

Bu mesele kat'iyetle halledilmiş değildir. Kırk gün kadar süren hastalığı esnasında tedavisine ihtimam gösteren o devrin büyük hekimleri, İbrahim Tebrizî, Ekmelüddin ve Gazanferî, hastalığın teşhisine muvafak olamamışlar ve Mevlâna Hicrî 672 [Milâdî 17 Kânunuevvel 1273] de bu fânî âleme gözlerini kapamıştır.

Doktor olması dolayısıyla bay Feridun Nafiz Uzluk, Menakıb kitaplarından edindiği malûmata istinaden, hastalığın «iltihâbî-şegafî-dahilî-i-kalb» olduğunu söylemektedir.

Mevlâna, hastalığının son gününde, yanından hiç ayrılmayan oğlu Sultan Veled'e o gün kendini iyi hissettiğini söyleyerek istirahat tavsiye ettikten sonra şu nefis ve son gazelini söylüyor:

ترك من خرابی شب کرد مبتلا كن

خواهی بیا بخشا خواهی برو جفا كن

ای زردروی عاشق تو صبر كن وفا كن

بكشد كسش نه كويد تدبير خونبها كن

روسربنه بیالین تنها مرا رها كن

ماییم موج سودا شب تا روز تنها

بر شاه خوب رویان واجب وفا نباشد

خیره کشیست مارا دارد دلی چو خارا

(1) - Maarif Vekillîğinin Şark - İslâm klâsikleri neşriyatından: Mesnevî tercemesi mukaddimesi - Abdûlbakî Gölpinar.

(2) - Bu nayin sesi rüzgâr değil ateştir. Bu ateş kimde yoksa yok olsun. Nayin içine düşen ateş, Şarabın içine düşen de aşkın cûş ve hurûşudur.

بس من چه کونه کویم آد دردرا دوا كن
باسرا شارتم کرد که عزم سوی ماكن
از برق زمرد عشق هین دفع ازدهاكن
تاریخ بو علی کو تنبیه بو علا كن [1]

دردیست غیر مردن کان را دوا نباشد
درخواب دوش پیری درکوی عشق دیدم
کر ازدهاست درره عشق ست چون زمرد
بس کن که بی خودم من کر تو هنر فزائی

Eserleri. — Yukarda işaret etmiştik: Mevlâna'nın eserleri, hayatı gibi, iki devrenin, iki ayrı zihniyetin mahsulüdür; ilk devrede, yani Şems-i Tebrizî ile sıkı münasebet tesis ettiği zamana kadar olan ve daha ziyade zâhir ilimlerle uğraştığı yıllarda bu ilimlerle alâkalı mevzular üzerinde eserler hazırlamıştır; bu eserler Fih-Mafih, Mecalis-i Seb'a, Mektubat ve Divanı Kebir'den ibarettir.

Fih-Mafih ile Mecalis-i Seb'a kendi mensuplarını irşad etmek maksadile hazırladığı dinî öğütlerden ibarettir. Kuvvetli ihtimale göre Mevlâna, Mecalis-i Seb'a'yı teşkil eden yedi öğüdünü Türkçe olarak söylemiş ve bunları zapteden zat - devrin Türkçe neşriyata karşı aldığı vaziyeti düşünerek - Acemceye çevirmiştir. Bu öğütler arasında, söz icabı, âyet, hadîs ve Acemce beyitler de vardır.

Mektubat ise devrin Hükümdarlarına, Vezir, Emîr ve Kadılar gibi devlet adamlarına, herhangi bir şahsı tavsiye etmek için Mevlâna'nın yazdığı 144 mektuptan mürekkeptir; bu cihetle Anadolu Selçuk tarihi bakımından çok ehemmiyetlidir.

Divanı kebir, Mevlâna'nın şâirlik sıfatlarını çok güzel belirten bir şiir mecmuasıdır; doksan bin kadar beyiti ihtiva eden bu divandaki gazel ve rübailerden Mevlâna'nın Arap ve Acem edebiyatlarını derinden tetebbu ettiği anlaşıldığı gibi Şark'ın o zamana kadar en büyük şâirlerini gölgede bırakacak bir kudrette olduğunu da göstermektedir.

Mevlâna'nın ikinci devrei hayatının mahsulü Mesnevî'dir. Altı ciltte 4000 küsur beyiti ihtiva eden bu manzum ve muazzam eser bütün dünyaya mütefekkirlerinin. üstünde ehemmiyetle durduğu, Şark'ta, Garp'ta fırtınalar uyandırmış bir âbidedir. Mesnevî, görünüşte, basit bir hikâyeler mecmuası gibidir; halbuki Mevlâna - sırf kendi sâlikleri için yazdığı - bu eserde kendi tasavvufî inanışlarını, vahdet-i vücud - Pantheisme'i bu hikâyeler arasından göstermektedir. Esasen bu tarzı beyan, Şark'ın bir an'anesidir.

(1) - Sen git, geceleri rahatsız olan beni, bu biçareyi yalnız başına bırak. Biz, gece, sabahlara kadar yalnızca çırpınan sevdâ dalgasıyız. İstersen, gel, lûtfet, istersen, git, cefa et. Güzel yüzlülerin şahı için ahde vefa vacib değildir. Ey soluk yüzlü âşık, sen sabret, vefakâr ol. Bizi gücenerek öldürenin gönlü taş gibidir. Bizi öldüren, kanımızın bahası için hiç bir tedbir söylemiyor. Bu derde ölmekten başka çare yok. O halde buna deva bul diye ben nasıl söyleyim. Dün gece rüyamda aşk mahallesinde bir ihtiyar gördüm; başile işaret ederek bizim tarafa gel dedi. Gerçi bu yolda ejderha varsa da zümrüt gibi bir aşk da var. İşte o zümrüdün parıltısıyla ejderhayı defet. Artık kâfi; ben kendimde değilim. Eğer sen hüner göstermek istersen Ebu Ali'nin tarihini söyle. Ebu Alâ'nın tenbihinden bahset.

Menakıb-ül-ârifin müellifi Eflâkî'nin rivayetine göre birgün Mevlâna neş'eli bir anında iken çok sevdiği ve yanından hiç ayırmadığı Hüsâmettin Çelebi kendisine talebelerin Feridüddin Attar'ın Mantık-ül-tayr ve hakim Sinaî'nin İlâhîname'sini okuduklarını, binaenaleyh bunlara benzer bir eser hazırlamasını arzu ettiğini söyler; bunun üzerine Mevlâna sarığının kenarından çıkardığı bir kâğıdı Çelebi'ye uzatarak böyle bir esere başlamış olduğunu gösterir. Bu kâğıt Mevlâna'nın kendi elile yazdığı ve

در نیاید حال پخته هیچ خام پس سخن کوتاه باید والسلام [1]

beyitle biten ilk onsekiz beyittir; Mesnevî'nin alt tarafı Mevlâna'nın Hüsâmettin Çelebi'ye dikte etmesi suretile ve bazı fasılalarla on senede tamamlanmıştır.

Onbeşinci asır İran şâirlerinden Molla Cami, Mesnevî'nin ehemmiyetini ve Mevlâna'nın büyüklüğünü şu kıt'a ile ifade ediyor:

آن فریدون جهان معنوی آن بود برهان ذاتش مشنوی
من چه گویم وصف آن عالیجناب نیست پیغمبر ولی دارد کتاب [2]

(1) - Ham adam olgun adamı anlamaz; o halde sözü kısa kesmek lâzım

(2) - O, ma'nevî âlemin hükümdarıdır. Onun şahsiyetinin delili olarak Mesnevî'yi göstermek kâfi. Ben bu yüksek şahsiyetin vasfında ne söyleyeyim: O, peygamber değil, fakat elinde kitabı var.

M E V L Â N Â

Kulübeye misafir bir hükümdar gibi sen,
Med halinde dönerdin Vücuduna nadiren.

M. N. GUNTEL

Hayat, hayat içindir, hükümdür ölüm onun,
Hükümleri, maksadı değildir bir kanunun.
Değişmekten bir zarar görmez aslâ bu varlık,
Bir başlangıç değildir, ne beşik, ne mezarlık.

Ruh ta güzel bir sestir, kaybolunca yokolmaz,
Bizziz o, hiç azalmaz ve bizimle çokolmaz,
Duyulacak şeyleri düşünmeye var mı yer ?
Sesleri kulağına, renkleri gözüne ver!

Nasıl dalga verirse deniz çalkalanınca,
Hayat ta binbir şekil alır halkalanınca.
Dalgalar dağılırsa su olmaktan çıkar mı ?
Hayatta yokluk denen bir başka varlık var mı ?

Nerden geldik, nereye gidiyoruz? sorgusu,
Hâlâ, insan beyninin bir ezeli burgusu;
Kemikten bir kutunun içinde dönmektedir,
Her akıl tek kıvılcım vermeden sönmektedir.

Bu varlığa saldırmış yokluk mudur her mezar?
Bu kuvveti, nereden, kimden alır bir hiçlik?
Kaybolan akislerde yokolan bir şey mi var?
Ayrılmak mümkün olsa, varolabilir miydik?

Her kıymetin, kudretin sıvası bir avuç et,
Her farkın müsavisi, en nihayet iskelet.
Onsuz ne göz, ne kulak, ne yürek, ne dimağız,
Demek vücutla değil, biz ancak ruhla varız.

Aklın sonsuz gecesi, korkunç seddi yarından
Alev olup içtiğin esrar ışıklarından
Örülen her bir beytin fikre bir semahane,
Ey topraktan güneşe ilk yükselen pervane !

Her sese, aksi sada olandan sada aldın,
Bir dile sığmıyandan ezeli edâ aldın.
Sözden, sesden taşınca hislerin vecde geldi,
Sıyrılıp her şekilden, ifadeden yükseldi.

Birbardağa boşalan denizden kalan neyse,
Sözlere sinen sesin senin de öyle korkunç,
Bir secde, büyük sırrın dudaklarına değse,
Alnında değil ses, söz tutuşurdu mermer, tunç.

Çöllerin ortasında boş bir irtifa değil,
Bir kaç vezin, kafiye çınlatan mısra değil,
Bir ehram ki eserin, üzerinden asırlar,
Muhacir kuşlar gibi uçacak sona kadar..

Erişilmez bir aczin hudutlarına kadar,
Yükselen bir hudutsuz kudret kanat vuruyor,
Üzerinde ne dünden, ne bugünden gölge var,
Sesinde yedi asır bir gün gibi duruyor,

Aczindeki bu kudret, kudretindeki aciz,
Göktün ışıklarına mâkes olan bir deniz.
Göksüne inmeseydi göklerden bu ışıklar,
Öksüz kalırdı elbet, gönül de akıl kadar.

Gölgesi karanlıkta nur saçan duyguların,
Teselli kaynağıdır çöl gibi uykuların.
Ey denize susamış damladan serpilen ruh,
Deniziyle çöllerin yangınına koşan Nuh !

Şiir susar, musiki çırpır bir aczile,
Haşın aklın önünde hiçbirşey gelmez dile.
«Mum sönünce şulenin gittiği» yerden gelen
Sesin çıkar ruhlarda o zaman senin birden.

Güneşin etrafında dönerek yarattığın,
Onun kirpiklerinden birer oktur attığın.
Aşkı duyup dünyaya isteyerek gelmişsin,
Bu toprağa inmeden topraktan yükselmişsin.

Her varlığın ezeli hikmeti (tecelli) yle
Tutuşan feyzindeki âkse oldun istidat,
Büyük «cüdalık» için duyduğun teselliyle
Rehâ buldu ölümden mustarip, meyus hayat.

Madde, bugün boğuyor ruhları kızıl kanda,
Uğursuz bir havayla zehroldu bugün sabâ,
Hilâlin şefkati bir damla şebnem cihanda,
Bir yürek acisiyle kanar gibi bir mısra;

Gözyaşı ana dilim, ıstırap vatanımdır,
Her mustarip nabızda yanan benim kanımdır,
Diyen büyük bir münci bekliyor kanlı semâ.
Bekliyor doğsun diye ufuktan bir Mevlânâ !

17 Birincikânun 1942

MEVLÂNANIN CEZBESİ

Yazan: MUVAFFAK SAMİ ONAT

Mevlânânın Cezbesi isimli bir tetkikte daha ziyade bu cezbenin tasavvufî neticelerinden, nihayet Hakka Vusûl halinden bahsetmek ve bunu incelemek lâzımgelir. Fakat biz burada bunlarla beraber Mevlâna'nın nisbeten az işlenmiş bir noktasında durmak isteriz: Cezbesinin şiirlerindeki rolü.

Zannımızca Mevlâna çok defa tek tarafîle görülen ve tek tarafîle incelenen dehâlardan biridir. Evet, O çok defa ve hemen daima mistisizm'indeki ihâta, akîdelerindeki derinlik ve nihâyet hikmetlerindeki incelik ile tanıtılmıştır. Onun Mesnevî'si yukarıda saydığımız sebebler dolayısıyla hamur gibi yoğurulmuş, uzun ve emekli çalışmalarla tefsir edilmiştir. Fakat Şâirliği nedense ihmâl edilegelmiştir. Halbuki Onun belki felsefî ve mistik hüviyeti nisbetinde şâirliği de büyüktür. Evet, onun şâirliği aslâ felsefesinden aşağı değildir. Gerçi şâirliğini tamamen inkâr etmek gibi bir dalâlete düşen olmamıştır. Hattâ çok defa onun aynı zamanda büyük bir şâir olduğu ve bu arada «Divanı Kebir»de olduğu gibi «Mesnevî»de dahi pek ince şiirler ve gözleri kamaştıran nurlar bulunduğunu söyleyenler ittifak ve itiraf ederler. Fakat dikkat edilecek olursa bu itirafın altında şöyle bir zihniyet belki de gayrî şuurî olarak saklıdır:

(Mevlâna'da aslolan filozofi ve tasavvuftur. Fakat yalnızca onun bu büyük cephesinden bahsetmek doğru olmaz. Onun için şâirliğini de ele almak lâzımdır.)

İşte biz bunun bir hakikat olduğunu gördüğümüzü zannederek bu mevzu üzerinde duracağız. Ve bilhassa cezbenin şiirle olan münasebat ve alâkasına musirren temas edeceğiz.

Şiir ve cezbe. İşte birbirile daima tev'em iki oluş ve hâlet. Evet şiir çok defa bir ilhâmın neticesidir. Bu ilhâm ise ekseriya beşerî oluşların tabiiliğini aşma merhalesi olarak görülür. Yoksa, normal insan müfekkiresi aslâ yaratıcı olamaz. O, aklın disiplini ile dâima ve dâima makul olmak zorundadır. Halbuki şiir bir yaratıştır, şiir iç âlemin infilâkıdır. Bu ise normal adamın veya normal ânın yapacağı iş olamaz. Şu halde demek isteriz ki şiir, ilhâmın yâni normalin üzerinde yaşanmış bir ânın ifadesidir. Daha çok bir sarhoşluğun, bir vecdin nihayet bir cezbenin vergisidir. Onun içindir ki irticâlen söylenen şiirler, şiirin aslî bünyesine en ziyade yaklaşan hakikî bedi'îlardır. Zekâ sıkıntısı ve akıl kontrolü ile yaratılan san'at eserlerinde ise, ne kadar kuvvetli olursa olsun yer yer sun'îliklerin bulunması işte bu yoklukla izah edilebilir. Kendi iç âlemi ile dış âlem arasında münasebet teessüs ettirmeden sırf san'at

vasıtasile güzelliğe ve şiire erişmek isteğinin en tabii aksûlamelini işte bu tasannû'da aramak lâzımgelir. Bu arada şiirin teknik bünyesini itmam için san'atkârın kullandığı malzemede, yâni vezin ve kafiye de dahi görülen güçlük ve aksaklığa dikkat edilmek lâzımdır. Hakikati halde çok zaman ilhâmsız yazılan şiirler, san'atkârın en çok yorulduğu; kafiyesinde, vezninde en çok sıkıntı çektiği şiirlerdir. Halbuki vecdin şiiri dâima yumuşak ve çok defa mükemmeldir. Teknik ve şekil san'atkârın tahtesşuurunda hamur gibi yumuşayarak güçlükler çıkarma hassasını kaybeder. Artık şâir vecd halinin verdiği huşû içinde kendi cezbesinin, kendi istiğrakının vergilerini döker durur. Bu akan şiir «lav»ı ise şâire en ufak bir güçlük bile vermeden mevzun ve mukaffa mısrağlar olarak sıralanır. Çünkü kelimeler balmumu gibi şâirin cezbesinde yumuşamış, kafiyeler durmadan akan bu «lav»ın ateşinde erimiştir. İşte, şiir ve cezbe denince bunları anlamak lâzımgelir.

Bütün bu mülâhazalardan sonra acaba Mevlânâ ve onun Mesnevî'si için ne söylenilebilir? İşte asıl mevzû ve asıl çözmeye çalışacağımız suâl. Diğer taraftan bu suâlin cevabını vermek için iki suâl daha sormak her halde daha faydalı olacaktır. A - 26 bin küsur beyitin irticâlen söylenebilmesi için nasıl bir cezbe ve nasıl bir ilhâm lâzımdır. B - Böyle devamlı bir vecdin infilâkı nasıl bir ateş, ne cesamette bir şiirdir? Şimdi bu suâllere cevaplar hazırlamağa çalışalım.:

A - Mevlânâ mistik filozofisinin serâzât göklerinde (Sülûk) için uğraşırken çok defa beşerî oluş ve ihtirasların üstünde dolaşmaktaydı. Ruhundaki çalkantı onu daima meczup (*) gezdirecek kadar idrâkinden ayırmıyordu. Fakat O, (Vüsul) için lâzımgelen (sülûk) unu yapmış, (hâl) ini yaşamış, (gâret) ini görmüşdü. O, Kudüm seslerinin verdiği uhrevî melodilerin arkasında; (sema') âlemlerinin ilâhî maverâsında (seyri nüzulî) yi yaşamış; (seyri urûcî) ye varmış; ve O (Seyri - İllallâhî) bulmak için kâmaline erişmişti. Fakat O, hiç bir zaman bu cezbesinde (hâl) ini devam ettirmemiştir. Bunun içindirki Mevlânâ'yı dâima meczup göremiyoruz. O, ilk 18 beyiti şüphesiz ki destârından çıkararak Hüsametdin Çelebiye sunarken meczup değildi. Aklın ve şuurun disiplini içinde beşerî hâlile hareket ediyordu. Fakat yine hiç şüphe yoktur ki o, meselâ Meraam bağlarında Hüsametdin Çelebiye Mesnevî beyitlerinden parçalar yazdırırken yine insanlık denilen hududu çiğnemiş, normalin üzerine yükselmiş, hakikati keşfe doğru koşmuştu. Gerçi:

«Sırrı men ez nâlei men dûr nist.

«Lîyk çeşmi gûşra an nûr nist.

derken Mevlânâ (Celî) bir cezbede değildi. Fakat bu hiç bir zaman bu beyitin ve emsâlinin kuvvetli bir şiir olmasına manî değildir. Görüyoruz ki Mevlânâ bu büyük filozofisini, bu büyük panteizmini yine aynı cesamette büyük extase'ına borçludur.

(*) Meczup kelimesini Meenun kelimesiyle karıştırmamak lâzımdır.

B - Şiirleri ise tamamen bunun vergisi. Evet, (Böyle devamlı bir vecdin infilâkı nasıl bir ateş, ne cesamette bir şiirdir?) şeklindeki ikinci suâlimizin cevabı dahi bu cezbenin şiddet ve ihatası, bu vecdin kudretile izah olunabilir. Bu infilak müthiş ve pek müessir olmuştur. Ne hazin bir hakikattir ki Mesnevî'yi yalnız didaktik cephesile görenler ondaki göz kamaştırıcı şiirleri, ruhları ürperten muharrikiyeti görememişlerdir. Mesnevî'yi yalnız bir akait kitabı olarak görenler ve didaktik damgasile damgalayanlar ne yazık ki onun büyük vecdini unutmuş olanlar veya şiirin sihirli buğusuna kapılamıyanlardır. «Divanı Kebir»de ki gazellerde pek zarif hayallerin, gayet derin şiirlerin bulunduğunu kabul edenler acaba hangi ölçüyle Mesnevî'yi kuru ve plânsız bir ders kitabı olarak damgalamaktadırlar? Halbuki Mesnevî'deki tekrarlar da hattâ pek nâdiren görülen teknik zaafılarda bile tolerasanlı davranmak mecburiyeti vardır. Zira, hayatın neresinde tekrar yoktur, neresi riyazî bir kat'iyetle plânlıdır, neresi hendesî bir tenasübe mâliktir?

Bununla beraber yukarıki cümlemizden en ufak bir yanlış anlaşılma istemeyiz. Ve şunu söylemek isteriz ki Mesnevî'nin bazı bozuk mısrağ-larını hayatın kararsızlığıyla hem âhenk olarak göstermek aslâ onu müdafaa etmek demek değildir. Zira (Göte'nin tâbiriyle) o büyük zekâ müdafaadan münezzeh olacak kadar kemâlinin zirvesine çıkmış, dehâ-sının şahikasını bulmuştu. Evet o Peygamber değildir, fakat kitabı var-dır.

MEVLÂNA

CENAP KENDİ

His yok ki aşk ile, sana yanmasın,
Gerçekten tarihin, yaşı gibisin.
Ruh yok ki Ruhunu duyup anmasın,
İrfanın yeşermiş, taşı gibisin.

★

Ezelden bir ı ışık, ı şıldar ordan,
Muradım için yok, başka yâr ordan,
Sürurum oradan, yaz bahar ordan
Gönlümün hakani, başı gibisin.

★

Aslımız Türk, doğdun, Türkmen bağında
Bir ateştir yanar, yurt ocağında,
Yeşerdin Konyanın tam kucağında,
Ruhumun gıdası, aşı gibisin.

★

Mihrabın Tanrının, nuruyla yanar,
Bir gören uzaktan, Kâbeyi sanar
Her zaman düşünür, her zaman anar,
Gönlümde sevincin yaşı gibisin.

★

Şanlı efsanesin, yelim yelinden,
Dileğim yücedir, dilim dilinden,
Türkistan yolundan, Bağdat ilinden,
Dolaşmış fazilet, kuşu gibisin.

TÜRK MİMARİSİNDE MEVLÂNA TÜRBESİ VE ONUN MİMARİ DEĞERİ

Yazan: ŞAHABETTİN UZLUK

Türbe mevzuu Türk Mimarisinde büyük bir mevki işgal ediyor. Onun etrafında Türkler, pek eski zamandanberi faaliyetler yapmışlar ve pek değerli örnekler meydana çıkarmışlardır. Bu gün pek çokları kaybolmuş bu örneklerden kalanlarıyla Türklerin bu uğurdaki uğraşma derecelerini ölçmek kabildir. Bilhassa, 19 uncu asırda başlıyan Türk kültürü etrafındaki incelemeler onların diğer soylar arasında geri kalmıyacak bir mevcudiyeti bulunduğunu ispat ediyor. Bu mevzudaki bütün faaliyetler türbe tiplerini iki büyük gurup halinde dikkate aldirmek, Kuleli ve kubbeli tipler ve bunlar yanında üçüncü bir gurup ta mevcuttur. Kuleli tipler, islâmiyetten çok evvel başlamış ve Türkler Vasitasıyla İslâmî sınırlara ve onların mimarî formlarına karışmıştır. İkincisi kubbeli tiplerdir ki, ilk tipten daha eski bir hayata mâliktir. Bu tip, merkezî Asya tipinin hususî şekillerde gösterilmiş bir Türk tipidir. Bilhassa, form itibarile diğerinden ayrılan bu tipin en güzel örneği büyük Selçukilere ait Sencer'in yaptırdığı Merv'deki bir Türbedir. Aynı gurun müteaddid örnekleri, İran sınırları dahilinde bulunmaktadır.

Pek sade tiplerden mürekkep bir gurubu, Anadoluda Selçukilerin örnekleri teşkil ediyor: Construction içinde vücade getirmişlerdir. Bu türbelerde, taş ve tuğla malzemesi karışık bir haldedir. Çok eski bir tip, ikinci Kılınç Arslan'ın Konya'da yaptırdığı bir türbedir. Plânı sekiz köşeli bir formadadır. Yukarısı müsavi sayıda bir piramikle örtülüdür. Dış görünüşü bu gün pek çıplak bir tesir taşımaktadır. Yalnız üst partide dökmüş çiniler, orasının açık mavi çinilerle kaplı bulunduğunu anlatmaktadır. Kubbeli türbeleri çok eski zamanlarda İran'da Mezopotamya'da inşa ediyorlardı. Hattâ, Step memleketler de onu kabul etmişlerdi. Babil ve diğer şehirlerdeki araştırmalardan pek çok kemerli ve kubbeli örnekler öğreniyoruz. Bir yüz yıllarında yapılmış bir çok âbideler, Türklerin kubbe inşaatçılığı ile pek eskiden meşgul olduklarını izah ediyor. Müslüman İran'daki tekâmülde Turfan sisteminin büyük yardımları olmuştu. Umumî kubbe formları yanında türbeler ayrı bir karakter veriyorlar.

Pek çokları dört köşe plânlar üzerinde ba'zan „Suitaniye,,de (İran) olduğu gibi Poligonludur. Bu tipler Timurîler vaktine kadar devam etmiş görülmektedir. Meselâ: İç ve dış kubbeler arası belli bir ölçüye tabi olarak, duvarlarda ağırlığı taşımayacak bir nisbetle karşılaşmışlardır. Birinci ve ikinci tipin bütün prensipleri bir Türk tipidirki, Orta Asya ve Hind üzerinden gelmiş eski Türk ananelerine bağlı bir karakter taşımaktadır. Aynı tesirin muhtelif malzemeli diğer örnekleri, Memlûk'ler

elinde Kahire'de bulunmaktadır. Batıda duranlardan bazıları Ön Asyada bulunuyorlar. Bunlardan bazıları Ratkan'daki türbeyi pek yakından hatırlatmaktadır. Konya'da Ahmet Fakı adında bir âlimin mezarı üstünü süsleyen yapı dört köşeli bir plân araştırmasıdır. Yan yüzler üç metro yükseklikten sonra yuvarlaktan bir «orta gövdesi» teşekkül ediyor. Üzerinde basık bir kubbe oturmaktadır. Çok sade bir taş malzemesi mahsulüdür. Yapıda iç süsü olarak ufak bir ize tesadüf etmiyoruz. İkinci misal: Anber Reisin 1264 tarihli türbesidir. Bu türbe silindir ve piramitten mürekkep bir gövdeyi taşıyordu. Yapı, Lise mektebinin köşesindeki çeşmenin olduğu yerde duruyordu.

Ondan sonraki yılların türbeleri arasında dikkatimizi Mevlâna'nın türbesi almaktadır. Birinci Alâeddin - Keykubat, Sultan-ül-ülemanın vefatından sonra ilk defa üzerine türbe ve civarında Mevlâna medresesini inşa ettirmiştir. Üçüncü Keyhüsrev 672 de daha büyük bir ölçüde «Alemettin Kayserin topladığı 133000 dirhem altınla» Mimar Bedreddin Tebrizi'nin nezareti altında inşasına başlatmış, on bir ay zarfında ikmâl ettirmiştir. İkinci Mes'ut vaktinde olan tamirat, ki 1283 e tesadüf eder; bu onarma, yapıda yalnız kubbe kısmına temas etmektedir. Bu tamirat ta aynı mimar eliyle ve Alemettin Kayserin delâletiyle hitam bulmuştur. Yapıda Mimar Bedreddin'in yanında Abdülvahit birlikte çalışmıştır. Dış mimarideki yüksek tesire, içte de olgun bir paralelle cevap vermektedir. Bilhassa, muhtelif direkler ve kubbe içi en güzel Türk dekorları ile süslü bulunmaktadır. Aynı tipleri Selçukî'ler mütenevvi malzeme üzerinde tatbik etmişlerdir ki, doğrudan doğruya Türklerin eski yurddaki formlarının yeni terkipler içinde devamını veriyor. Binaenaleyh, dahildeki bu ince tesirleri, dıştan, üstün değerli bir mimarî mevcudiyet temamlamağa muvaffak olmaktadır.

Türbede ikinci bir onarma, aradan yüz seneye yakın bir zaman geçtikten sonra gözükmektedir. Bu tarih, takriben 14 ncü asrı buluyor ki, Karaman oğulları zamanında Alâeddin Bin Halil'in başta olduğu vakte rastlamaktadır. Münecim başının verdiği izahlarda: Alâeddin, «Görkes» kalesini düşmandan aldıktan sonra, gazâ mâli ile türbeyi onaracağını yazmaktadır. Vakıa, bu kayıta türbenin inşası işaret edilmekte ise de, ne yönden yapılacağı tasrih edilmemektedir. Acaba türbede vukua gelmiş her hangi sakatlık vardı da onu yaptırmak istiyordu. Yahut, bazı ilâveler suretiyle tevsiini'ni arzu ediyordu? Tabii bu noktalar kat'î surette işaret edilmemektedir. Kanaatime göre, bu işaretleri ben dış mimariye aittir diyorum. Binaenaleyh, bu zamanda vücuda getirilmiş olan başlıca tamirat kubbe üzerinde toplanmaktadır. Veled Çelebiye göre: kubbenin bu günkü dilimli ve «Ayet-el-kürsü»lü vaziyeti o zamanki tamirata aittir. Mamafih, bu ve mütemmim diğer vesikalara nazaran tamirin yalnız kubbe ve belki de bu sınırın haricine isabet edebilen noktalardan hücrelere ait kısımlarda icra edildiği kabul olunabilir.

(NOT) 144 üncü sayfanın 21 inci satırında: teşkil ediyor: dan sonra (çok sade bir) kelimeleri unutulmuş; 24 üncü satırdaki (piramik) de (piramit) olacaktır. Özür dileriz.

Aynı devre ait ve fakat müteakip yıllardan ikinci Mehmet ve oğlu İbrahim beylerin zamanlarına tesadüf etmektedir. Bu yıllardaki onarmalarda, Alâeddin'in vaktinde olduğu gibi, daha çok mimarî bir tefer-rüat etrafında gözükmeştir. Bilhassa, bu noktalar yeşil kubbe ile hücrelerin genişlemesi ve tamirlerine ait bulunmaktadır. Vakıa, gerek bu yıllarda ve gerek daha evvelki zamandaki tamir sınırlarının her halde bir Selçukî devri mimarî teşekküllerini tevsi etmek gayesinden ziyade, zamanla az çok harap olmağa yüz tutmuş aksam üzerindeki pek ufak yorgunlukları aynı ide yolunda ihtiva etmektedir. Binaenaleyh muhtelif yıllarda icra edilmiş bu mimarî faaliyetlerde bir Selçukî mi-mar mektebi çıraqlarının kendilerini göstermiş olmaları pek kabildir. Hattâ Alâeddin zamanının pek değerli bir ustası olan Mimar Numan'ın veya aynı muakkiplerden birinin mesai sarfetmiş olmasını pek güç ol-mıyarak tasavvur edebiliriz.

Üçüncü devre ait bir tamirat Osmanlılar zamanına rastlamaktadır. Bilhassa bu tamir, Veled Çelebiye göre, ikinci Murat zamanında olmuş-tur. Başlıca kısımları hücreler ve türbe etrafındaki mimarî parçaları teşkil etmektedir. Vakıa bu tarihte Konya henüz Osmanlılar eline düş-müş olmamakla beraber Karaman oğullarıyla olan iyi münasebetler ve Mevlâna ailesine mensubiyetleri böyle bir tamirin vaki olabileceğini haklı göstermektedir. İkinci Mehmet İstanbulu feth ettikten sonra Kon-ya'yı tamamen zapt etmiş ve burada ilk tamirâtı iç kalede yaptırmış ve ondan sonra Mevlâna Türbesini tamir ettirmiştir. Bilhassa bu tamirin 872 senesinde vukua gelmiş olmasını kabul edebiliriz. İkinci Bayazıt zamanındaki tamir 1095 yılında icra edilmiştir. Senâî dedeye göre bu zamanki tamir mühim kısımların onarması olmaktan ziyade tamamıyla dahilî mimarî faaliyete temas etmektedir. Bu tarihteki tamirata hangi mimarın iştirak ettiği tamamıyla malûm olmamakla beraber Konyalı Alâeddin çıraqlarından birinin iştirâk etmiş olması yapıdaki mimarî ka-rakterden okunmaktadır.

Diğer bir tamir birinci Selim zamanındadır, bilhassa bu tamir hak-kında Veled Çelebinin geniş izahları vardır: Selim'in, Mısır seferi için Kon-yaya uğradığını ve Mevlâna türbesini günlerce ziyaret ettiğini ve hattâ bir gece rüyasında Mevlâna'yı gördüğünü ve «Selim düşeceğim beni tut» dediğini, ertesi günü Şeyhül İslâmı ile bu rüyanın halli için sabah na-mazından sonra türbenin etrafında dolaştığını ve kubbenin kible duva-rında yatıklık gördüklerini yazıyor. Ondan sonra, zaten kapalı bir sı-nır içinde bulunan aile mezarlığını kümbetleriyle birlikte yeniden inşa-at ve civarına sema'hane ve mescidi inşa ettirmişlerdir. Hattâ yanın-da-ki büyük cami ve türbe avlusundaki şadırvan da bu devre aittir.

Bir başka tamir 16 ncı asır başlangıcındadır. Bu asırdaki tamirat kanunî Süleyman zamanına gelmektedir. Bu hususta tarihi vesikalar arasında bir ihtilâf vardır. Bazıları Selim zamanına ait tamiratin bu va-kıta icra edildiğini binaenaleyh semahane ve mescitle iki minareli bü-yük camiin Kanûni tarafından yaptırıldığını bildiriyor. Ben yapıdaki mimarî işçiliğin, bütün bu faaliyetlerin, Selim-evvel zamanından daha

önce yapıldığına inanıyorum. Vesikalardaki kayıtlara göre babası ve oğ-lu zamanındaki bu tamirler mütemmim bir mimarî faaliyet hududunu tecavüz etmektedir.

Diğer bir tamir üçüncü Murat zamanındadır. Bu yıldaki onarmalar mevcut eserler üzerinde bir yenilemeden ibarettir. Nitekim sokak kapısı üzerinde bulunan bir yazılı taş bize bunu bütün açıklığı ile izah edi-yor. İkinci Mustafa zamanında amca Hüseyin Paşanın delâlet ettiği bir tamirdir ki yalnız yeşil kubbeye inhisar etmektedir. Bu zamanda da mezkûr kubbede büyük çatlaklıklar husule gelmişti. Bu tamirat esna-sında yalnız bu kısım yaptırıldığı gibi dahilde de bazı küçük tamirler görülmektedir. Hattâ bu tamire ait muhtelif Şâirlerin söyledikleri ta-rihler vardır. Amca Hüseyin Paşa eliyle olan bu tamir 1110 tarihine te-sadüf etmektedir.

Bir başka tamir Selim III. ve Mahmut II. zamanındadır. Bu tarihteki tamirat hakkında «Sahih Ahmet dede» de uzun tafsilat vardır. Bilhassa bu kayda göre mezkûr tamiratta bina emini olarak Kule kapı Mevlevî-hanesi Şeyhi Halet efendinin hademesi Mustafa ağa tayin edilmiş ve ye-şil kubbe üzerindeki bütün çiniler yeniden Kütahyada yapılarak deği-ş-tirilmişdir. Yine diğer bir tamir Abdülaziz zamanında gözükmeştir. Mezkûr yıldaki tamirat mevcut yapıya bazı ilâveler icra ediyor. Sema'-hane binasının yanlarına eklentiler yapılmış şadırvan, matbah ve Çe-lebi dairesi gibi ilâvelerden ibarettir. En son tamir beşinci Mehmet za-manındadır. Bu tarihte yapılan tamir en ziyade yeşil kubbe üzerinde toplanmaktadır. Bilhassa bu tarihte yıpranmış olan kubbenin çinileri tamamıyla değiştirilmiş ve Kütahyada imal edilen çiniler vaz edilmiştir. Tamirat 1912/1914 e kadar devam etmiş ve inşaat masrafı olarak üç bin altın sarfedilmiştir.

(NOT) Bu mevzu üzerine yazılmış, pek yakında neşredilecek tafsilatlı etütten kı-saltılmıştır.

POSTNİŞİNLER LİSTESİ

Mecmuamızın 32 ci sayısındaki merhum
Ferit Uğur'un yazısından alınmıştır.

A D I	Doğum tarih- leri: Hicrî ve Milâdî	Ölüm tarih- leri: Hicrî ve Milâdî	Kaç yıl yaşadıkları H.	Hangi tarihte Şeyh olduk- ları: Hicrî ve Milâdî	Kaç yıl meşi- hatta kaldık- ları: Hicrî
1 — Mevlâna Celâleddin Muhammed bin Sultanülülema Bahaeddin Veled (1)	604-1207	672-1273	66	—	—
2 — Hüsamettin Çelebi (2)	621-1224	683-1284	62	672-1273	11
3 — Mevlâna oğlu Sultan Veled (3)	623-1226	712-1312	89	683-1284	29
4 — Sultan Veled oğlu Ulu Arif Çelebi (4)	670-1271	719-1319	49	712-1312	7
5 — Sultan Veled oğlu Âbid Çelebi (5)	682-1283	739-1388	57	719-1319	20
6 — Sultan Veled oğlu Büyük Vâcid Çelebi	689-1290	742-1341	53	739-1338	3
7 — Ulu Arif Çelebi oğlu Emir Âlim Çelebi	692-1292	751-1350	59	742-1341	9
8 — Ulu Arif Çelebi oğlu Muzafferid- din Büyük Âdil Çelebi	695-1295	770-1368	95	751-1350	19
9 — Âbid Çelebi oğlu İkinci Emir Âlim Çelebi	725-1324	798-1395	73	770-1368	28
10 — Büyük Âdil Çelebi oğlu İkinci Muhammed Emir Ârif Çelebi	745-1344	824-1421	79	798-1395	26
11 — İkinci Emir Âlim Çelebi oğlu İkin- ci Emir Âdil Çelebi	781-1379	865-1460	84	824-1421	41
12 — Üçüncü Âdil Çelebi oğlu Cema- leddin Çelebi	841-1437	915-1509	74	865-1460	50
13 — Çelebi Kadı Mehmet Paşa oğlu Hüsrev Çelebi	886-1481	969-1561	83	915-1509	54
14 — Hüsrev Çelebi oğlu Muhammed Ferruh Çelebi	923-1497	1010-1601	87	969-1561	54
15 — Ferruh Çelebi oğlu Birinci Bostan Çelebi	961-1558	1040-1630	79	1010-1601	28

"1., Mevlevî tarikatının Piri. "2., Sülâleden değildir. "3., Mevlevî tarikatının usûl ve
erkânını vazeden. "4., Anadoluyu tamamen gezerek Mevlevî tarikatını neşreden "5.,
Türbe hamamının bânisi.

A D I	Doğum tarih- leri: Hicrî ve Milâdî	Ölüm tarih- leri: Hicrî ve Milâdî	Kaç yıl yaşadıkları H.	Hangi tarihte Şeyh olduk- ları: Hicrî ve Milâdî	Kaç yıl meşi- hatta kaldık- ları: Hicrî
16 — Ferruh Çelebi oğlu Ebubekir Çelebi	935-1557	1052-1642	37	1040-1630	10 sene 2 ay
17 — Karahisarlı İkinci Veled oğlu üçüncü Muhammed Arif Çelebi	1006-1597	1052-1642	46	1050-1640	2 sene 6 ay
18 — Hasan Çelebi oğlu Pir Hüseyin Çelebi	988-1580	1077-1666	39	1052-1642	25
19 — Abdürrahman Çelebi oğlu birinci Abdülhalim Çelebi	1035-1625	1090-1679	55	1077-1666	13
20 — Abdülhalim Çelebi oğlu ikinci Hacı Bostan Çelebi	1055-1645	1117-1705	62	1090-1679	27
21 — İkinci Bostan Çelebi oğlu birinci Muhammed Sadreddin Çelebi	1080-1669	1124-1712	44	1117-1705	7
22 — İkinci Abdürrahman Çelebi oğlu dördüncü Muhammed Arif Çelebi	1090-1679	1159-1746	69	1124-1712	35
23 — Dördüncü Arif Çelebi oğlu Hacı Ebubekir Çelebi	1133-1720	1199-1784	66	1159-1736	40
24 — İsmail Çelebi oğlu Hacı Muham- med Emin Çelebi	1155-1742	1230-1814	75	1199-1784	31
25 — Hacı Muhammed Emin Çelebi oğlu Muhammed Said Hemdem Çelebi	1221-1806	1276-1859	55	1230-1814	46
26 — Muhammed Said Hemdem çelebi oğlu 2.ci Mahmud Sadreddin çelebi	1241-1825	1299-1881	58	1276-1859	23
27 — Muhammed Said Hemdem çelebi oğlu İbrahim Fahreddin çelebi	1247-1831	1299-1881	52	1299-1881	— 8 ay
28 — Muhammed Said Hemdem çelebi oğlu Mustafa Saffet çelebi	1250-1834	1305-1887	55	1299-1881	— 8 ay
29 — Muhammed Sait Hemdem çelebi oğlu Abdülvahit çelebi	1275-1858	1325-1907	50	1305-1887	20
30 — Abdülvahit çelebi oğlu ikinci Abdülhalim çelebi (birinci defa)	1290-1873	—	—	1325-1907	3
31 — Necip çelebi oğlu Veled çelebi	1280-1863	yaşamakta	—	1328-1910	9
— Abdülvahit çelebi oğlu Abdülha- lim çelebi (ikinci defa)	—	—	—	1337-1918	1 sene, 4 ay 16 gün
32 — Yakup çelebi oğlu Âmil çelebi	—	vefat etmişti1	—	1338-1919	7 ay, 25 gün
— Abdülvahit çelebi oğlu Abdülhalim çelebi -üçüncü defa-	—	1343-1925	53	1339-1920	4 sene, 2 ay 22 gün

* Konya Kapı camii'nin ikinci bânisi

Na'ti Hazreti Mevlâna

Tokadî zade Şekip Merhume Nazire:
Ödemişli Hocasade Muammer

Ey zıyâyı melekût, ey mehi lâhût-karîn
Ey semâımızda doğan kevkebei arşı güzîn

(Mağzı kur'an) ile saçtın bize binlerce güher
Aşkı şerh-eyledin ey nâlezeni nûr-âkîn

Her ne derc itmiş ise safhı kitabı hestî
Mün'akis lem'ai aşkından idilmiş telkıyn

Mesnevî ki iki cevherdir onun her beyiti
Kânı feyzi dili erbabı dile oldu nigîn

Her sözün ma'kesi âyineî levhi-mahfuz
Ruh ilhamını hâmil per-i- cibrîli-emin

Akıyor nağmeî (bişinev) de müselsel envâr
Levhi-esrâr kitâbında idilmiş tazmin

Sen bir âyineî irfanı Muhammed'sin ki
Eyledin ilmin ile tercemeî şer'i-metin

Tercemanı dilinin safhai feyz-âkîni
Her zaman nurü risâletten olur şa'saa-çîn

Vakıfı sırrı ezel, kâşifi râhı Haksın
Ezeli (ney)le idersin (mey)i feyzi-tebyin

Sensin esrarı-yedullahı açan aşkınla
Sendedir gaybı gören kurrei çeşmi-hakbin

Parlıyor subhü hüdâ nasıyeî pâkinde
Eylemiş neyyiri-lemeanını Hak sende mekîn

Şem'i lemeanı şühûdundan akar nurü ezel
Çeşmi ummanı sürûdundan akar mâ-i-maîn

Şem'i hakdan alarak meş'aleî vahdet zât
Meş'alinden geliyor huzmeî lerzanı zerrîn

(Ney)i-zikrinde Melâik oluyorken perran
(Mey)i-şevkinde tecelli ediyor nurü-yakîn

Gök'te tanzîri sema'ınla doğar yıldızlar
Nur alır şerhi kitabınla semavâtü zemin

Âsümânde ider âyînini icra mehtap
Okuyup zevkîni fecrinde pırlıdar pervîn

* *

İnliyor nâyi tarıkında mezamiri zebur
Nağmesinden dökülür nûri-tecellâyi nevîn

Seni tebcil ile takdis ile ettikçe semâ'
Ruhu dervîşe gelir feyzi hudavend muîn

Okunur çehrei hikmette füyuzatı ezel
Edilir zerrei vahdet dile nakşü-tezyîn

Veçhi maksudu bulur feyz alan irşadından
Bezmi irşâde gelip nuri niyazı âmîn

Şu sema'hânedede çıkmakta bükâlar Arşa
Yükselir bezmi şuhudîdeki bin âh-u-enîn

Yırtılır perdei zulmet, açılır razı Huda
Ediyorken ebediyetde Melâik âyîn

Hepsi teblerze şafaklarla dolarken diller
Duyulur ruhda bir nağmeî Babil ki derîn

Bezmi pür şevkde şellâlei vahdet cûşan
Rahı pür-zevkde rızan olur âbı-müşkîn

* *

Fikri-mestim düşünürken seni ey hazreti Pîr
Okuyor vecde gelip şevk ile eş'arı-hazîn

Dağı-aşkınla eder kalbi cerîhim feryâd
Rabtı kalb ettim ezelden sana ey kevkebi-dîn

Eger itseydi Huda, kevni benim emrime râm
Eger itseydi İlâhım, beni tâ Arş-nişin

Âsitânında olurdum inerek abdi hakıyr
Yine ihlâs ile dergehde cebinsâyi-zemin

Edemez kilik-ü-zebanım seni tasvir ey nûr
Yazamaz na'tini benden gibi bir abdi-kemîn

Şu lisanım eğer olsaydı serapâ ilhâm
Yine tavsif edemezdim mehi bürce-temkîn!

Hazretim! olmalı medhinde İlâhî ilhâm
Dizerek vafânı etsin onu lû'lû'le defîn

İstemez devleti dünyayı (Muammer) benden
Âsitânındaki toprak ona firdevs-berîn

Tire: Ödemişli Hocazade Muammer
41 N. 1339. Mahfelden

Mahfel N. 3 den:

R Ü B A İ

Biz zerrei hurşidi cihanârayız Kim hizmeti hünkârda pâbercayız
Peykiz, döneriz bir güneş etrafında Manzumei şemsiyei Mevlânayız

* * *

Mahfel N. 36 dan:

Ey nefhai (NÂ Y) ı kibriyâ Mevlâna Sûzi dili ihvanı safa Mevlâna
Maksud bize nâyü nevâdan sensin Âvâzei Hak, bânki Huda Mevlâna

"Yenikapı mevlevîhanesi şeyhi
Abdûlbaki merhum,"

Mahfel N. 7 den:

Eâzımı ricâli Mevleviye lisanından

Biz bendei şâhı ma'nevîyiz	Fermanberi hükmü mesneviyiz
Bak sikkeli halistülayarız	Meskûki revânı Mevlevîyiz
Mâhiyeti ruhumuz görünmez	Biz hırkai tende münzevîyiz
Nakkarezeni cihadı nefsiz	Ecnadı şehinşehi kavîyiz
Görde bizi devrimizde anla	Mebde'le meadı muhtevîyiz
Tennure ile livayı aşkız	Nefhi ezeliyle mülteviyiz
Âlemlere âstîneşânız	Pâkûbi vesâvisi gaviyyiz
Rahşında semamızda (semme) (1)	Hak vechine doğru müsteviyiz

(Tahir) bu şeref yeterki bizler
Mensubu tarykı Mevlevîyiz

Tahir Olgun

Mahfel N. 15 den:

Ne şidei Mevlevîyane

Ne tâlibi uhrevî desinler	Ne mâili dünyevî desinler
Ne gebrü ne lsevi desinler	Razı dili muhtevî desinler
Bir köşede münzevi desinler	Yalnız bana Mevlevî desinler

* * *

Bir sâliki şâhirahı pîrim	Bir bendei ru siyahı pîrim
Bir dilşüdei nigâhı pîrim	Serdâdei hanikahı pîrim
İymanına pek kavî desinler	Yalnız bana Mevlevî desinler

* * *

Ruhumda kesilmiyor terane	Hak bülbülü tutmuş âşiyane
Bulmuş oracıkta âb-ü-dâne	Sen sağeri çekde âşıkane
Derlerse de koy gavîy desinler	Yalnız bana Mevlevî desinler

* * *

Ya şöyle bakıp desinler ahsen	Tennûremeyan olup dönerken
Bir huzmei nurü vahdet efken	Yahut yemmi aşkı Ahmediden
Bir lüccei ma'nevî desinler	Yalnız bana Mevlevî desinler

* * *

(1) (semme) (feeynemâ tüvellû fesemme vechullah) âyetine telmih.

İkbal için etmedim tekâpu
Kâfi bana sevdiğim o mehrü
Ne Husrevî Dehlevî desinler

Yok dilde şükürler öyle kayğu
(Mahvî) bunu eyledim ben erzu
Yalnız bana Mevlevî desinler

Muallim İhsan Mahvî merhum

Mahfel N. 15 den:

Eski Şairlerden birinin:

Bilmem nice Hudayı sema'ında yâdeder—Âvâze ve usûlü Nâye ittiba' eden..

Beyiti dolayısıyla:

Sırrı Nâyü sema'ı anlamayan
Aynı mebhasde şâk idi sofî

Kafana dünbelek desem yeridir.
Sana ondan eşekk (1) desem yeridir.

Üstat Ferid Kam

Nâye ve Hazreti Mevlâna'ya

Mahfel N. 35 den:

Arzedipte sadrı pür sûzunda dâğı-lâle Ney
Bulmak ister nefhai-Neyzende feyzi jâle ney
Derdi hicranı neyistanı ezeldir sâikı
Suzi dille itmede herdem figanü nâle ney
Her nevayı şekvesi suzişefzâyı ehli dil
Sanki olmuş navıdanı ateşi seyyale ney
Şevki ihtariyle hengâmı (elest)in dillere
Lüccei pür nârı kalbi artıran şellâle ney
Za'fı cismi, ısıfırarı çehresi arzetmede
Bir tehassürperverin hâlin ki dönmüş nâle ney
Sinesinden intişar ettikce parlak nağmeler
Bellidirki nuri (Şemseddin)e olmuş hâle ney
Baş kesip takmış meyane tıgbendi hizmeti
Vermiş ikrarı inabet piri âlülâle ney

(*) Eşekk, Arapçada ziyade (şek)li demek

Pîrî pîranı hakıykat, yâni Mevlâna'yı Rum
Kim okur vasfı kemâlin dâim ehli hâle ney
Sermedi Hunkarî sahibi sikkei erbabı aşk
Kim ider îymâ ulûvvi kadrin istikbale ney
Ruhi isti'dade nutkı reşki İsrâfîli çerh
Suveri canbahşası elhak mürdegîi bâle ney
Bir kelîmullahi rabbanîsuhan kim hâdimi
Gûşi hûşe (bişinev ez ney) emrini iysâle ney
Cebreili lâmekân pervazı hak kim, terceman
Nağmesiyle ondaki avâzei şehbâle ney
Ey veliyyi erham, ey gavsûlvahîdi muhterem
Ey deri cûdinde nail cümlei âmâle ney
Sen o ruhullahi ma'nasın ki vermişsin hayat
Benzemişken hüşk ve pejmürde kalan bir dâle ney
Sen o çâkerperveri âlîhimemsin kim girer
Sâyei vâlâyı lutfunda glâfı şâle ney
Sen o hâmiî güruhu âcizansın kim eğer
İtmesen imdad, olur aludei tebhâle ney
Ben de ey me'vâyı ruhum, bendei dergâhınım
Uğramaz indinde bîşek reddü istiskale ney
Babı ihsanında oldukça kıdem kesbeyledim
İktisabı kıymet eyler şüphesiz si sâle ney
Zatı pâkinden gönül bir nefhi feyyaz istiyor
Mazhar olmuştur hemîşe nefhai ibcâle ney
Olsa manzuru nigâhın çokmudur (Tahir) kulun
İltifatınla irişmiş mevkii ikbâle ney
Müstenîr itsin senâberkı tecelli ruhunu
Bâis oldukça zuhuru şevkı istikmâle ney

Tahirülmevlevî

TEVEKKÜL ve SA'Y

BEKAYI HAK TANIYAN SA'Yİ BİR VAZİFE BİLİR
ÇALIŞ, ÇALIŞ KI BEKA, SA'Y OLURSA HAK EDİLİR
Mehmet Akif

Avrupa hükeması içinden sathî-nazar olanların Müslümanlığa karşı fırlattıkları itirazlardan biride (tevekkül) meselesidir. Fakat akvâli dervişaneden bulunan «taşlayan, yâni levmeden bizdendir; taşlatan, yâni levmettiren bizden değildir» sözü düşünülünce o sathî-nazar hükemanın, meşhudat ve mesmuata ibtina eden itirazları hoş görülmek lâzım gelir. Çünkü: Âbâ ve ecdadından tevarüs edegeldiği bir dînin mühim bir rûknü olan tevekkülü yanlış anlayan, sonra o yanlış tefehhümü doğru göstermeye çabalayan Müslümanlar bulundukça onların hâl ve kalini görüp eşiden tetkikatsız bir gayrı müslimin müşahade ve istima' ettiklerini Müslümanlığa istinat eylemesi, kendisini ma'zur gösterecek ahvaldendir. Binaenaleyh bu yoldaki tekavvülâte muğber olmaktan, yahut kemali lâkaydi ile sâkit kalmaktan ziyade gayrı müslimlerdeki sui-tefahhümü ve avâmı İslâm'daki galatı akideyi tashih eylemek ulemamızın vecibe-i zimmetidir. Abdi-âciz, o zümre-i fâdiladan olmamakla beraber Mesnevî-i Şerifin (Tevekkül ve Cehd) e ait bazı ebyatı celilesini bitterceme nakletmeye lüzum gördüm. Belki bu münasebetle ulema efendilerimiz gayrete gelirler ve muhakkıkane beyanat ile meseleyi daha parlak bir surette izah ederler.

Malûmdur ki (Vekl) ve (Tevekkül) her hususta Hudayı Muteâle itimad ve inkıyad eylemek demektir. Kur'anı-kerim'de bir kimse Allah'a tevekkül gösterirse Allah'ında ona kifayet eyleyeceği beyan edilmiş, lâkin tevekkülün, bir işe kaviyyen sarıldıktan, yâni azm derecesine çıkarıldıktan sonra olmak lâzım geldiği de bildirilmiştir.

«Devemi Allah'a mütevekkilen salıvereyim mi?» diye soran bir bedevi'ye tarafı Celili Risaletten «Hayvanın dizini bağla da ondan sonra tevekkül et» buyurulduğu âtide zikrolunacaktır.

Demek ki tevekkülün esbabe teşebbüsten sonra olması icabediyor. Dünya, âlemi esbap olduğu gibi Cenabı Hak, müsebbibül-esbaptır. Esbabı ihzar etmeden evvel husulü âmâli müsebbipten ummak, kezâ bütün esbaba raptı kalb ile müsebbibi unutmak doğru değildir. Hazreti Mevlâna bu nükteyi:

سنگ بر آهن زنی بیرون جهد
هم باهر حق قدم بیرون نه
سنگ و آهن خود سبب آمد و لیک
تو بیالاتر نکر ای مرد نیک
کردش چرخه رسن را علتست
چرخه کر دائرا ندیدن ذلتست

Beyitlerle tavzih eder ki «Çakmak demirini taşla vurunca kıvılcım çıkar. Fakat o esbabın içtimaile bu neticenin husulü, müsebbibül-esbap olan Allah'ın emriledir. Vakıa çakmak taşı ile demir, kıvılcımın çıkmasına sebeptir. Lâkin ey iyi adam; sen daha yukarısına bak, yâni şirarenin zuhurunu kudreti İlâhiyeden bil. Çıkrığın dönmesi, kuyudaki ipin çıkmasına illettir, yâni çıkrığın devri, üstüne ipin sarılmasına ve kuyudan kovanın, kova ile de suyun çıkarılmasına sebeptir. Şu kadar var ki o çıkrığı çevireni görmemek gaflet ve zillettir» mealindedir. Yine bu bahsi tenviren Cenabı Pîr (Kelile ve Dimne) efsanelerinden bir kıssayı nazmetmiş olduğunu ve mütalâasından hisse almak lâzım geldiğini:

از کلیله باز خوان این قصه را
و اندران قصه طلب کن حصه را

Beyitile ifade ve tavsiye eyleyerek bir Arslanla av hayvanatı arasında cereyan eden muhaveratı hikâye ve hikâye esnasında ba'zı haka-yıkı-âliyye beyan buyurur.

Yalnız şurasını - Mesnevî-i-Şerif mütalâasile tevaggul etmemiş olan kariini kirama - ihtara mecburum ki: Hazreti Hüdavendigâr, tevekkül ve sa'y taraftarını lisanından yürüttüğü muhakemede iki tarafın edillesini de beyan eylediğinden hükmün itasını o muhakemenin hitamına tehir etmek zarurîdir.

(حکایت توکل و ترک جهد گفتن نخچیران بشیر)

Av hayvanatının Arslana cehdi terkederek mütevekkilâne davranmasını tavsiye etmeleri hikâyesi:

طائفة نخچیر دروادی خوش
بودشان از شیر دائم کش مکش
بس که آن شیر از کین در می ربود
آن چرا بر جمله ناخوش کشته بود
حیله کردند آمدند ایشان بشیر
کز وظیفه ماترا داریم سیر
جز وظیفه در پی صیدی میا
تا نکردد تلخ بر ما این کیا

Meâli: Hoş bir vâdide bir takım av hayvanatı bulunuyor, bir Arslanın daimî savletinden her biri fena halde sıkılıyordu. Arslan, saklandığı pusudan fırlayıp bunları o kadar çok kapıyordu ki bulundukları otlak, kendilerine nâhoş gelmeye başlamıştı.

Müdafaa edemiyecekleri o gazanfere karşı hile tarikına sülûk ederek müjdecî tarzında yanına gittiler:

— Sana vazife ta'yin edelim, karnını doyuralım da muayyen vazifeden başka av için gelme ve bu mer'ayı bize zehretme dediler.

(جواب گفتن شیر نخچیران را و فائده جهد گفتن)

Arslanın hayvanlara cevap vermesi ve cehdin fayadsını söylemesi :

گفت آری کروفا بینم، نه مکر
مکر هابس دیده ام از زیدو بکر
من هلاك فعل و مکر مردم
من كزیده زخم مار و كژدم
مردم نفس از درونم درکین .
از همه مردم بتر در مکر و کین
کوش من (لایلدغ المؤمن) شنید
قول پیغمبر بجان و دل کرید

Meâli: Arslan:

— Va'dinize vefa ettiğinizi görür ve mekrü- hileye sapmadığınızı müşahede edersek pekâlâ. Ben; zeyd'den bekirden, yâni herkesten mekr görmüş, insanların türlü hilesine uğramış; yılandan, akrepten zehirli yaralar almış bir mahlûkum. Bunlardan başka içirimde pusuya yatmış nefis adlı bir düşmanım vardır ki mekr ve kin hususunda bütün insanların beteridir. Geçirdiğim tecrübeler dolayısıyla (لایلدغ المؤمن...) hâdisini eşitmiş ve peygamberin kelâmını candan, gönülden kabul etmişmidir. Cevabını verdi.

* *

«Mümin, bir delikten iki defa ledg olunmaz, yâni zehirli bir hayvanın yuvasına iki defa parmak sokmaz» meâlinde olup emsâli-Arab sırasına geçen ve «mümin, kurtulduğu tehlikeye tekrar atılmaz» mevkiinde istimâl edilen bu hadîsi-şerif (ابوعزة الحمصي) ye hitaben şerefsudur etmiştir.

Ebu Azze, Mekke şâirlerinden idi. Bedir muharebesinde esir olmuşken Müslümanlık aleyhinde şiir söylememek ve teşvikatta bulunmamak şartlarıyla bilâfidye salıverilmisti. Halbuki sözünü tutmadı. Uhud muharebesi için Ebu Süfyan asker topladığı sırada eş'arı müheyyicesile cehele-i urbanı ayaklandırdı. Sonra (Sehraül-esed) mevkiinde ele geçti. Darbı nutkile yine yakayı kurtarmak istedise de bu hadîsi-şerifin muhatabı oldu ve cezasını buldu.

(ترجیح نهادن نخچیران توکل را بر جهد و اكتساب)

Av hayvanlarının tevekkülü çalışmaya ve kazanmaya tercih etmeleri

جمله گفتند ای حکیم با خبر
الحذر دع لیس یقنی عن قدر
در حذر شوریدن شور و شرست
رو توکل کن توکل بهترست
با قضا پنجه مزنی ای تندو تیز
تاکیرد هم قضا باتو ستیز
مردم باید بود پیش حکم حق
تانیاید زخم از رب الفلق

Meâli: Arslanın ifadesi üzerine hayvanlar dediler ki:

— Ey hakîmi agâh; ihtiraz ve ihtiyattan vaz geç. Çünkü kadere karşı hazerin tesiri olamaz. Hazer, fitne ve şer ihdasına kalkışmak demektir. Git, mütevekkil ol ki tevekkül, en iyi bir haldir. Kazanın hışmına uğramak istemezsen kaderle pençeleşmeye kalkışma. Allah'ın kahrına duçar olmamak için hükmü İlâhî'ye bir ölü gibi teslimiyet göstermek lâzımdır.

(ترجیح نهادن شیر جهد و اكتساب را بر توکل و تسلیم)

Arslan'ın çalışıp kazanmayı tevekkül ve teslime tercihi :

گفت آری در توکل رهبرست
این سبب هم سنت پیغمبرست
گفت پیغمبر با آواز بلند
باتوکل زانوی اشتر بند
رمز الكاسب حبیب الله شنو
از توکل درسب کاهل مشو

Meâli: Evet tevekkül, bir rehberdir. Fakat esbabe teşebbüs te süneni seniyedendir. Resûlü-ekrem sallâllâh-ü-aleyhi vesellem hazretleri, kendisinden istifta eden birine: «Devenin dizini tevekkül ile bağla, kalkmasın diye. Devenin dizini bağladıktan sonra Allah'a mütevekkil ol» demiş, hem de bu emri yüksek sesle ve nazarı intibahı calib bir tavır ile vermiştir. «Kazanan, Allâh'ın sevgili kuludur» hadîsindeki nükteye dikkat et. Binaenaleyh tevekkül zannile esbabe tevessül hususunda tenbellik etme dedi.

(ترجیح نهادن نخچیران توکل را بر اجتہاد)

Hayvanatın tevekkülü çalışmaya tercihi :

قوم گفتند ش که کسب از ضعف خلق
لقمه تزویر دان مقدار خلق

نیست کسی از توکل خوبتر
چيست از تسليم خود محبوبتر
بس کريزند از بلا سوى بلا
بس جهند ازمار سوى ازدها

Meâli: Hayvanlar dediler ki :

Çalışmak, halkın za'fı itikadından ileri gelmiştir. Kesb, yâni kazanç, sahibinin boğazına göre, yâni hırs ve tama'ı derecesinde bir tezvîr lokmasıdır. Tevekkûlden daha güzel kesb olamaz, teslimiyetten daha sevgili bir haslet var mıdır? İnsanların çoğu belânın birinden diğerine kaçır ve yılanın önünden ejderha ağzına doğru firar eder, yâni belâ sandığı tevekkülü bırakır da asıl belânın büyüğü olan kesbe atılır.

حيله کرد انسان که حيله ش دام بود
آنکه جان پنداشت خون آشام بود
در پست و دشمن اندر خانه بود
حيله فرعون زين افسانه بود
صد هزاران طفل کشت آن کينه کش
و آنکه او می جست اندر خانه اش

Meâli: İnsan, tevekkülü bırakıpta iktisabe atılmak suretile hileye kalkışır. Halbuki o hile, onun tuzağı ve ruh zannettiği, düşmeni-canı olur. Kapıyı kapamak tedbirile kurtuldum sanır da düşmanın ev içinde saklı bulunduğunun farkına varamaz. Netekim Firavun'un müdebbirane hilesi, bu hikâye kabilinden idi. O kindar herif, binlerce çocuğu öldürtmüşken aradığı Musa kendi sarayında besleniyordu.

دید مارا چون بسی علت دروست
روفا کن دید خود در دید دوست
دید مارا دید او نم العوض
بایی اندر دید او کلی غرض

Meâli: Madem ki bizim gözümüzde bir çok illet vardır ve hakikatı görmekten âcizdir, o halde kendi görüşünü dostun görüşünde ifnâ eyle. Onun nazarı, bizim bakışımıza ne güzel bir ıvaz olur ve onun müşahadesinde makasıt ve matalibin küllîsi bulunur. Yâni sen, kudret ve iradei beşeriyeni Allahın irade ve meşîyyetinde fâni kıl, esbabı maişet tahsilinde onu kendine vekil ittihaz et.

تا پسر کویاو تا پویا نبود
مرکبش جز کردن بابا نبود

چون فضولی کشت و دست و پا نمود
درعنا افتاد و در کور و کبود
جانهای خلق پیش از دست و پا
می پریدند از وفا اندد صفا
چون باهر ابطوا بندی شدند
حبس خشم و حرص و خرسندی شدند
ما عیال حضر تیم و شیر خواه
گفت الخلق عیال للآله
آنکه او از آسمان باران دهد
هم تواند کوز رحمت نان دهد

Meâli: Çocuk, lakırdı etmeye ve gezip yürümeye başlamadan evvel babasının omuzunda gezdirilir. Fodulluk edip te elini, ayağını kullanmaya başlayınca zahmet ve meşakkate düşer.

İnsanların eli, ayağı halkolunmadan mukaddem ruhları, vefâdan safâya doğru uçarlardı. (ابطوا) emrile beden hapsine girince gazab, hırs, kanaat gibi kuyud ile mukayyed oldular.

Biz, Hazreti Hakkın rızık bekleyen ailesiyiz. aleyhüssalât - vesselâm hazretleri (الخلق عیال الله) yâni halk Allahın ailesidir. Mahlûkatı içinden Hakkın en ziyade sevdiği, ailesini ziyade sevendir» buyurmuştur. Asu-mandan rahmet yağdıran Allah, kemâii merhametinden çalışmaksızın ekmek vermeye de muktediridir.

(ترجیح نهادن شیر جهدرا بر توکل)

Arslan'ın cehdi tevekküle tercihi :

کف آری ولی رب العباد
زردبانی پیش پای ما نهاد
پای داری چون کنی خودرا تولنک
دست داری چون کنی پنهان توچنک
خواجه چون پیلی بدست بنده داد
بی زبان معلوم شد اورا مراد
دست، همچون بیل اشارت های اوست
آخر اندیشی عبارت های اوست

Meâli: Arslan, av hayvanatına dedi ki :

— Evet, dedikleriniz doğrudur. Lâkin Cenabı Hak, ayağımızın önüne merdiven koymuş, yâni esbabe teşebbüs etmemizi bize imâ buyurmuş-

tur. Merdiven basamakları vasıtasile dama kadar çıkıldığı gibi esbabe teşebbüs suretile de merama erilir. Burada cebrilik, ham bir tama'dan ibaret kalır.

Ayağın varken kendini nasıl total gösterirsin, elin mevcut iken ne suretle kabzeni gizleyebilirsin ?

Efendi, kölesinin eline bahçe belini verdiği gibi maksadı ne olduğu söylemeden anlaşılır. İnsanın eli de Allahın sa'yü amel hususundaki işaretini, hattâ düşünecek olursan en sarîh ibaratı kabilindendir.

پس اشارتها سرا بر جان نهی
دروغای آن اشارت جان دهی
پس اشارتها ش اسرار دهد
باز بردار د ز تو کارت دهد
حاملی محمول کرداند ترا
قابلی مقبول کرداند ترا
قابل امرویی قائل شوی
وصل جویی بعد از آن واصل شوی

Meâli: Allahın işaretlerini, yâni evamirini ve nevahisini baş üstünde tutacak ve onların ifasında fedayı-can edercesine çalışacak olursan o işaretler, seni esrar-âşına eder, sırtından külfet yükünü kaldırır, sana kuvvet ihsan ederek bütün işleri suhuletili gösterir. Hakkın emirlerini kabil ve onlara mütehammil olmak, seni makbul ve mahmûl derecesine çıkarır. Tekâlif-i Rabbanîye'yi kabul edersen sonra o teklif ile kail ve nasîh olursun. Evvelâ visali ararsın, ba'dehu matluba vâsıl olursun.

سمی، شکر نعمت قدرت بود
جبر تو انکار آن نعمت بود
شکر قدرت قدرت افزون کند
جبر نعمت از کف بیرون کند
جبر تو خفتن بود در ره محسب
تابی آن درو در که محسب
هان محسب ای جبری* بی اختیار
جز بزر آن درخت میوه دار
تا که شاخ افشان کند هر لحظه باد
بر سر خفته بر یزد نقل و زاد
جبر، خفتن در میان رهزنان
مرغ بی هنگام کی باید امان

Meâli: Sa'y, kudret nimetinin şükrü demektir ki senin cebrin, yâni ben mecburum, tâat-ü ibadete ve sa'yü gayrete muktedir değilim! deyişin, o nimeti inkâr etmektir. Kudrete şükretmek, kudretini artıracağı gibi nimete karşı cebrilik göstermen de onu elinden, avucundan çıkarır.

Cebrilik, yolda uyumaktır. Babî-hakikate ve dergâhı-ulûhiyete vâsıl olmadan uykuya ve istirahat meyletme. Ey ibretbîn olmayan cebrî, bari uzanıp yatacaksan müsmir bir ağacın gölgesinde istirahat et ki rûzgâr, onun dallarını salladıkça altında yatanın üstüne meyvesi dökülsün (1).

Cebir, hırsızlar arasında yatmak gibidir. Vakti gelmeden, yâni kanatları tamam bitmeden uçmaya kalkışan kuş, nasıl canını kurtarabilir ?

ور اشارتها ترا بینی زنی
مرد پنداری و چون بینی زنی
این قدر عقلی که داری کم شود
سرکه عقل از وی پیرد دم شود
زانکه بی شکری شود و شوم و شنار
می برد بی شکر را تا قعر نار
کر توکل میکنی در کار کن
کشت کن بس تکیه بر جبار کن

Meâli: Allahın işaretlerine karşı burnunu oynatıp ehemmiyet vermezsen erkek zannettiğin hüviyetin kadınlık derekesine inmekle beraber haiz olduğun bir parça akıl da zail olur. Aklın savuştuğu bir baş ise kuyruk hükmünü alır. Çünkü şükürsüzlük, yâni küfrânî nîmet, hem ayıp, hem uğursuz bir şeydir ki sahibini cehennemine dibine kadar götürür. O halde tevekkülü işe başladıktan sonra yap ve evvelâ tohumu saç, sonra bereket hususunda Allaha mütevekkil ol.

(باز ترجیح نهادن نخچیران توکل بر جهل)

Hayvanların tekrar tevekkülü cehde tercihi :

جمله باوی بانگها بردا شدند
کان حریصان که سبها کاشتند
صد هزار اندر هزار از مرد وزن
پس چرا محروم ماندند از زمین

(1) Cenabı Pîr bu beyit ile bir hadîs-i şerîfe telmîh eder ki meâli şudur :

Resûl-ü ekrem sallâllahü aleyhi ve sellem efendimiz "Bir cennet ağacına rasgelince gölgesinde oturun, meyvesinden yeyin," buyurmuşlardı "Ya Rasûlallah bu, dünyada nasıl mümkün olabilir?," diye sordular. Alehyissalatü vesselâm hazretleri "Bir âlime tesadûf ederseniz bir cennet ağacına rasgelmiş olursunuz," buyurdu.

صدهزاران قرن ز آغاز جهان
همچو اژدرها کشاده صد دهان
مکرها کردند آن دانا گروه
که زبن برکنده شد زان مکر، کوه
کرد وصف مکرها شان ذوالجلال
التزول منه اقلال الجبال [1]
جز که آن قسمت که رفت اندر ازل
روی نمود از شکار و از عمل
جمله افتادند از تدبیر و کار
ماند کار و حکمهای کردگار
کسب جز نامی مدار ای نامدار
جهد جز وهمی میندار ای عیار

Meâli: Arslan'ın lüzum-u cehd hakkındaki beyanatına itirazen av hayvanları bağrışarak dediler ki :

— Hırs ve tama' erbabından milyarlarca erkek ve kadın, esbabe tevessül ettikleri halde zamanın menafiinden niçin mahrum kaldılar? İptidayı âlemde bu ane gelinceye kadar yüzbinlerce asır, husulü maksat için ejderha gibi yüzlerce ağız açmış olan o asırların adamları, dağları yerinden koparacak surette mekkârlık etmiş, hattâ o mekirleri Cenabı zül-celâl (التزول منه الجبال) âyetinde vasfeylemişken ezelde takdir edilen kismetten maada o çalışma ve o didinmelerden bir şey hasıl olmamış, nihayet hepsi tedbir ve âmelden vazgeçmiş, Allahın takdirile hükmü bâki kalmıştır. Şu halde (Kesb) i isimden (Cehd) i vehimden başka bir şey kıyas etme.

(باز ترجیح نهادن شیر جهدا بر توکل و فوائد جهدا بیان کردن)

Arslan'ın tekrar cehdi tevekküle tercih ve cehdin faydalarını beyan etmesi :

شیر گفت آری ولیکن هم بدین
جهد های انبیا و مؤمنین
حق تعالی جهد شانرا راست کرد
آنچه دیدند از جفا و کرم و سرد
حیله ها شان جمله حال آمد لطیف
کل شیء من ظریف هو ظریف
دامهاشان مرغ کردونی گرفت
نقصهاشان جمله افزونی گرفت

Meâli: Arslan cevap verdiki:

— Evet, söyledığınız şeyler doğrudur. Fakat bir de peygamberlerin ve mü'minlerin cehdine bak. Onların cevru cefaya ve germ-ü serde tahammül suretile gösterdikleri cehde Cenabı Hak isabet bahşetti. Onların - zehabınıza göre - hileleri, lâtif olarak zuhura geldi. Zira erbabı zara-fetin her hareketi zarif olur. Yine zannınıza göre onların tuzaktan ibaret olan cehd ve gayreti, semadaki kuşu, ulviyeti-mahza'yı saydetti ve nekaisten saydığınız mücahedeleri derecelerinin tezayüdüne vesile oldu.

جهد میکن تا توانی ای کیا
در طریق انبیا و اولیا
با قضا پنجه زدن نبود جهاد
زانکه این راهم قضا بر ما نهاد
کافر من کرزیان کردست کس
درره ایمان و طاعت یک نفس

Meâli: Azizim; enbiya ve evliya tarıkında gücünün yettiği kadar çalışmaktan geri durma. Mücadele, kaza ile pençeleşmek değildir. Çünkü çalışmayı da bize kaza takdir etmiştir. Bir kimse, iman ve taat yolunda bir nefes çalışır da ziyan ederse ben gâvur olmuş olayım.

سرشکسته نیست این سر را میند
یک دو روزه جهدن باقی بخند
مکرها در کسب دنیا بار دست
مکرها در ترک دنیا وار دست
مکر آن باشد که زندان حفره کرد
آنکه حفره بست آن مکر بست سرد
این جهان زندان و ما زندانیان
حفره کن زندان و خود را وار هان

Meâli: Yaralı olmayan başını bağlamaya kalkışma, yâni elin, ayağın tutarken tâata kudretim yok bahanesini bulma. Şu dünyada bir, iki gün çalış, ondan sonra ebediyen gül.

Dünya kazancı için mekirler barit, dünya terki için mekirler varid, yâni caizdir. Bu husustaki mekir, bir mahbusun zindanı delmesi kabilindendir. O deliği tıkamak ise bârit bir hiledir. Şu âlem bir mahbese benzer. Biz de içindeki mahbuslar gibiyiz. O halde zindanı delip kendini kurtarmaya bak.

چیست دنیا از خدا غافل بدن
نی قماش و نقره و فرزند وزن

(1) Nazmı celilde (اقلال) kelimesi yoktur. Burada veznin tamamlanması için ilâve edilmiştir.

آب در کشتی هلاک کشتی است
 آب اندر زیر کشتی پستی است
 مال را کر بهر حق باشی حمول
 نعم مال صالح کشتش رسول
 چونکه مال و ملک را ازدل براند
 زان سلیمان خویش جز مسکین نخواند
 کوزه سربسته اندر آب رفت
 ازدل بر باد فوق آب رفت
 باد درویشی چودر باطن بود
 بر سر آب جهان ساکن بود
 کرچه جمله این جهان ملک و پست
 ملک در چشم دل او لاشی است
 پس دهان دل بند و مهر کن
 پر کنش از بد کیر من لدن
 جهد حقست و دوا حقست و درد
 منکر اندر نقی جهدش، جهد کرد

Meâli: Dünya nedir? Allâhtan gafil olmaktır. Yoksa kumaş, gümüş, oğul, kadın gibi şeyler değildir. Malı Allah rızası için hâmil olursan «halâl mal, sâlih bir adam için ne iyidir» hadîsine mazhariyyet şerefini iktisab edersin.

Mal; su, insan da gemi gibidir. Su geminin içine girerse onu batırır, fakat altında bulunursa kaldırır. Süleyman peygamber, mala, mülke kalbinde yer vermediği için kendi kendine fakir derdi.

Ağız kapalı testi, içindeki havanın yardımıyla derin suların üstünde yüzer. Bir adamın da kalbinde dervişlik nefhası bulunursa ve mülkü âlem onun basarı basiretine lâşey kabilinden gelirse dünya suyunun üstünde durur. O halde kalbini nefehatı ledünniye ile doldurup ağzını bağla ve mühürle. Hülâsa: Cehd haktır. Derd hak olduğu gibi devâ ve tedavi de haktır. Münkirin cehdi nefiy ve iptal için çalışması da bir cehd'dir.

Mahfel mecmuası sayı: 17-20

Tahirülmevlevî

Hazreti Mevlâna'nın üç rubaisi ve manzum tercemeleri

ای لاله بیاو از زخم رنگ آموز
 وی زهره بیاو از دلم چنک آموز
 و آنکه که نوای وصل آهنگ کند
 ای بخت ابد بیاو آهنگ آموز

Ey lâle bakıp vechime de renk öğren
 Ey zühre kulak vur dilime çenk öğren
 Vuslat havası çalındığı demlerde
 Ey baht-ı ebed dinle de âhenk öğren

تادر طلب کوهر کافی کافی
 تادر هوس لقمه نانی نانی
 این نکته و رمز اگر بدانی دانی
 هر چیز که در جستن آنی آنی

Gevher taleb oldise dilin bir, kânsın
 Nan lokmasına meylediyorsan nansın
 Dikkatle işit bu remzi de fehm eyle
 Her neyse eğer istediğin ondansın

دنی مستان اگر بقا میطلبی
 عقی مستان اگر اگر لقا میطلبی
 هم دنی و هم عقی و هم جمله کون
 بگذار و بیا اگر خدا میطلبی

Dünyayı bırak eğer beka istersen
 Ukba arama hakka lika istersen
 Dünya ile ukbayı çıkar hatırdan
 Öyle bana gel eğer Huda istersen.

TAHİR OLGUN

— YA HAZRETİ MEVLÂNA HAK DOST... —

هذاجنون الماشقين	باز آمدم باز آمدم	که من خود را نمیدانم	چه تدبیر ای مسلمانان
هذاجنون الماشقين	چون مرغ شهباز آمدم	نه کبرو نه مسلمانم	نه ترسا و یهودم من
سرتا قدم کوبای حق	باز آمدم چوبای حق	نه از بادم نه از آتش	نه از خاکم نه از آبم
هذاجنون الماشقين	در قرب او ادنای حق	نه از کوه نه از کانم	نه از عرشم نه از فرشم
دیوانه در شهر شما	باز آمدم بهر شما	نه از دوزخ نه از جنت	نه از دنیا نه از عبقا
هذا جنون الماشقين	شکر کنم زهر شما	نه از فردوس رضوانم	نه از آدم نه از حوا
میخور دم از دست خدا	باز آمدم مست خدا	نشانم بی نشان باشد	مکانم لامکان باشد
هذا جنون الماشقين	من نیستم هست خدا	که من از جان جانانم	نه تن باشد نه جان باشد
ناسوت من لاهوت شد	لا هوت من ناسوت شد	هو الظاهر هو الباطن	هو الاول هو الآخر
هذا جنون الماشقين	جام خدایم قوت شد	دگر چیزی نمیدانم	بجز یاهو و یا من هو
باعشق او همخاله شد	کرشمس دین دیوانه شد	چنان مستم درین عالم	کنون ای شمس تبریزی
هذا جنون الماشقين	جان بودهم جانانه شد	نباشد هیچ درمام	بجز مستی و قلاشی

من خاک را کوه کنم	ای عاشقان ای عاشقان
دف شما پر زر کنم	ای مطربان ای مطربان
امروز سقایی میکنم	ای تشنگان ای تشنگان
جنت کنم کوثر کنم	وین خاکدان خوشکرا
جاء الفرج جاء الفرج	ای بیکسان ای بیکسان
سلطان کنم سنجر کنم	هر خسته غم دیدرا
در من نکر زیرا که من	ای کیمیا ای کیمیا
صد دار را منبر کنم	صد دیر را مسجد کنم
تو هر چه کفتم صادق	ای عقل کل ای عقل کل
من گفت کو کتر کنم	خاکم تویی خاتم تویی
در حال ما کن یک نظر	ای شمس تبریزی بیا
از مشک تو عنبر کنم	تا خاکپای عاشقان



Mevlevi Ayinleri

5	Sultan Veled'in Mevlâna hakkındaki yazısı	<i>Sultan Veled divanından</i>
6	Bu sayıyı niçin neşrediyoruz ?	<i>Hulki Karagülle</i>
8	Mevlâna hakkında	<i>Maarif Vekili: Yücel</i>
10	Bir mektub	<i>Veled Çelebi</i>
12	Bir Kıt'a	<i>Ferid Kam</i>
13	Mevlâna	<i>H. Z. Uşaklıgil</i>
14	Mevlâna bize ne öğretiyor ?	<i>Pr. M. Ali Aynî</i>
20	Mevlâna hakkında bir kıt'a	<i>F. H. Demirelli</i>
21	Mevlâna kimdir ?	<i>Midhad Baharî</i>
26	Mevlâna Celâleddin	<i>H. Dâniş merhum</i>
27	Mevlâna'yı nasıl anlamalı ?	<i>İ. H. Baltacıoğlu</i>
29	Mevlâna'nın Türklüğü meselesi	<i>Pr. Z. F. Fındıkoğlu</i>
32	Mevlâna hakkında	<i>Dr. İ. H. Milaslı</i>
36	Mevlâna - Musiki	<i>Dr. O. Ş. Uludağ</i>
45	Mevlâna hakkında	<i>Tahir Olgun</i>
51	Divanı kebirden bazı parçaların tercemeleri	<i>İ. Fennî Ertuğrul</i>
64	Gazel	<i>Bıçakçızade Hakkı</i>
65	Mevlâna üzerine konuşurken	<i>Ali Rıza Özkut</i>
67	Mevlâna Celâleddini Rumî	<i>Faik Soyman</i>
69	Mevlâna'nın Tasavvufu ve Avrupa idealist filozoflarıyla bir mukayesesi	<i>M. Muhlis Koner</i>
76	Mevlâna	<i>İbnül Emin M. Kemâl</i>
77	Hazreti Mevlâna'nın resimleri hakkında .	<i>Pr. Dr. A. Süheyl</i>
83	Mevlâna Celâleddin	<i>Hulki Karagülle</i>
92	Mesnevî'den ilhamlar	<i>M. Kadri Keçeoğlu</i>
106	Celâleddini Rumî'nin fikir hayatındaki tekâ- müle bir bakış	<i>M. Lûtfi Bahşî</i>
110	Mevlâna'nın Türk şiiri ve musikiysi üzerin- deki te'sirleri	<i>Sadettin Nüzhet</i>
113	Mevlâna hakkında	<i>Midhat Şakir Altan</i>
116	Mevleviyye (İslâm ansiklopedisinden = D. S. Margoliouth)	<i>Çeviren: N. F. Baştak</i>
121	Maderi Mevlâna = Prenses Mü'mine. Cami, türbesi ve hayatı	<i>Zeki Oral</i>
130	Molla Hunkâr; hayatı, şahsiyeti, eserleri .	<i>Sait Sungur</i>
137	Mevlâna = Şiir	<i>M. N. Güntel</i>
140	Mevlâna'nın cezbesi	<i>Muvaffak Sami Onat</i>
143	Mevlâna	<i>C. Kendi</i>
144	Türk mimarisinde Mevlâna türbesi ve onun mimarî değeri	<i>Şehabettin Uzluğ</i>

148 Mevlâna hakkında başka Dergi ve Mecmualardan alınan yazılar.....

Sayfa	Satır	O k u n a n	D o ğ r u s u
12	11	Pedcüm	Pencümü
17	22	باده	باده
22	33	senesesinden	senesinden
23	45	fazil-ü	fazlû
25	24	budukları	buldukları
25	34	marifei	marifet
28	13	cahverî	cevheri
32	31	قرايم اكر جان دارم	قرايم اكر جان دارم
33	30	aşık	âşık
41	16	gelirlerlerken	gelirlerken
45	29	peyamber	peyamberi
45	30	sahib	sahibi
46	1	Piir	pîr
46	31	Lühcet	Lüccet
47	28	مقرى	مقرى
48	33	سخره	سخره
168	27	کن	کنم

Bugün çıkmakta olan Halkevlere Dergilerinin listesi

DERGİNİN ADI	ÇIKARAN HALKEVİ
Başpınar	Gaziantep
Çorumlu	Çorum
Doğuş	Kars
Erciyeş	Kayseri
Fikirler	İzmir
Gediz	Manisa
Görüşler	Adana
Halkevi	Eskişehir
İnanç	Denizli
İnan	Trabzon
Karacadağ	Diyarbakır
Karaelmas	Zonguldak
Kaynak	Balıkesir
Konya	Konya
Ondokuz Mayıs	Samsun
Taşpınar	Afyon
Türk Akdeniz	Antalya
Ün	Isparta
Uludağ	Bursa
Yeni Türk	Eminönü
Halk bilgisi haberleri	Eminönü

Konya Halkevi Dergisini İlgilendiren
Bütün Yazılarla Diğer evrak
Konya HALKEVİ Reisliğine gönderilmelidir.

İMTİYAZ SAHİBİ: Halkevi Reisi M. MUHLİS KÖNER
U. neşriyatı idare eden: Avukat ve Öğretmen MİDHAT ŞAKİR ALTAN

YENİ KİTAPBASIMEVİ — KONYA 1943

